

Ա Ր Շ Ա Լ Ո Ւ Ս Ի Ն *)

Վէպ յունաց կեանքից

Ե. ԲԵՆՍՏՆԻ

Ծ Ա Ս Ն Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

1

Ոսկեգոյն ծովածոցի եզերքին որպէս մի անկենդան քաղաք՝ լուռ ու մունջ փռուած էր Նաւպլիան։ Հարաւային այրող արեգակը իր ճառագայթները սփռել էր գլխաւոր փողոցի վերայ, որ ձգուած էր ծովափից մինչև հրապարակը, և միայն տեղ-տեղ երևում էր կապտագոյն ստուերի մի նեղ շերտ։

Հրապարակի մի կողմում բարձրանում էր թիւրքական զօրանոցը։ այդ մի երկյարկանի, շառագոյն, քարեայ, բաւական մեծ, բայց հեղձուցիչ շինութիւն էր, ճակատի կողմից երկար կամարով զարդարուած։ Այստեղ տեղաւորուած էին յատկապէս քաղաքը պաշտպանող երեք վաշտ, որոնք տկամայ նախանձում էին Պալամիրեան ամրոցում բնակուող զօրքի մնացած մասին, որովհետև ամրոցը շինուած էր դաշտավայրի մէջ տեղում, հինգհարիւր ոտնաչափ բարձրութիւն ունեցող մի բլրակի վրայ։ Զօրանոցների արևմտեան մասում ապրում էին սպաները, իսկ հակառակ կողմում գտնւում էր բանտը, որն ըստ սովորութեան լիքն էր տեղական յոյներով, որոնք բանտարկուած էին այն թիւրք վաշխառուների փողերը չը վճարելուն համար, որոնք քառասուն և յիսուն տոկոսով դրամ էին տալիս նրանց։ Զօրանոցների դիմաց խանութների և սրճարանների

*) Թարգմանութիւն գուսերէնից („Историч. Вѣстн.“ 1898 г.).

չաբքն ընդհանուր տեսարանին մի խաղաղ կերպարանք էր տալիս:

Հրապարակի արեւելեան կողմում սկսւում էր մի նեղլիկ փողոց, որը քաղաքի ամբողջ երկարութեամբ անցնելով՝ առաջ էր գնում հին վիճակեան ամբողջ թիւներին միջով, որոնք ներքնուդու (տունէլ) նման մի բան էին կազմում: Այդ կողմն ուղղաձիգ բարձրանում էր մի գորշ, բերդանման լեռ, որ արեգակի տակ խանձուած խոտերից գոյնզգոյն էր երևում: Այս լեռան ստորոտի մօտ, քաղաքից դուրս, նոճիներին և նռնիների մէջ պատսպարուել էին երկու թէ երեք սպիտակ ամառանոցներ, իսկ ճանապարհը նրանց մօտից անցնելով՝ դուրս էր դալիս զէպի բաց դաշտավայրը, որտեղ մի կողմից փռւած էին սիմֆոնիքների արտերն ու խաղողի այգիները, իսկ միւսից—բակսւում էր եղեգնով ծածկուած մի ճահիճ և հասնում մինչև ծովածոցի եզերքը: Գարունը շատ չորային էր, և յունիսի այս առաջին օրերին ամբողջ երկիրն արդէն դեղնած, չորացած տեսարան էր ներկայացնում:

Կէսօրուայ տապն աւելի սաստկանում էր հարաւից փրշող սիրօկիօյից (այրող քամի), որ բարակ, սպիտակ փոշով ծածկում էր անցորդներին:

Ճանապարհին, քաղաքից մի մղոնաշափ հեռու, կանգնած էր մի փոքրիկ գինետուն. նրա պատշգամբը զարգարուած էր օլէանդրներով, որոնք ամպհովանու նման մի բան էին կազմել: Մի քանի փայտեայ աթոռներ և ոտքերի վրայ հազիւ-հազ կանգնած մի սեղան անցորդներին հանգստանալու և գինի խմմելու էին հրաւիրում: Բայց ինչպէս երևում էր, հիւրերի թիւն այնքան էլ մեծ չէր լինում, որովհետև գինեվաճառը պատի ստուերի տակ նստարանի վրայ պառկել և բերանը լայն բաց արած քնել էր: Մի մեծ, տգեղ շուն պահպանում էր նրա քունը և յուսահատ կերպով ճանձներ որսում:

Ուղիղ գինետան դէմուդէմը երևում էր մի մաքուր սպիտակացրած տուն, որն ըստ երևոյթին աւելի մեծ յարմարութիւններ ունէր, քան յոյն շինականների սովորական տները: Նրա առաջ տարածուած էր մի չքեղ պարտէզ արծաթափայլ սօսիներով լցուած, իսկ երկու կողմից չրջապատուած էր բաց սրահով, որի փայտեայ սիւների վրայ ծաղկափթիթ վարդենիներ էին փաթաթուել: Սրահի ծայրում դրուած էր մի ցած բազմոց, որի վրայ երկու հոգի էին նստած: Նրանք երկուսն էլ լուռ էին: Դրանիցից մէկը քահանայական վերարկու ունէր հագին:

Տիրող լուսթիւնը յանկարծ խանգարեց մի կատու, որը

միւսերով դուրս պրծաւ սրահի անկիւնից. կատուի ետեից բարձր-
րաձայն ծիծաղելով վազում էր մի երկայնամազ երիտասարդ:
Նա հագած էր մի սպիտակ քաթանէ կարճ շրջագցետ և նոյն-
պիսի նեղ անդրաւարտիկ: Նա բոբիկ էր և զլխաբաց: Բազմոցի
վրայ նստողներին տեսնելով՝ նա տռանց կանգ առնելու վա-
ղեց-անցաւ մօտներից՝ բարձր գոռալով.

— Կատուն ուզում էր ձուկ վախցնել: Ա՛յ, ես նրան ցոյց
կը տամ:

Նստողներից մէկը նայեց նրան և ժպտաց:

— Դու կարող ես հիւանդանալ՝ զլխաբաց արեգակի տակ
վաղելով: Նստի՛ր այստեղ մեզ հետ: Դու ո՛չ մի քաղաքավա-
րութիւն չ'ունես, Միտսոս: Մի՛թէ չես տեսնում հայր Ան-
դրէասին:

Միտսոսը մօտեցաւ քահանային և ծունր իջաւ նրա առաջ:

— Աստուած օրհնէ քեզ, — սուսաց հայր Անդրէասը՝ ձեռքը
նրա զլխին դնելով:

— Դէ՛հ, նստի՛ր, Միտսոս, և պատմի՛ր, թէ ինչ յանցանք է
գործել քո դէմ կատուն, — ասաց հայրը:

Այդ խօսքերի վրայ երիտասարդի դէմքը, որ քահանայի
օրհնութեան ներդրածութեան տակ լուրջ արտայայտութիւն էր
ստացել, նորից փայլեց:

— Գարշելի կատուն մտել էր մառանը, որտեղ ես ձուկն
էի պահել, և ես հազիւ կարողացայ բռնել նրա պոչից. բայց
նա ինձ այնպէս ճանկոյեց, որ ձեռքիցս բաց թողեցի: Սակայն
սպասի՛ր... Ես դեռ քո ետեից կը հասնեմ և քեզ թիւրքերի նման
սարսափելի կը դնքսեմ:

— Բաւական է, Միտսոս, — պատասխանեց հայրը, — ժամա-
նակ է արդէն մի կողմ թողնելու կատուների ետեից ընկնելը, չէ՞
որ դու այժմ տասնութ տարեկան ևս և բացի զրանից գիտես,
որ այսօր երեկոյեան մօրեղբայրդ գալու է:

— Նիկողայոս մօրեղբայրը:

— Այո՛, Գնա՛, լուռաց ձեռներդ և փոռոցը զցիւր, իսկ յե-
տոյ ձու խաշիւր, հաց, պանիր բեր և բա՛լ քաղի՛ր:

— Իսկ հայր Անդրէասն էլ պէտք է ուտէ:

— Ի հարկէ՛, Բայց չը մոռանաս ճաշին կօշիկներիդ հագնել:
Միտսոսը մտաւ տուն:

— Կատարեալ երեխայ է, — նկատեց հայր Անդրէասը:

— Ինձ էլ այդպէս է թւում, — պատասխանեց տանտէրը. —
բայց այ կը տեսնենք, թէ Նիկողայոսն ինչ կ'ստէ: Այնուամե-
նայնիւ Միտսոսն առողջ, ուժեղ տղայ է և կը կարողանայ զաղտ-
նիք պահել:

Քահանան վեր կացաւ տեղից և մի ռխակալ հայեացք
դնելով դէպի ամրոցն՝ ասաց.

—Ո՛վ արդարադատ Աստուած, երբ պէտք է արդեօք դու
ըստ արժանւոյն հատուցանես թիւրքերին: Գթութիւն ասուած
բանը չը գիտեն նրանք, և նրանց էլ չը պէտք է խնայել: Մահ և
կորուստ Յունաստանի թշնամիներին: Թող անիծուած լինեն
նրանք:

Տասնեմէկ տարի դրանից առաջ հայր Անդրէասը հարկադր-
ուած էր Աթէնք գնալ իր նոր վախճանուած կնոջ հողաբա-
ժինը վաճառելու համար, որովհետեւ թիւրքական հարկերի չը-
նորհիւ հողն աւելի շատ վնաս՝ քան օգուտ էր բերում: Նա իր
հետ վերցրեց նաև փոքրիկ, վեց տարեկան դստերը, որի դէմ-
քին նայելով դժուար չէր գուշակել, որ ժամանակին նա մի
աննման գեղեցիկուհի է դառնալու: Վերադառնալիս՝ Աթէնքից
ոչ հեռու նրա վրայ յարձակուեց թուրքերի մի աւագակախումբ
և նրան արիւնշաղախ թողնելով ճանապարհի միջին՝ խլեց
նրա դստերը, հաւանականաբար մի որևէ հարեմի վաճառելու
նպատակով: Մի քանի ժամ խեղճ հայր Անդրէասն անզգայ պառ-
կած մնաց, իսկ երբ ուշքի եկաւ, հազիւ-հազ ետ դարձաւ Ա-
թէնք, որտեղ երկու շաբաթ իզուր որոնեց իր կորած դստերը:
Իշխանաւորները չէին ուզում անգամ լսել նրա դանգատը թիւր-
քերի յափշտակած փողերի և դստեր մասին: Այն ժամանակնե-
րը թիւրք իշխանաւորները յոյների հետ վարւում էին, ինչպէս
չների հետ: Անպթութիւնը, աւարառութիւնն ու պատիժը նը-
բանց ձեռին կռաւարութեան միակ զէնքերն էին:

Այն ժամանակից սկսած մի միտք դիշեր-ցերեկ հետամուտ
էր լինում հայր Անդրէասին—վրէժ ոչ միայն նրա դստերը
յափշտակող թիւրքերից, այլ այդ դերի ամբողջ ցեղից: Տասնե-
մէկ տարի նա անխախտ պահպանել էր այդ միտքը և սկզբում
լոկ սպառնալի խօսքերով էր արտայայտում այն, իսկ վերջին
ժամանակ արդէն սկսեց մասնակցել ընդհանուր ապստամբու-
թեան կազմակերպութեանը, որը զաղտնի, բայց հաստատուն
կերպով նախապատրաստւում էր հայրենասէրների յանձնաժո-
ղովի ջանքերով:

Հայր Անդրէասը բարձրահասակ, լաւ կազմուածքի տէր մի
մարդ էր և արտաքինին նայելով, նա ճիշդ որ, ինչպէս ինքը
միշտ հաւատացնում էր, զուտ յունական ծագում ունէր: Նա
ծնուած էր հարաւ-արևմտեան Արգոլիդայում, այս հեռաւոր
լեռնոտ երկրում, որը թիւրքերին երբէք չէ յաջողուել հպատա-
կեցնել իրանց: Նրա հայրը մեռաւ սրանից հինգ տարի առաջ,

բայց երբ հայր Անդրէասն Աթէնքից առանց դատերը վերադարձաւ, ծերունին տանից արտաքսեց նրան.

— Երեսնան Աստուծոյ օրհնութիւնն է, ասաց նա.— և հայրը պարտաւոր է աւելի շուտ իր կեանքը տալ, քան զբրկուել Աստուածային օրհնութիւնից: Դու անարգեցիր ինձ՝ իմ թոռնիկիս անիծուած թիւրքերին տալով: Ես այլևս չեմ ուզում քեզ տեսնել:

— Բայց ես ինչ կարող էի անել,— պատասխանեց Անդրէասը,— նրանք վից հոգի էին, իսկ ես մենակ: Ես նրանց զիմադրեցի, որքան կարող էի, և նրանք ինձ կիսամեռ վայր դրեցին ճանապարհի վրայ:

— Ափսոս, որ չեն սպանել քեզ էլ, քո դատերն էլ:

— Ես համաձայն եմ քեզ հետ, բայց չէ որ զրա մէջ ես մեղաւոր չեմ: Միթէ երբէք չը պէտք է ներես ինձ:

— Կը ներեմ միայն այն ժամանակ, երբ լսեմ Թէոդորայի մահուան լուրը:

— Ինչպէս թէ Թէոդորայի: Ինչո՞ւ դու այժմ նրա մահն ես ուզում:

— Որովհետեւ նա նախատինքով կը մեծանայ և կ'ամուսնանայ մի որեւէ անիծուած թիւրքի հետ, իսկ այդպիսի բան մեր ցեղի մէջ դեռ ես չէ եղած: Հեռացիր և էլ երբէք չը վերադառնաս:

Հինգ տարի նրանք չը տեսնուեցան, բայց վերջապէս ծերունին զգալով, որ իւր վախճանը մօտեցել է, ուղևորուեց Նաւպլիս, որտեղ բնակութիւն էր հաստատել հայր Անդրէասը: Վերջինս հօրը տեսնելով՝ ուրախութիւնից համարեա խելքը թոցրեց:

— Ես եկայ քեզ մօտ, որդի,— ասաց ծերունին,— որովհետեւ ծեր եմ և մենակ ձանձրացայ:

Օրերով ծերունին նստում էր ստանը և աչքերը դէպի փոշոտ ճանապարհն ուղղած՝ Թէոդորային սպասում. բայց նա չէր երևում. և մի երեկոյեան ծերունին սենեակը վերադառնալով հանդիսաւոր կերպով ասաց.

— Ես մեռնում եմ, և այժմ ի զուր շատախօսութիւն անելու ժամանակը չէ: Երբ Թէոդորան կը վերադառնայ, ասա, որ ես նրան շատ էի սիրում և սպասում օրերով: Իսկ եթէ, Անդրէաս, քո ոյժից բարձր կը լինի ներել նրան, գոնէ իմ սիրոյս համար ներիր, չէ որ նա շատ փոքր էր և ոչ մի բանում յանցաւոր չէ: Դու էլ յանցաւոր չես, այնպէս որ ես ի զուր յարձակուեցի քեզ վրայ: Բայց եթէ ես քեզ սաստիկ չը սիրէի, քեզ վրայ չէի էլ բարկանալ: Միայն յիշիր, Անդրէաս, որ եթէ

հատույման օրը հասնելիս դու վրէժդ չը լուծես թիւրքերից, այն ժամանակ ես կը յայտնուեմ և հանգստութիւն չեմ տալ քեզ: Վրէժ,—աւելացրեց ծերունին տեղից բարձրանալով,—վրէժ այդ բոլոր անիծուած մօլեռանդներից: Անխնայ սպանիր աղամարդկանց, կանանց և երեխաներին: Մի խնայիր ոչ ոքի: Դու քրիստոնեայ ես, իսկ նրանք անիծուած հեթանոսներ: Վրէժ, վրէժ, վրէժ...

Նա ծանրութեամբ նստեց իր բազկաթոռին: Նրա գլուխը կախուեց, ձեռները թուլացած, ցած ընկան: Մի քանի րոպէ անցած նա միտաւ վրէժխնդրութիւնը չրթուեցներին, վրէժխնդրութիւնը սրտում:

Այն տխուր օրուանից Անդրէասն սկսեց կրկնապատիկ աւել թիւրքերին և վրէժխնդրութեան վրայ մտածել: Նա ցանկանում էր միայն մի բան, այն է—անձամբ մասնակցել Յունաստանն անօրէն մահմեդականներից մաքրելու գործին: Բայց չը նայելով որ վրէժխնդրութեան կրակն այրում էր նրա սիրտը, այնուամենայնիւ նա զսպում էր իրան և համբերութեամբ սպասում, մինչև ընդհանուր ապստամբութեան օրը կը հասնէր: Արդէն մի տարուց աւելի էր, որ հիւսիսային Յունաստանում երկու գաղանի յանձնաժողով իրանց ծածուկ գործակալների միջոցով փողեր հաւաքելով և ամեն կերպ հայրենասիրական կրակը բորբոքելով, միասին գործում էին: Այժմ էլ երկար սպասելու կարիք չը կար. թշնամիներին չրջապատող ցանցն արագութեամբ ձգւում էր, և շուտով պէտք է հասնէր ազատութեան մեծ օրը:

Բայց դառնանք Միտոսին: Նա շտապեց կատարել հօր հրամանը—կրակ արաւ, ջուրը տաքացրեց և կողովից ութ ձու վերցնելով՝ եփելու դրաւ, իսկ ինքը գնաց բաւ քաղելու:

Անցեալ տարուայ ընթացքում Կոստանդինը, Միտոսի հայրը, երիտասարդի հետ հասարակ աշխատաւորի նման մշակում էր իր հողաբաժինը. երկու տարի դրանից առաջ Արգուլ-Ահմէդ անունով թիւրք փաշային այգտեղից անցնելիս զրաւեց Նաւալիայի կլիման, և նա իր համար մի տուն շինեց ծովածոցի եզերքին, Կոստանդինի հողի վրայ: Նա խոստացաւ մեծ գին տալ զրա համար, և Կոստանդինը համաձայնուեց զիջել իւր հողը, լաւ գիտենալով՝ որ հակառակ դէպքում փաշան զօռով կը խլէր այն: Ի հարկէ նա մինչև օրս էլ ոչ մի զրօշ չէր ստացել, և անուանի թուրքի տունը ծակում էր նրա աչքերն աւելի ևս այն պատճառով՝ որ իր հին խաղողի այգու տեղն էր շինուած:

Արգուլ-Ահմէդն Արգոսի նահանգապետն էր, և օգուտ քաղելով այն բանից, որ Նաւալիան շատ հեռու չէր իւր պաշտո-

նատեղից, նա իւր հարեմով բնակութիւն հաստատեց այնտեղ: Ամառային տաք երեկոններին կարելի էր տեսնել, թէ ինչպէս այդ հարեմի կանայք նայում էին իրանց պարտէզը ծովածոցից բաժանող պատի վրայից: Ինքն Աբգուլը մի հաստափոր, միջահասակ, ծոյլ և սակաւախօս թիւրք էր: Իր պարտքը Կոստանդինին չը վճարելու պատճառը կարելի էր վերագրել որքան որ նրա անճշտութեանը, նոյնքան էլ յոյներին ոչինչ չը վճարելու թիւրքական սովորութեան:

Կոստանդինը մի քանի անգամ յիշեցրել էր նրան իր պարտքը, բայց յետոյ ձեռ վերցրեց: Նա պատկանում էր երկրագործների այն բարձր դասակարգին, որոնք իրանք հողի սեփական տէրերն էին, և ոչ միայն յատկապէս իրենց ձեռքերով էին մըշակում այն, այլև վարձկան մշակների միջոցով: Այդ տեսակ մարդիկ այն ժամանակ յոռնաց երկրի աղն էին համարւում: Իր բոլոր հայրենակիցների նման նա աշխատասէր և խնայող էր, բայց ներկայումս իւր խաղողի այգուց զրկուելով և պարտաւորուած լինելով ահադին հարկեր վճարել, նա հարկաւոր համարեց այլևս մշակներ չը վարձել և ինքն անձամբ որդու հետ մշակում էր իւր հողը: Նրանք անխօս աշխատում էին իրանց ձեռքում մնացած հողաբաժնի վրայ, նոր այգի անկեցին և խաղողը հաւաքելով՝ գինի էին պատրաստում: Մինչև անգամ ազատ ժամանակ նրանք փողով օգնում էին հարեաններին նրանց այգիներում:

Բայց չը նայելով դրան, Կոստանդինն զգում էր իւր վիճակի փոփոխութիւնը: Փոխանակ վարձկան մշակների վրայ հակելու և կարգադրութիւններ անելու, նա ստիպուած էր անձամբ աշխատել, այն էլ ոչ միայն իւր սեփական, այլև ուրիշների հողի վրայ. միևնոյն ժամանակ նա զգում էր իւր սովորութեան բոլոր անարդարութիւնը, որովհետև ինքը ոչ մի բանում յայտնաւոր չէր: Բացի Աբգուլի անբարեխիղճ վարմունքը նրան ճշնշում էին նաև մշտապէս աւելացող տուրքերն ու հարկերը: Դրանից կէս տարի առաջ նա հարկադրուած էր վաճառել իւր լաւ ձին, որովհետև թիւրքերը մի նոր հարկ էլ դրին ձիերի վրայ, և այժմ ունէր միայն մի փոքրիկ վատ ձի, մի հին տուն և մի մակոյկ: Այնուամենայնիւ նա ամեն ինչ համբերութեամբ տանում էր և մինչև անգամ իւր սառնարիւնութեամբ զարմացնում հարեաններին սրճարանում պատահելիս. մինչդեռ նրանք վնասվածութեամբ և ցած ձայնով անիծում էին թիւրքերին, Կոստանդինը լուռ նստում և հանդարտ ժպտում էր: Մեր պատմութեան սկզբից երկու օր առաջ հարեաններից մէկն ուղղակի հարցրեց նրան.

—Լսիր, Կոստանդին, դու մեզ բոլորիցս էլ, բացի հասած աղջիկ ունեցողներից, աւելի շատ զրկանքներ ես կրել։ Ինչու դու միշտ լուռ ես և ժպտում ես։ Միթէ քո գործերը լաւ են գնում։

Ինչպէս երևում էր այդ հարցումն առաջուց էր պատրաստուած, որովհետեւ երկու ուրիշ յոյներ էլ մօտեցան Կոստանդինին և անհամբերութեամբ նրա պատասխանին էին սպասում։

Նա հանդարտ դուրս հանեց չիբուխը բերանից և սառնասրբորութեամբ պատասխանեց.

—Ո՛հ, իմ գործերը վատ են գնում. բայց ես կարող եմ լեզուս պահել։ Միայն ձեզ մի բան կ'ասեմ—Նիկողայոս վիտալիսը երեք օրից յետոյ կը գայ։

—Է՛հ, դրանից ի՞նչ։

—Նիկողայոսը խորհուրդ կը տայ ձեզ ինձ նման լեզուներդ պահել, իսկ զուցէ և ուրիշ բան էլ ասէ։ Է՛հ, տուն գնալու ժամանակ է։ Բարի գիշեր, բարեկամներ։

Այժմ էլ, երբ հայր Անդրէասը բարձր նդովում էր թիւրքերին, Կոստանդինն ասաց ժպտալով.

—Ներքի, հայր Անդրէաս, բայց Նիկողայոսը չէ սիրում, երբ շատախօսութիւն են անում։ Դու նրան ճանաչում ես, նա ո՛չ մի աւելորդ խօսք չի ասիլ։

—Քո խօսքերը և՛ ճշմարիտ են, և՛ չէ,—պատասխանեց քահանան.—Նիկողայոսը բարեխիղճ և սակաւախօս մարդ է, բայց ես երգուել եմ իւրաքանչիւր օր երեք անգամ նդովել թիւրքերին—լուսաբացին, կէսօրին և արեգակը մայր մտնելիս։ Ինձ համար միևնոյն է, թէ ինչ կ'ասէ Նիկողայոսը, բայց ես սրբութեամբ պէտք է կատարեմ երգումս։

—Ահա Միտսոսն ուսերը սեղմելով գալիս է. դու գոնէ նրա մօտ քեզ զսպիր։ Միտսոս, ճաշը պատրաստ է։

—Ճաշը պատրաստ է,—պատասխանեց երիտասարդը—միայն ես չեմ կարող միւս կօշիկս գտնել, իսկ դու էլ թոյլ չես տալիս առանց կօշիկների ճաշել։

—Դէհ, ուրեմն փնտռիր։

—Ես ամեն տեղ նայեցի, բայց չը կայ ու չը կայ. իսկ եթէ գիտենաս, հայրիկ, թէ ինչպէս քաղցած եմ ես։

Բայց Կոստանդինը չը զիջեց։

—Ինչպէս ուզում ես, բայց առաջ կօշիկդ գտիր, յետոյ արի ճաշելու,—ասաց նա։—Դէհ, հայր Անդրէաս, գնանք։

Եւ նրանք սեղան նստեցին, իսկ խեղճ Միտսոսն առանց կօշիկի և առանց ճաշի մնաց։

II

Մի ժամ յետոյ Միտսոսը իւր միւս կօշիկը գտնելուց և ճաշելուց յետոյ հանգիստ քնած էր սրահում: Նախընթաց գիշերուայ մեծ մասը նա ձկնորսութեամբ էր անցկացրել, իսկ որովհետև հունձն էլ վերջացրել էր, այդ պատճառով էլ ուրիշ կարևոր գործ չ'ունէր, բացի արեգակը այգուց դուրս դնալուց յետոյ խաղողի վազերը ջրելը. իսկ այս բանը ժամը չորսից շուտ չէր լինում: Նա քնած էր, ինչպէս հայրն ասում էր, ճիշտ շան նման, որովհետև պառկել էր կծկուած, և նրա քունն այնքան թեթև էր, որ ամենափոքր շշուկից աչքերը բաց էր անում:

Միտսոսը յունակա՛ն սովորական տիպի մի յաղթանդամ երիտասարդ էր, դանդուր, սև մազերով, որոնք ընկած էին ուսերի վրայ, նմանապէս սև, ուղիղ յոնքերով և նոյն գոյնի խոշոր աչքերով: Նրա քիթը կարճ էր և հաստ, իսկ բերանի գեղեցիկ գծերը երևան էին հանում հոգեկան տրամադրութեան բոլոր ամենափոքր ստուերները: Նրա դէմքին ու ձեռներին բացի արեգակից, քամուց ու անձրևից, ուրիշ ոչ մի փափկացնող իւր չէր դիպած, և այդ պատճառով թուխ-կարմիր գոյն ունէին նրանք, և աչքերի ու մազերի տակ աւելի ևս մութն էր երևում: Նրա ձեռներն ու ոտները, որոնցից նա կօշիկները հանել էր, զարմանալի կերպով մաքուր էին, և այս մաքրութիւնը յոյն շիւնականի բնորոշ յատկութիւնն է կազմում:

Երկու ժամ քնելուց յետոյ Միտսոսը զարթնեց շնորհիւ այն բանի, որ արեգակը սրահի անկիւնից ճառագայթն ուղղակի նրա երեսին էր ձգել: Սկզբում նա շուտ եկաւ դէպի պատը, բայց մի րոպէ անցած վեր թռաւ և ծուլութեամբ ձգուեց: Յետոյ գնաց տան ետևի քարէ ջրհորի մօտ և զլուխն ընկղմեց թարմ ջրի մէջ: Իսկ երբ քունը բոլորովին անցաւ, Միտսոսը նայեց մեծ սօսուն և գնաց աշխատելու:

Փոքրիկ առուակը, որ հոսում էր պարտիզի միջով և թափւում ծովածոցը, կէս մղոն տարածութեամբ քարէ կամուրջով էր ծածկուած, որի տակից ջուրը կարելի էր տանել դէպի չորս կողմը փորուած վազերը:

Ամենից առաջ Միտսոսը վազերի ջուրջը գտնուած աւազաններից դուրս հանեց բոլոր հաւաքուած կեղտոտութիւնները և յետոյ բաց թողեց ջուրը, որ արագութեամբ ներս վազեց: Համոզուելով, որ ջուրն ամեն կողմ էլ տարածուել է, նա հողով

ծածկեց քարէ կամուրջի անցքը, և արագալազ առուակը նորից իւր ճանապարհը բռնեց: Վերջապէս վազերին մօտենալով Միտսոսն սկսեց փորփրել նրանց շուրջը, որ ջուրը կարողանայ ողողել երկարատև երաշտից չորացած բոլոր արմատները:

Թէև արեգակի ճառագայթներն ուղիղ չէին ընկնում երկրի վրայ, բայց և այնպէս շատ շոգ էր, որովհետև սիրօկիօն աւելի սաստկացել էր և այրում էր, կարծես հրաբորբոք վառարանից լինէր փչում: Վազերի մոյգ-կանաչագոյն տերևների քամու կողմը դարձած երեսները ծածկուել էին բարակ, սպիտակ քողով, որ փչում էր հունձից յետոյ մերկացած դաշտերից: Ժամանակ առ ժամանակ Միտսոսն ընդհատում էր իր գործը և ձեռքով քրքր-տինքը սրբում ճակատից, իսկ յետոյ նորից կիսաձայն գիւղական երգեր երգելով շարունակում էր աշխատել: Նա համարեա արդէն վերջացրել էր գործը, երբ նկատեց մօտեցող հօրը:

—Ի՞նչ է, Միտսոս, ասաց Կոստանդինը,—գու այսօր մենակ ես աշխատում ես գործով նաւալլիա էի գնացել: Բոլոր վազերը լաւ ջրել ես:

—Ո՛չ, դեռ երեքը մնում են:

—Դու գնա, հանգստացիր, ես քո տեղը կը վերջացնեմ: Միտսոսն ուրախութեամբ բանը վայր գցեց գետին:

—Դժուար թէ դժուարում էլ այսպէս շոգ լինի: Խեղճ Նիկողայոս մօրեղբայրս մինչև դաշտավայրի միջով այստեղ հասնելը բոլորովին կ'այրուի:

—Նա իհարկէ՝ լողարան կը պահանջէ, և դու պարտաւորուած կը լինես ջրհորից ջուր բերելու:

—Այդ ոչինչ,—նկատեց Միտսոսը, և գետինն քսուելով՝ սկսեց նայել, թէ ինչպէս է աշխատում հայրը:

—Է՛հ, ահա վերջացրի,—կէս ժամ անցած ասաց Կոստանդինը,—գու այս գիշեր էլ ձուկ որսալու պէտք է գնաս: Բամին ինչ-որ սաստիկ է:

—Գուցէ արեւ մայր մտնելուց յետոյ դադարի: Յամենայն դէպս ես երեկ երկու օրուայ համար բաւական ձուկ որսացի, ջուրը դրի և տարայ սառցատուն: յուսով եմ, որ չի փչանայ:

Նրանք միասին տուն գնացին: Կոստանդինը տեսնելով որ դրան առաջ երեք ջորի են կանգնած, քայլերն արագացրեց:

—Երեի Նիկողայոսը եկել է,—ասաց նա,—երբէք նա իրեն սպասեցնել չէ տալիս: Դէհ, գնանք, Միտսոս:

Ամբողջ սրահն արկղներով ու կապոցներով լցուած էր, իսկ սենեակում մի ցածրիկ աթոռի վրայ նստած էր Նիկողայոսը:

—Հապա, Կոստանդին,—ասաց նա վեր կենալով,—ասան տեսնեմ, ինչպէս ես: Իսկ դու, Միտսոս, մեծանում ես ու մեծա-

նույն Եթէ հօրդ հասակին հասնես, ես քեզ հարիւր պիտաստ^{*)} կը տամ: Է՛հ, Կոստանդին, ինչպիսի անիծուած եղանակ է այսօր: Ես ուղղակի չը գիտէի, թէ քամուց ու փոշուց ուր թագնուեմ: Միտսն, տեղն է արդեօք այն լողարանը, որ մենք միասին չինեցինք տախտակներով: Ջորեպանները կ'օգնեն քեզ ջրով լցնել այն, իսկ եթէ փոքր ինչ ծակուած էլ է, այդ ոչինչ: Դու կատարեալ քաջ տղամարդ ես,—աւելացրեց նա՝ երիտասարդի ուսը շոյելով,—որքան կարելի է, շատ ջուր բեր ինձ համար, թող տուր մի տասն րոպէ լողանամ, իսկ հագնուելիս կը խօսենք քեզ հետ:

Միտսոսը դուրս գնաց սենեակից, իսկ Կոստանդինը նըրան դռնալով հարցրեց.

—Հապա, ինչ կասես դու:

—Միտսոսն ընտիր տղայ է.—պատասխանեց Նիկողայոսը,—միայն կարելի է նրան հաւատ ընծայել:

—Թիւրքն էլ այդ բանի մէջ չի զղջալ:

—Է՛հ, այդ աւելորդ է: Իսկ երկչոտութեան կողմից ինչպէս է:

—Երկիւղ ասած բանը չը գիտէ ինչ է:

—Այդ իզուր: Երկիւղի զգացմունքը չը փորձած, քաջ լինել չէ կարելի: Է՛հ, մենք դեռ այդ կը տեսնենք:

Նիկողայոսն էլ Կոստանդինի նման ալբանացու տարազով էր հագնուած. նրա հագին կար մի կարմիր, ասեղնագործած բաց բաճկոնակ, շապիկ, կարճ շրջազգեստ և նեղ, սպիտակ անդրավարտիկ, ներքեից կապած: Նա բարձրահասակ էր, նիհար, և դէմքին նայելով կարելի էր ասել, թէ քառասուն կամ յիսուն տարեկան է: Բայց իսկապէս նա վաթսունին մօտ էր: Մաքուր ածիւում և շատ դժգոյն լինելով, նա ըստ երեւոյթին մաքուր օդի երես չէր տեսնում, բայց նրա թարմ կաշուին նայելով՝ այդ ենթադրութիւնը չէր կարելի անել: Նրա մեծ, մոյգ-մոխրագոյն աչքերը կիսով չափ ծածկուած էին խիտ սև յօնքերով: Քիթը բարակ էր, համարեա արծուային, նուրբ ունգներով, որոնք միշտ շարժւում և ազնուատոհմ նոյգի նրման ծծում էին օդը: Նրա բարակ շրթունքները կարծես անպատականի լինէին, իսկ խիտ և երկար մազերը հազիւ երևան էին հանում քունքերի սպիտակ ալիքները: Գլուխը հպարտ և ուղիղ կանգնած էր ուժեղ ուսերի վրայ, իսկ պարանոցը, թէպէտ քիչ երկար, բայց բոլորովին ուղիղ էր: Իր այդ բարձր հասակով և արտասովոր նիհարութեամբ նա հսկայ էր երևում:

*) Դուրուշ:

—Ես Կորնթոսից եմ գալիս և շատրան ունեմ քեզ պատմելու,—ասաց Նիկողայոսը։—Վերջապէս հայրենասէրների յանձնաժողովն ամբողջ Մորէան ինձ յանձնեց։ Ինձ իրաւութ է տրուած հարկաւոր դէպքերում գործադրել ֆոնդերը *) և նշան տալ թիւքերի դէմ պատերազմն սկսելուն։ Աստ խնդրեմ, այստեղ արդեօք կան այնպիսի մարդիկ, որոնց վրայ կարելի լինի յոյս դնել, թէ սրանք բոլորը ջորեպաններ ու շատախօսներ են։

—Ծիշտ ես ասում—սրանք բոլորը ջորեպաններից էլ վատ են և միայն շատախօսութիւն անել գիտեն։

—Է՛հ, ոչինչ, դրանց էլ կարելի է գործի մէջ խառնել, բայց արդեօք ով կարող է առաջնորդ լինել։ Այստեղ կարծեմ մի քահանայ կար, Անդրէաս անուշով։ Ես կը ցանկանայի տեսնել նրան։ Յիշում եմ, որ նա շատ էր խօսում, բայց այդ ոչինչ, նրան կարելի է զսպել։

—Նա երգում է տուել օրական երեք անգամ նգովել թիւքերին և սրբութեամբ կատարում է իր երգումը։

—Է՛հ, դրանով թիւքերին ոչինչ չի անիլ։ Աւելի լաւ կ'անէր, եթէ օրհնէր նրանց, այդպիսով գոնէ կարելի կը լինէր նրանց խաբել։ Բայց միևնոյնն է։ Ա՛, Միտսոս, լոգարանը պատրաստ է։ Ներքի, Կոստանդին, բոլորովին չեմ կարող համբերել, երբ զգում եմ, որ կեղտոտուած եմ։ Միտսոս, կէս ժամ յետոյ ինձ մօտ արի և այն ժամանակ քո մասին մի որևէ բան կը պատմես ինձ։

—Բայց ես ոչինչ չ'ունեմ պատմելու։

—Այդ շատ լաւ է։ Նշանակում է, ամեն ինչ բարեյաջող դուրսեան մէջ է։ Ա՛խ, հա, Կոստանդին, ես գինի եմ բերել, բայց Միտսոսին հրամայիր, որ ջրհորը կախէ այն։ Իրան յարգը ճանաչող մարդը տաք գինի չի խմիլ։

—Միտսոսն աչքերը Նիկողայոսից չէր հեռացնում. երբ նա դուրս գնաց սենեակից, երիտասարդը ցած ձայնով ասաց հօրը.

—Գործի ժամանակ ձեռներս շատ կեղտոտուել են և ես վախենում եմ, թէ մի գուցէ Նիկողայոս մօրեղբայրը կը նկատէ այդ։

—Գուցէ և նկատեց, նա ամեն բան տեսնում է. ուրեմն նրա մօտ գնալուց առաջ ձեռներդ մաքրիր։

Միտսոսը չափազանց սիրում էր Նիկողայոս մօրեղբօրը, և նրա աչքում բոլոր տեսած մարդկանցից նա ամենալաւն էր։ Նիկողայոսը շատ անգամ մեծ նաւերով ծովի վրայ ճանապարհորդութիւններ էր արել և տեսել արտասահմանի երկրները։ Մի

*) Հիմնական դրամագլուխ։

անգամ, մի քանի տարի առաջ, նա ֆրանսերէն խօսեց մի խորտակուած նաւի նաւաստիների հետ, որոնց փթթորիկը ափին էր դուրս գցել, այն ինչ նրանց չըջանում այդ լեզուին ոչ որ ծանօթ չէր, մինչև անգամ և՛ քաղաքագլուխը, որը նաւաստիների անծանօթ լեզուն լսելով հաւատացնում էր, թէ դա թուշուանի լեզու է։ Նիկողայոսն անդադար խորհրդաւոր ծանապարհորդութիւններ էր կատարում, որոնցից վերադառնում էր միշտ անսպասելի կերպով։ Նրա ձայնը չափազանց քաղցր էր, թիկերը երկար ու ջլոտ, և նա յայտնի էր որպէս հմուտ հրացանաձիգ և համարեա ամենագէտ։ Նրան ծանօթ էին բոլոր թուշուանների ու բոյսերի անուանները։ Իսկ երբ մի անգամ Միտոսսը ծանր հիւանդացաւ, նա մի ինչ որ անծանօթ բոյսի տերևներ հաւաքեց և պատրաստեց մի դեղ, որից մանուկը միւս օրն իսկ առողջացաւ։ Բայց ամենից աւելի Միտոսին դուր էին գալիս այն պատմութիւնները, որ անում էր Նիկողայոսը զանազան երկրներում իր բոլոր տեսածների մասին։

Ձեռները լուանալով՝ երիտասարդը շտապեց Նիկողայոսի սենեակը և նրան արդէն կիսահագնուած գտաւ։ Կեղտոտ սպիտակեղէնը թափուած էր յատակին. և նա ցոյց տալով այդ՝ ասաց.

— Ես գոնէ չորս օր կը մնամ այստեղ. խնդրում եմ, Միտոսս, կարգադրիր, որ այդ բոլորը լուանան։ Աշխարհիս երեսին ամենակարեւոր բանը մաքրութիւնն է։

— Իսկ հայր Անդրէասն ասում է, որ ամենից կարևորն է— սիրել Աստծուն և ատել սատանային, այսինքն թիւրքերին։

— Ի հարկէ, նրա ասածը ճշմարիտ է, բայց ես էլ չեմ սխալուում։ Դէհ, Միտոսս, նստիր պատուհանի մօտ և պատմիր, թէ ինչ էիր անում այն օրուանից, երբ մենք բաժանուեցինք։

— Հոռնձը վերջանալուց յետոյ ես վազերին եմ նայում և համարեա ամեն գիշեր գնում եմ ձուկ որսալու։

— Լաւ։ Վաղը մենք միասին կը գնանք ձկնորսութեան, իսկ այսօր ես շատ բան ունեմ հօրդ հետ խօսելու։

— Որքան ուրախ կը լինեմ քեզ հետ մակոյկով ման գալ, և դու ինձ նոր-նոր պատմութիւններ կ'անես։

— Բայց բոլորովին ուրիշ տեսակ։ Ինձ շատ հետաքրքիր է իմանալ, թէ նրանք քեզ ինչպէս դուր կը գան։ Քանի տարեկան ես։

— Նոյեմբերին տասնեփոյս տարիս կը լրանայ, և իմ ընչաքցը արդէն դուրս է գալիս։

— Այո, աղուամազը երևում է։ Բայց քո ինչին է պէսք ընչաքքը։

— Բոլոր տղամարդիկ էլ ընչաքք ունեն։

— Իսկ դու էլ ուզում ես տղամարդ դառնալ: Յիշիր ուրեմն, որ ոչ թէ ընչապէս է պատանուն մարդ դարձնում, այլ քաջութիւնն ու առաքինութիւնը: Քանի դեռ այս սենեակից դուրս չենք եկել, ես քեզ պէտք է ասեմ, որ եթէ մի որեւէ թիւրք քեզ հարցնելու լինի իմ մասին, թէ որտեղ ես կամ ուր եմ գրնում, դու միշտ պատասխանիր—«չը գիտեմ, ես նրան մի տարի է չեմ տեսել»:

— Այո՛, ես այդպէս էլ կ'ասեմ միշտ:

— Իսկ եթէ դու ուրիշ կերպ պատասխանես թիւրքերին և մասնեա ինձ, այն ժամանակ ես կարող եմ կենալ քիչ զրկուել: Խօսք տուր ինձ, որ դու երբեք այդ բանը չես անիլ:

— Խոստանում եմ:

— Իսկ եթէ սպառնան սպանել քեզ:

— Է՛հ, դրանից ինչ, չէ՞ որ ես խոստացայ:

Նիկողայոսը ձեռքը երիտասարդի ուսին դրաւ և աչքերը պսպղացնելով ասաց.

— Փնօք Աստուծոյ: Ես գտայ նրան, ով որ ինձ հարկաւոր էր:

Գիշերը սիրովիօն դադարեց, ցօղ դրաւ, և հետեալ առաւօտ վատ եղանակից յետոյ ամբողջ աշխարհը ժպտաղէմ արթնացաւ:

Համարեա լուսադիմից սկսած Միտսոսն անդադար սուրճ էր պատրաստում, որովհետեւ ամբողջ շրջակայքի անուանի յոյները Նիկողայոսի պալը լսելով՝ այցելութեան եկան, և նրանցից իւրաքանչիւրին նա պարտաւորուած մի բաժակ թիւրքական սուրճ էր առաջարկում: Սրահում նստած, ծխաքարը բերանից առանց հանելու, նա, ինչպէս երևում էր, հրահանգներ էր տալիս իւր այցելուներին:

Ամենաառաջին այցելողներից մէկն էլ հայր Անդրէասն էր, որին Նիկողայոսն առանձին յարգանքով վերաբերուեց, իսկ այցելութիւնից յետոյ նրան ճանապարհ դրաւ մինչև պարտիզի ետին դռնակը, որ բացուած էր դէպի դաշտը, և Միտսոսը, որ ջրհորի մօտ բաժակներն էր լուանում, լսեց հայր Անդրէասին հրաժեշտ տալու ժամանակ նրա ասած խօսքերը.

— Որ զլխաւորն է—լռիւ: Յետոյ քո խրոխտ ձայնը մեզ հարկաւոր է, իսկ այժմ ամեն մի աւելորդ խօսք կարող է բոլորը փշաջնել: Ա՛յ, դու ոչինչ չես նկատում, այնինչ ես գիտեմ, որ մեզ ականջ են դնում: Է՛հ, Միտսոս, այստեղ արի՛ւ երիտասարդը սաստիկ կարմրած մօտեցաւ նրան:

— Դու անարդար ես վերաբերում դէպի ինձ, Նիկողայոս մօրեղբայր. ես ձեզ ականջ չէի դնում, բայց չէի կարող չը լը-

սեկ քո խօսքերը, քանի որ դու այդքան մօտիկ բարձր խօսում էիր, թէն թփերը ծածկում էին ինձ:

— Բաւական է, հոգիս, ես մտադիր էլ չէի դատապարտել քեզ, — պատասխանեց Նիկողայոսը. — միայն ուզում էի ցոյց տալ հայր Անդրէասին, թէ որքան անդդոյշ բան է շատախօսութիւն անելը: Դէհ, այժմ գնաս բարով, հայր Անդրէաս: Ահա տար այս իմ լուման Աստծուն, յաջողութեամբ այստեղ հասնելուս համար:

Նիկողայոսը կատարեց իր խոստումը, և հէնց որ արեգակը մայր մտաւ, Միտսոսի հետ ճանապարհ ընկաւ դէպի մակոյկը: Միտսոսը տանում էր ջահերով լիքը մի պարկ, ձկների համար մի կողով և երկու սրածայր կարթ, իսկ Նիկողայոսը ցանցն ուսին գնում էր նրա ետեկից: Նրանք որոշել էին որսը կարթերով սկսել, իսկ երբ լուսինը դուրս գար, այն ժամանակ անցնել ծովածոցի միւս եզիրը, որտեղ ջուրը ծանծաղ էր, և այնտեղ ցանցը գործի դնել: Բայց Նիկողայոսը ցանցն առած՝ մակոյկը մտաւ, իսկ Միտսոսին թողեց կարթով մենակ աշխատելու:

Երիտասարդը հանեց իր քաթանէ անդրապարտիկն ու կօշիկները, շապիկը դօտկի շուրջն ամրացրեց, պարկը գցեց ուսին և վառած ջահը ձախ ձեռքն առնելով, իսկ կարթն — աջ՝ մինչև ծնկները մտաւ ջուրը: Նա կրակը մօտեցրեց ջրի մակերևոյթին, որ ձուկը կարողանար տեսնել այն, իսկ ունեւիքը պատրաստ պահել էր, որ ձուկը երեւելիս չը վրիպէր:

Սա մի այնպիսի գեղեցիկ տեսարան էր, որ Բեմբրանտը սիրով կը ձևակերպէր քաթանի վրայ: Լուսինը դեռևս չէր բարձրացել, բայց երկինքը պայծառ և աստղալից էր, իսկ ծովածոցի երեսին փոքրիկ կոհակներ էին խաղում, որոնք կորչում էին հակառակ ափի ստուերի մէջ: Ջահի թոյլ լոյսի տակ հազիւ կարելի էր նշմարել մակոյկի գծադրութիւնը, որտեղ Նիկողայոսը ցանցն էր պատրաստում, իսկ տիրող խաւարի մէջ լուսաւորուած երևում էին Միտսոսի դեռահաս կերպարանքը և նրան չըջատառող ջրի մի փոքրիկ տարածութիւն: Ժամանակ առ ժամանակ նա արագութեամբ իջեցնում էր կարթը և մի ակնթիւ թարթում դուրս հանում ծայրին մի որևէ ձուկ, որի վրայից ջուրը կաթիլ-կաթիլ թափւում էր ներքև: Շատ քիչ անգամ էր նա վրիպում և այն ժամանակ ժպիտն երեսին դատարկ կարթը ցոյց էր տալիս Նիկողայոսին:

Անցաւ կէս ժամ. ցուրտը սաստկացաւ, և արդէն ձուկ չէր երևում ջրի մէջ, այդ պատճառով Միտսոսը ետ դարձաւ դէպի մակոյկը, ցատկեց նրա մէջ, առադաստը բարձրացրեց և մակոյկը լողաց ծովածոցի մօտը մակերևոյթի վրայ: Նիկողայոսը նրստեց դեկի մօտ, իսկ Միտսոսը անդաւորուեց նրանից ոչ հեռու:

—Հը, ի՞նչ է, մօրեղրո՛ւն, —ասաց երիտասարդը, —մենք քսան ձուկ ունենք: Կարծում եմ, որ իբրև կէս ժամուայ աշխատանք քիչ չէ դա: Մակոյկն ուղղի՛ր դէպի այն տան կողմը, որի պատուհանները փայլում են եզերքին:

—Լաւ, բայց չէ որ դա շատ հեռու է: Մի ժամից չուտ մենք չենք հասնիլ:

—Է՛հ, ոչինչ, դու քո նոր պատմութիւնները կ'անես ինձ:

—Ո՛չ, այդ պատմութիւններից ամեն մէկը շատ երկար է, և մենք աւելի լաւ է վերադարձին կը զբաղուենք գրանցով, որովհետև քամու հակառակ աւելի երկար կը տե՛ն ձանապարհը:

Մի ժամից աւելի լողում էին նրանք, համարեա լուսթիւնն առանց ընդհատելու: Քամին աւելի ևս սաստկացաւ, և լեռների գագաթներին Տրիպօլիսի ուղղութեամբ ժամանակ առ ժամանակ փայլում էր կայծակը: Այն տան մէջ, որ ցոյց էր տուել Միտոսը, լոյսը հանգաւ, բայց հրուանդանը, որի վրայ նա կանգնած էր, պարզ աչքի էր ընկնում մթութեան մէջ:

—Դէ՛հ, Միտոսս, այժմ ձգենք ցանցը, —ասաց Նիկողայոսը, երբ նրանք մօտեցան ափին. —կարելի՛ է այս հրուանդանին մօտենալ:

—Այո՛, այնտեղ խոր է:

Մի քանի րոպէ անցած մակոյկը կանգ առաւ, և Միտոսը մի ապառաժի կապեց այն, իսկ յետոյ Նիկողայոսի օգնութեամբ ցանցը գուրս քաշեց ափը, որովհետև նրանք պէտք է որսային հրուանդանի միւս կողմը, որտեղ աւելի շատ ձուկ կար: Մակոյկից գուրս գալով, Նիկողայոսը հազաւ Կոստանդինի երկար կօշիկները, իսկ Միտոսը իր սովորութեան համեմատ իրանը հանեց: Ցանցը քսանհինգ կարգ *) երկարութիւն ունէր. Միտոսը նրա մի ծայրից բռնելով՝ առաջ գնաց ջրի միջով, իսկ երբ ցանցը բոլորովին ձգուեց, Նիկողայոսն էլ հետեւեց ներանո՛ւ կարճ միջոցում նրանք ցանցն ամրաւորին հոսանքի լայնութեամբ և սկսեցին ձկան սպասել: Լուսինն արդէն բարձրացել էր, և նրա լոյսով հեշտութեամբ կարելի էր նկատել արծաթափայլ լեզուակները, որոնք մէկը միւսի կտեղից խճճուած էին ցանցի օղակների մէջ:

Անցաւ մէկուկէս ժամ, բայց որսն այնքան էլ յաջող չէր, և Միտոսն առաջարկեց գնալ աւելի առաջ, որտեղ մանր ձուկ շատ կար: Բայց այնտեղ շատ խոր էր, և Միտոսը բոլորովին մերկացաւ: Այստեղ նրանց բաղդը բանեց կարճ միջոցում նրանք շատ ձուկ որսային:

*) Անգլիական չափ է=3 ոտնաչափի:

—Այժմ հարկաւոր է շուտով փութիւր դուրս գալ,—բացազան-
չեց Միտսոսը.—որովհետեւ ձուկն այնքան շատ է, որ կարող են
կտրատել օղակներն ու փախչել:

Իրաւ որ, միջանի քայլ հազիւ էին արել, երբ յանկարծ
ցանցը պատռուեց, և լուսնի լոյսի տակ ահագին բազմութեամբ
արծաթագոյն թևիւղակներ փայլեցին:

—Անիծուած թիւրքեր,—բացազանչեց Միտսոսը,—բոլորն
էլ դուրս պրծան:

—Սպասիր,—պատասխանեց Նիկողայոսը,—հարկաւոր է
ցանցը ձգել, դուք է մի քիչ մնացել է:

—Ո՛չ,—ասաց Միտսոսը.—եթէ նրանք փախչեն, բոլորը
միասին կը փախչեն:

Ծիշտ այդպէս էլ դուրս եկաւ—ցանցի խորքում մնացել
էին միայն երկու թէ երեք ձկնիկ, որոնց չ'արժէր վերնել:

—Ե՛, այժմ բաւական չէ, մօրեղբայր,—ասաց պատանին.
—մենք որսի բոլոր ամենալաւ տեղերն էլ եղանք:

Նիկողայոսը համաձայնուեց, և մինչդեռ Միտսոսը հագըն-
ւում էր, նա ցանցը ծալեց, և ապա երկուսն էլ վերադարձան
դէպի մակոյկը:

III

Մինչ այս մինչ այն քամին սաստկացաւ. և ուղիղ նրանց
դէմ էր փչում, այնպէս որ հարկ եղաւ մակոյկը քամուն հակա-
ռակ տանել:

—Դէհ, այժմ պատմութիւններդ սկսելու ժամանակն է,
մօրեղբայր,—ասաց Միտսոսը՝ առաջատն ամրացնելով:

—Լաւ, պատասխանեց Նիկողայոսը, - ես այժմ կը պատ-
մեմ քեզ ինձ հետ պատահած ստույգ անցքը: Մինչև օրս ես քեզ
երեխայական հէքիաթներ էի պատմում, իսկ այժմ հասակաւոր-
ներին վայել պատմութիւններ անելու ժամանակը հասել է: Այն
բոլորը, ինչ որ պատմելու եմ քեզ, պատահել է քսան տարի ա-
ռաջ, երբ դու դեռ ծնուած չէիր, իսկ ես աւազակ էի:

—Դու, Նիկողայոս մօրեղբայր, աւազակ,—զարմացած բա-
ցազանչեց Միտսոսը:

—Այո, ես այն ժամանակ աւազակ էի—փախստական, օ-
րինազանց, կլեֆտ *), ինչ ուզում ես, հաշիւիւ Իմ գլուխը
գնահատուած էր, և ես բացի լեռնային կիրճերից ուրիշ բը-

*) Այսպէս էին անուանում Նոր-Յունաստանում աւազակների զինաւոր-
ները, ընդհանրապէս զօրքերի առաջնորդները:

նակարան, ապաստան չ'ունէի: Բայց սրանից վատ կեանք էլ կայ, եթէ, օրինակ, թիւրքերի ձեռն ընկնես: Ես աւագակ դարձայ այն գիշերը, երբ իմ կինը վախճանուեց: Մենք այն ժամանակ ապրում էինք Արկադիայի Դեմիցանա գիւղում. իսկ թէ ինչպէս պատահեց կնոջս մահը, դու յետոյ կիմանաս: Աւագակ դառնալով, ես գիշեր-ցերեկ թափառում էի լեռների մէջ և թիւրքերի սպասում, որոնց որսում էի, ինչպէս վայրենի դազանի. Երկու թէ երեք ամիս յետոյ ինձ հետ միացան ինձ նման մի քանի աքսորուածներ էլ: Այն ժամանակ մեր գործն ընդարձակուեց: Մենք բռնում էինք թիւրքերին, իսկ երբ հարուստներ էին ընկնում ձեռներս, այն ժամանակ նրանց համար մեծ փրկանք էինք վերցնում, սակայն երբէք ձեռք չէինք տալիս յոյներին և թէ յոյն և թէ թուրք կանանց:—Մենք մեր գործն յաջողութեամբ էինք առաջ տանում, և մեզանից ոչ մէկը չ'ընկաւ թիւրքերի ձեռքը. իսկ եւր մէկը—միւսը վիրաւորուում էր, այն ժամանակ մենք ինքներս քրիստոնէաբար համբուրուելով նրա հետ—այն աշխարհն էինք ուղարկում, որ մահմէդականների նախատիրներն չ'ենթարկուի:

Նիկողայոսը լռեց, բայց մի քանի րոպէ յետոյ շարունակեց ժպտալով.

—Երբէք ես չեմ մոռանալ, եթէ ինչպէս մենք զերի վերցըրինք Մահմէդ բէյին. սա մի հաստ, զեր, կանացի քնքոյշ գէմքով դե էր: Մեր ձեռն ընկնելով՝ նա աղաղակում, դողում էր անդադար, չը նայելով որ ես նրան ասում էի, թէ մենք նրան երկու օր միայն կը պահենք, մինչև ազգականները կամ բարեկամները փրկանք ուղարկեն: Ես սրտանց ծիծաղում էի նրա երկիւղի վրայ և մինչև այժմ էլ այդ բանը մտաբերելիս՝ ժպտիտս զսպել չեմ կարող: Սակայն աւագակային կեանքը միշտ էլ ուրախ է անցնում, այլ շատ անգամ ստիպուած ես լինում օրերով անհաց և անջուր մնալ: Մեծ մասամբ մենք Արկադիայի հիւսիսային կողմումն էինք թափառում. բայց մի անգամ, ամառը ես այնպիսի ցանկութիւն զգացի հայրենիք վերադառնալ. Ընկերներս համաձայնեցին ինձ հետ գալ, և մենք ճանապարհ ընկանք գէպի Դեմիցանա: Յանկութիւն չ'ունենալով նրանց փտանգի ենթարկել, ես մենակ մտայ գիւղ. ճանապարհին ինձ մի քանի ծանօթ յոյներ պատահեցին, բայց ես նշաններով խնդրեցի, որ ինձ չ'մատնեն, իսկ թիւրքական տեղապահ զօրքը փոխուել էր, և զինուորներից ոչ ոք ինձ չէր ճանաչում: Իմ տանը մօտենալով ես տեսայ, որ նրա պատուհաններն ու դռները հանուած էին, և լսեցի, որ այդ բանն արել էին թիւրքերն այն պատճառով, որ ինձ իմ բնակարանում չէին գտել:

Շէմքին նստած էր իմ ծերունի հայրը, որի տարիքն արդէն ութսունից անց էր, և անգիտակցաբար շարժում էր մի տիկնիկ, որը ժամանակով դրոտերս էր պատկանում: Ես չը համբերեցի, վազեցի նրա մօտ, համբոյրներով ծածկեցի նրան և բացազանչեցի. «միթէ, հայր, դու ինձ չես ճանաչիլ»: Բայց նա ոչինչ չը պատասխանեց, մի տեսակ տարօրինակ կերպով նայեց ինձ և շարունակեց շարժել տիկնիկը: Ես իմ հայրենի գիւղում մնացի մի ժամի չափ և այնտեղից հեռանալուց առաջ մի երգում տուի, որն իրագործելու դու ինձ կարող ես այժմ օգնել, Միտսնս:

— Իսկ ինչու՞մ երկայնում այդ երգումը, և ինչպէս կարող եմ ես օգնել քեզ իրագործելու այն:

— Իր ժամանակին կ'իմանաս այդ, իսկ այժմ կը բացատրեմ քեզ, թէ ես ինչո՞ւ աւաղակ դարձայ: Դու իմ կնոջս երբէք չես տեսել, շատ պարզ է, որովհետեւ նա քո ծնունդուցդ առաջ վախճանուեց: Նա շատ լաւ և չափազանց գեղեցիկ կին էր, իսկ նրա դուստրը, Հեղինէն, եթէ կենդանի մնար, բոլորովին նրա նման կը լինէր: Բայց դժբաղդաբար Դեմիցանա եկաւ տեղապահ զօրքի մի նոր մեծաւոր: Այդ սպան մի շատ դուրեկան մարդ էր և մեծ ուշադրութիւն էր դարձնում ինձ վրայ, որովհետեւ ես այն ժամանակ գիւղի տանուտէրն էի: Նա շատ անգամ մեզ մօտ ճաշի էր դալիս, և ես երբեմն այցելում էի նրան, բայց Կատարինէին այդ մարդը դուր չէր դալիս, և նա շատ քիչ էր խօսում նրա հետ: Սպայի գալուց երկու շաբթից աւելի անցել էր, երբ ես հարկադրուած էի գնալ Անգրիսենա գիւղը, որտեղ ես հող ունէի և պէտք է մասնակցէի տանուտիրոջ ընտրութեանը: Բայց ճանապարհին մի ծանօթ գիւղացի պատահեց, որն ինձ ասաց, թէ ընտրութիւնը յետաձգուած է: Ես ի հարկէ վերադարձայ տուն, բայց Դեմիցանա հասայ երկուոյեան շատ ուշ: Իմ տան պատուհանները լուսաւորուած չէին, և ներս մտնելով, ոչ կնոջս գտայ այնտեղ, ոչ երեսայիս: Ես մի քիչ սպասեցի, կարծելով, թէ նա ծանօթներուից մէկի մօտ կը լինի: Բայց ժամանակն անցնում էր, իսկ կինս չէր վերադառնում: Այն ժամանակ ես շրջեցի բոլոր բարեկամներին տուները, բայց ոչ մի տեղ չը գտայ նրան: Վերջապէս դիմեցի ըսպայի մօտ, հարցնելու համար, թէ արգիօք նա մերոնց չէ տեսել: Նրա դուռը փակած էր, բայց վերին յարկի պատուհանից լոյս էր երևում: Դրանը դեռ չէի մօտեցած, երբ յանկարծ աւանջիս մի կնոջ լաց ու կոծի ձայն դիպաւ: Սիրտս թնդաց և ես լցրի ինձանից միշտ անբաժան ատրճանակս: Մի հարուածով դուռը խորտակեցի և ինձ գտայ մութ սենեակում, որտեղից սանդուխը գէպի վեր էր տանում: Ես վազեցի այն կողմը,

բայց այդ իսկ բոլորին ինձ մօտ վազեց իմ փոքրիկ՝ Հեղինեն, որն այն ժամանակ եօթը տարեկան էր, «հայրիկ, հայրիկ» կանչելով: Դեռ նա ինձ չէր մօտեցել, երբ սանդուխի զլխին երևաց սպան և ատրճառակ արձակեց: Գնդակն ինձ չը դիպաւ, այլ սպանեց դստերս: Ես կայծահանը քաշեցի, և նա մեռած փռուեց դետին: Այդ իսկ միջոցին կամացուկ ինձ մօտեցաւ Կատարինէն և ասաց. «Դու ուշացար... Ինձ միայն մի բանում»... նա ձեռներիցս խլեց իմ երկփող ատրճառակը և արձակեց գէպի իր զլուխը: Ես սարսափեց դեռ խելքս զլուխս չէի հաւաքել, երբ ինձ վրայ յարձակուեցին ատրճառակի ձայնից զարթնած երկու զինուոր: Ես նրանց մի կողմը հրեցի և պատուհանից դուրս թռայ: Ո՛վ ողորմած Աստուած: Ո՛վ սուրբ Աստուածածին և սուրբ Նիկողայոս, օգնեցէք ինձ կատարել երդումս...

— Ես գիտեմ քո երդումը, — բացականչեց Միտսոսը, — դու երդուել ես ջարդել մեր երկրի բոլոր թիւրքերին: Ես էլ վաղը կը գնամ և միևնոյն երդումը կը տամ: Եւ թող բոլոր սրբերն ու սատանաները օգնեն ինձ իրագործելու այն: Իսկ դու, մօրեղբւրայր, սովորեցրո՛ւ ինձ միայն, թէ ինչ պէտք է անեմ:

— Ի հարկէ: Բայց այժմ բաւական է:

Այդ միջոցին մակոյկն անցնում էր Արդուլ-Ահմէդի տան պարտիզի մօտով:

— Այս ի՞նչ է: Նօր տուն, — հարցրեց Նիկողայոսը:

— Այո, սա խոզ Ահմէդի բնակարանն է:

— Ի՞նչ պատճառով նա միւս թիւրքերից աւելի խոզ է:

— Այն պատճառով, որ նա մեզանից խլեց մեր խաղողի այգին և թէպէտ խոստացաւ վճարել դրա համար, բայց մինչև օրս մի պիտասոր էլ չէ տուել: Տես, մօրեղբւրայր, պատշգամբի վրայ երկու կին կայ:

Իրաւ, երկու կին արմուկներին թինկ տուած կանգնել էին: Այդ բոլորին մի ինչ որ տղամարդ, երկի ներքինի, մօտեցաւ և խփեց նրանցից մէկին:

— Ինչո՞ւ ես խփում ինձ, — արտասուախառն արտասանեց կինը:

Նիկողայոսը ցնցուեց և բացազանչեց զարմացած.

— Դու լսեցիր, Միտսոս, նա յուճարէն էր խօսում:

— Է՛հ, դրանից ինչ:

— Ի՞նչպէս թէ ինչ, նա որտեղից զիտէ յուճարէն:

— Այո, ճիշտ ես ասում: Զարմանալի՛ք այդ:

IV

Հետեւեալ երկու օրը Նիկողայոսը Միտսոսին զանազան վարժութիւններ էր անել տալիս: Նա իր հետ տարաւ նրան: Լեռներում, Նաւալիայի ետեւը, Եպիտաւրոսի ուղղութեամբ, բազմաթիւ նապաստակներ ու եղջերուներ էին գտնուում: Երկրորդ օրուայ երեկոյեան նրանք վերադարձան տուն, բաւականաչափ որս բերելով իրենց հետ—կոստանդինի ձիու քամակից երկու եղջերու և միքանի նապաստակ էին կախուած, և Միտսոսը, որը եղջերուներից մէկին ինքն էր սպանել, աւելի չուտ քաշքշում, քան թէ բերում էր նրան:

—Էհ, Միտսոս, ես գոհ եմ քեզանից,—ասաց Նիկողայոսը,—եթէ դու գիտես դարան մտնել և յանկարծակի յարձակուել եղջերուի վրայ, նշանակում է միևնոյնը կարող ես անել և՛ մարդու հետ, որն իսկապէս ամենայնիմար կենդանին է աշխարհիս երեսին: Իսկ մարդ որսալու կամ, որ աւելի վատ է, քեզ վրայ ուրիշի յարձակում գործելու ժամանակ՝ զլխաւոր բանն է—աննկատելի կերպով մօտենալ և թագնուել: Երկու օրից յետոյ ես կը գնամ, բայց քեզ կը թողնեմ հրացանս:

—Միթէ, մօրեղբայր, —բացազանչեց Միտսոսը՝ ուրախութիւնից իրան կորցրած:

—Այո, միայն սա խաղալիք չէ, և ես հրացանը զուարճութեան համար չեմ տալիս քեզ: Իւրաքանչիւր օր դու դրանով որսի գնա, բայց եղջերուի հետ վարուիր այնպէս, որպէս թէ նա մարդ է, և քեզ թող ամօթ լինի, եթէ նա երբ և իցէ խուսափէ քո հարուածից: Նմանապէս և իւրաքանչիւր գիշեր ձուկ որսա, միայն ոչ թէ բաւականութեան համար, այլ աշխատիր մակոյկ և առագաստ կառավարելու մէջ վարժեցնել ձեռքդ:

—Նաւալիայում ինձանից լաւ ոչ ոք չի կարող մակոյկ կառավարել,—հպարտութեամբ բացազանչեց Միտսոսը:

—Բայց չէ որ Նաւալիան մի փոքրիկ քաղաք է, իսկ դու այդ կողմից պէտք է բոլորին դերազանցես: Լաւ ուսումնասիրիր քամու բոլոր փոփոխութիւնները, ուշադրութիւն դարձրո՛ւ, թէ օրուայ կամ գիշերուայ ո՞ր ժամանակին այդ փոփոխութիւններն աւելի յաճախ են պատահում: Ուսումնասիրիր նաև ծովածոցի արտաքին արեւը իրենց բոլոր խորշերով ու հրուանդաններով:

—Այդ մասին անհանգիստ մի լինիր: Ես հօրդ հետ խօսել եմ և ամեն ինչ կարգի կը դրուի: Յետոյ, երեկոները տանը մի նստիր, այլ այցելիր սրճարաններն ու թուղթ կամ նարդի խա-

դա՛ւ, բայց ո՛չ թէ քո զուարճութեան համար, այլ ականջդ սուր պահիր, չը մոռանաս այն ամենը, ինչ որ կը խօսեն քեզ մօտ թիւրքերի մասին: Երբ ես վերադառնամ, դու ինձ այն ժամանակ կ'ասես այն բարի յոյների անունները, որոնք հայրենիքի համար ամեն բանի պատրաստ կը լինեն: Իսկ զլիաւորը,—մի՛ մոռանար, որ պէտք է ասես, թէ մի կամ երկու տարի է՝ ինձ չես տեսել:

—Միայն երանի թէ դու այդքան չ'ուշանայիր,—ծիծաղելով նկատեց Միտսոսը:

—Ո՞վ գիտէ: Դու այժմ բոլորովին հասած քաջ տղամարդ ես... Ե՛հ, մենք այդ բոլորի մասին վերադառնալուցս յետոյ կը խօսենք: Զիտ սանձն ինձ տո՛ւր: Դու, կարծեմ, շատ յոգնեցիր:

—Ո՛չ թէ յոգնեցի, այլ քաղցած եմ:

—Ես էլ քաղցած եմ, բայց սովորել եմ քաղցածութեան և յոգնածութեան: Համբերիր, դու էլ կը վարժուես դրանց: Բայց բաւական է այսօր: Շտապենք: Ժամանակ է մեզ հանգստանալու:

Հետեանալ օրը Նիկողայոսը ճանապարհ ընկաւ Նաւալիա և իր հետ վերցրեց Միտսոսին, որին հրամայել էր աւելի մաքուր հագնուել:

Նրանք ուղղակի դնացին քաղաքագլխի մօտ, որը մեծ յարգանքով ընդունեց Նիկողայոսին և կնոջը հրամայեց սուրճ բերել: Յետոյ նա հետաքրքրութեամբ նայեց Միտսոսին, և այս վերջինիս այնպէս թւաց, թէ նրանք միմեանց աչքով արին:

—Ուրեմն սա քո կորիւնն է,—հարցրեց քաղաքագլուխը, որի անունը Դիմիտրիոս էր,—Ի՞նչ է, սկսել է ատամները կըճրտացնել:

—Ի՛նչպէս՝ չէ, նա միայն որսի է սպասում,—պատասխանեց Նիկողայոսը և աւելացրեց.—բայց դիտեա ինչ, սիրելի Դիմիտրիոս, ես վաղը կը գնամ, և իմ բացակայութեան ժամանակ, խնդրում եմ, լեզուդ պահիր: Ես այստեղ, ինչ որ հարկաւոր է, արի և կը ցանկանայի, որ դուք լուռ սպասէք նշանին: Ա՛յ, Աթէնքում այդ յիմար շատախօսութիւնը շատ չարիքների պատճառ է դարձել: Այնտեղի հայրենասէրները շատ մարդիկ և փող էին հաւաքել, բայց սրան-նրան ասել են: Ի սէր Աստուծոյ, մի-ննոյնը դուք էլ այստեղ մի անէք: Երբ խօսելու ժամանակը գայ, ձեր բոլորի տեղ հայր Անդրէասը կը խօսէ: Որպիսի մեծ բաւականութեամբ ես իմ կեանքից հինգ տարի կը տայի, միայն թէ նրա լեզուի նման լեզու ունենայի:

—Դու սրա համար կեանքիդ հետեանալ հինգ տարին կը տայիր,—նորից հարցրեց Դիմիտրիոսը ժպտալով:

— Ոչ, այդ հինգ տարին եւ երկնային արքայութեան հինգ հազար տարիներէ հետ չեմ փոխիլ: Է՛, Դիմիտրիոս, հատիկ ունես:

— Սե՞, թիւքերքի՛ համար:

— Իհարկէ:

— Ջրաղացներն այժմ էլ պատրաստում են դրանից, — ասաց Դիմիտրիոսը, աչքի տակից Միտսոսին նայելով:

Ներտասարդը ոչինչ չը հասկացաւ այդ խօսքերից, և Նիկողայոսը հարկաւոր համարեց միայն ասել.

— Դու յետոյ կ'իմանաս, թէ այդ ինչ հատիկ է, որից փառաւոր հացեր պէտք է պատրաստենք: Իսկ այժմ մոռացիր, ինչ որ լսեցիր մեզանից: Ի՞նչ է, Դիմիտրիոս, ինձ համար մարդիկ պատրաստել ես:

— Այո՛, Հարկաւոր է այսօր նրանց քեզ մօտ ուղարկել:

— Ո՛չ, Միտսոսն ինձ մինչև նաւալիս կ'ուղեկցէ, իսկ նրանց դու վաղը երեկոյեան կ'ուղարկես: Նրանց համար աւելի ապահով է թիւրքական հագուստը հագնել:

Այս խօսքերից յետոյ նա վեր կացաւ:

— Ո՞ւր ես շտապումս Արաղ խմիր:

— Ոչ, չնորհակալ եմ: Դու գիտես, որ ես չեմ խմում:

Հետեւեալ օրը, արեւը մայր մտնելու ժամանակ Նիկողայոսը ճանապարհ ընկաւ, որովհետեւ այն ժամանակները յոյների համար աւելի ապահով էր գիշերները ճանապարհորդել: Թիւրքերն սկսել էին կասկածել, թէ մի ինչ որ աղղային շարժում է պատրաստուում, և յաճախ լեռնային անցքերում զինուորները բռնում էին խաղաղ ճանապարհորդներին և հարց ու փորձի ենթարկում: Իսկապէս ռամիկների մեծամասնութիւնը տեղեակ չէր գործողութեան այն նախագծին, որ կազմել էին պարսղըլուները, և այդ պատճառով թիւրքերի ձեռն ընկած յոյները նրանց ոչինչ չէին կարող ասել այդ մասին. բայց թիւրքերն այդ բանը վերագրում էին նրանց յամառութեանը, և շատ անգամ գործը դնալով կամ կախաղանով էր վերջանում: Բայց սովորաբար թիւրքերն այնքան ծոյլ և անհողի էին, որ գիշերները քնում էին և ճանապարհների վրայ չէին հսկում, նմանապէս և՛ տեղապահ զօքերի թիւր չէին աւելացնում: Այդ պատճառով Նիկողայոսը մի այնպիսի երկիր ուղևորուելով, որտեղ առանձնապէս մեծ անբաւականութիւն էր տիրում, բարւօք համարեց ճանապարհորդել գիշերները, իսկ ցերեկները զիւղերում անցկացնել:

Նա և Միտսոսը ձիերով ճանապարհ ընկան դէպի Կորնթոս: Ճանապարհը դնում էր Արգոսի միջով, բայց նրանք անցան այդ քաղաքի մօտից և դարձան դէպի աջ, գետի ուղղութեամբ: Ե-

րեկոյեան մօտաւորապէս ժամը տասին, լուսնի լոյսով նրանք տեսան փակտիայի սպիտակ տները: Բայց այստեղ էլ նրանք թերուեցին մեծ ճանապարհից թիւրք զօրքերի ուշադրութիւնից խոյս տալու համար: Հին Մոկէնքի պարսպների մօտից անցնելիս Նիկողայոսը ձին կանգնեցրեց և ցոյց տալով քաղաքը, ասաց Միտոսին:

—Այստեղ, ասում են, յունաց թագաւորներ են թաղուած, և գուցէ մինչև քո մօրուքդ դուրս գալը Յունաստանում դարձեալ թագաւորներ լինեն:

Միկէնքից լեռնային մի նեղ շուղով նրանք դուրս եկան Կորընթոսից դէպի Արգոս տանող ճանապարհը. բայց հէնց որ ոտք դրին այդ ճանապարհի վրայ, ձիերն ականջները սրեցին և դողդոջացին ամբողջ մարմնով:

—Ի՞նչ պատահեց սրանց,—բացազանչեց Միտոսը վայր ցատկելով:

Սակայն նա ինքն էլ դողաց, երբ հարևան ծառի վրայ մի կախուած մարդու դիակ տեսաւ: Նիկողայոսի վրայ այդ տեսարանը խիստ ազդեցութիւն չը գործեց և նա հանգարտ՝ ձիուց իջնելով, գրպանից դանակը հանեց ու կտրեց այն պարանը, որից մարդը կախուած էր:

—Մենք ուշացել ենք,—ասաց նա,—սա արդէն մեռած է:

Յանկարծ այդ քաջարի, սառնարիւն մարդը, որը ոչ մի բանից չէր վախենում և համարձակ դիմաւորում էր ամեն տեսակ վտանգի, դառնապէս հեկեկաց.

—Դու սրան ճանաչում էիր, Նիկողայոս մօրեղբայր,—հարցրեց Միտոսը մինչև սրտի խորքն զգացուած:

—Ո՛չ, բայց սա յոյն ազգից է, որին հրէշ-թիւրքերը ամեն կերպ ճնշում են և վարւում նրանց հետ, ինչպէս չնորի հետ: Միտոսս, երդուիր, որ երբէք չես մոռանալ այս տեսարանը: Նրանք այս մարդուն սպանել են լսկ այն պատճառով, որ նա յոյն է, և եթէ քեզ էլ մի որեւէ առանձնացած տեղ բռնեն, դարձեալ նոյնը կ'անեն: Դու լսել ես, թէ նրանք ինչպէս են սպանել Կալանտօնին ու նրա եղբօրը: Նրանք փայտէ մուրճերով սարսափելի թակել են այդ խեղճերին և, որպէսզի երկար ապրեն, գլուխներին ձեռք չեն տուել, բայց Գէորգը, որ մի առողջ երիտասարդ էր, ջարդուած ձեռներով ու ոտներով բարձր ծաղրելիս է եղել իր դահիճներին:

—Բաւական է, բաւական է: Գնանք այստեղից: Ես այլևս չեմ կարող նայել այդ վարհուրելի դիակին:

—Ո՛չ, նայիր,—չարունակեց Նիկողայոսը վայրենի կատաղութեամբ.—նայիր և երդուիր Աստուծոյ անունով, որ դու նը-

րանց հետ հաշիւդ վերջացնելիս չես խնայիլ ոչ ծերունու, ոչ կնոջ, ոչ երեխայի...

Միտոսոսը հնազանդուեց և արիաքար կախուածին նայելով, արտասանեց պահանջուած երգումը:

— Իսկ այժմ բռնիր սրա ոտներից, որ տանենք, թաղենք: Բայց նախ նա մի կտոր կտրեց դժբաղդի հագստից և ուսիցը հոտոգ արիւնով նրա վրայ «վրէժ» բառը գրելուց յետոյ կապեց այն պարանին, որից քիչ առաջ կախուած էր յոյնը: Յետոյ նա Միտոսոսի օգնութեամբ դիակը տարաւ թփերի մէջ և, նրա վրայ մի քանի մեծ քար ձգելով, ծակեց այն: Երբ որ ամեն ինչ վերջացաւ, Նիկողայոսը բաց արաւ զլուսը և հանդիսաւոր կերպով արտասանեց.

— Ողորմած Աստուած, ներիր սրա բոլոր մեղքերը և կըրկնապատիկ պատժիր սրան սպանողներին. Արդարադատ Աստուած, հնարաւորութիւն տուր ինձ Քո անունով անվերջ և անդադրում սպանել քրիստոնէութեան թշնամիներին:

Նրանք վերադարձան ձիերի մօտ, բայց նրանցից մէկը փախել էր և Նիկողայոսը պնդեց, որ Միտոսոսը նստի մնացած ձիու վրայ, որովհետեւ նա ստիպուած պէտք է լինէր ոտքով վերադառնալ տուն, իսկ ինքը գնաց նրա կողքով: Նրանք անխօս շարունակում էին ճանապարհը և մի ժամ յետոյ հասան Նէմէայի և Կորնթոսի ճանապարհների կտրուածքին:

— Այստեղ մենք կը բաժանուենք, — ասաց Նիկողայոսը. — ես այժմ կարող եմ անվտանգ շարունակել ճանապարհս, իսկ քեզ էլ ժամանակ է տուն վերադառնալու: Բայց տես, շտապիր — գիշերները կարճ են: Դէհ, մնաս բարով, միտդ պահիր, որ շատ բան կարող է քեզանից կախուած լինել: Ես վաղուց հետևում էի քո զարգանալուն և խոստովանում եմ, որ դու դերազանցեցիր իմ սպասածից: Ո՛չ մի բանից մի փախնար, հաւատոս միայն հօրդ և ինձ, իսկ միւսներին կասկածով վերաբերուիր: Պահպանիր դու քեզ — դու հարկաւոր ես ինձ և մեր սուրբ գործին: Ես կը վերադառնամ մի կամ կէս տարի յետոյ, դուցէ և՛ վաղը կամ երբէք: Եթէ ես չեմ լինիլ, այն ժամանակ հայրդ կ'ասէ, թէ ինչ պէտք է անես: Մնաս բարով, Միտոսոս:

Նա համբուրեց երիտասարդի թշերը և ձիու վրայ ցատկելով, առաջ արշաւեց:

Հինգ րոպէ անցած Նիկողայոսը հասաւ այն գիւղը, ուր նա հրամայել էր Դիմիտրիոսին, երեք մարդ ուղարկել: Նրանք յոյներ էին — մէկը ծառայ, իսկ միւս երկուսը ազգային շարժման տեղական պարագլուխները: Բոլորը թիւրքական հագուս-

տով էին, և ծառան Նիկողայոսին էլ նոյնպիսի շորերը տուաւ, որ նա շտապով հագաւ:

— Չիու սանձը քաշիր, իսկ ես ոտքով կերթամ:

Այդ իսկ միջոցին Միտսոսն արագութեամբ առաջ էր գնում Սրբոսի ճանապարհով: Նա վատ տրամադրութեան մէջ էր, և սիրտն անախորժութեամբ լցւում էր, մտածելով թէ պէտք է անյնէ այն ծառի մօտից, որի վրայ տեսել էր կախուածին, բայց արիարար իր յուզմունքը յազթահարելով նա համարձակ ոտք դրաւ նեղ շաւղի վրայ և վճռական քայլերով զիմեց դէպի զարհուրելի տեղը: Սակայն մի քիչ ժամանակ անցած, նա իր ետևից շտապ քայլերի ձայն լսեց: Միտսոսը վազեց դէպի թիւրը հալածողներից թագչելու համար և ջախերի ետևը պահուելով սպասեց, թէ ինչ պէտք է լինի:

Մի քանի բոպէից յետոյ շաւղի վրայ երկու մարդ երևացին, և Միտսոսը ճանաչեց, որ դրանք թիւրքեր են: Նրանք մի ինչ որ բանի մասին ցած խօսում էին և կարծես մէկ խօսք անելով մի թիւրք վազեց հակառակ կողմը, Միտսոսի կարծիքով իրան որոնելու նպատակով:

Տեսնելով, որ միայն մի թշնամի մնաց, Միտսոսը մտաբերեց Նիկողայոսի խօսքերը և սկսեց կամացուկ, կատուի նման՝ սողալ դէպի թիւրքը: Բայց յանկարծ չոր ճղները խշշացին նրա ոտքերի տակ, և իսկոյն շաւղի վրայ կանգնած թիւրքը բարձր ձայնով իր ընկերոջն օգնութեան կանչեց: Լսելով որ իր ետևից վազում են, Միտսոսն սկսեց շտապով փախչել և բնագդմամբ ձեռքը դէպի դօտիկը տարաւ: Դանակը դուրս քաշելու համար, բայց որքան մեծ եղաւ նրա զարմանքը, երբ իր գէնքն այնտեղ չը գտաւ: Դա շատ տարօրինակ էր, որովհետև նա տանից երբէք առանց դանակի դուրս չէր դալիս, բայց այժմ ժամանակ չէր այդ մասին մտածելու, այլ հարկաւոր էր ազատուելու մի միջոց գտնել:

Նա քայլերն արագացրեց, բայց ինչոր արմատների զիպչելով վայր ընկաւ: Կեանքի մէջ առաջին անգամ երկիւղը տիրեց նրան:

Հէնց այդ բոպէին թիւրքեր յարձակուեցին նրա վրայ և ձեռներն ու ոնտերը կապելով տարան այն ծառի մօտ, որի վրայ նա քիչ առաջ տեսել էր կախուած յոյնին:

Այնտեղ արդէն նստած էր մի երրորդ թիւրք էլ և սառնասրտութեամբ ծխում էր: Ընկերներին տեսնելով նա թիւրքերէն մի ինչոր բան ասաց, որը Միտսոսը չը հասկացաւ:

Մի բոպէ յետոյ բռնող թիւրքերից մէկն ասաց յունարէն.

— Ասա մեզ, թէ որտեղ է Նիկողայոս Վիգալիսը և մենք քեզ կ'արձակենք:

Միտսոսը ոչինչ չը պատասխանեց:

— Մենք զիտենք, թէ դու ո՞վ ես: Դու Միտսոս Կոզոնէսն ես—նաւալորայի Կոստանդինի որդին և Նիկողայոսի քեռորդին:

— Այդ ճիշտ է,—պատասխանեց Միտսոսը, դուխը բարձրացնելով,—բայց մի տարուց աւելի է, որ ես Նիկողայոս մօրեղբորս չեմ տեսել:

— Դատարկ բան է,—ասաց թիւրքը ծիծաղելով,—քեզ երեկ նրա հետ են տեսել Նաւալորայում: Ասա մեզ, թէ նա որտեղ է և մի բուռ պիտտոր կը ստանաս:

Միտսոսն էլ ծիծաղեց. բայց նրա ծիծաղն այն աստիճան անբնական էր, որ նոյն իսկ իրան է, տարօրինակ թւաց:

— Այդ սուտ է—ասաց նա—Նիկողայոս մօրեղբարս մի տարուց աւելի է Նաւալորայում չէ եղած: Բայց ասենք թէ ես եմ սուտ խօսում և ոչ թէ դուք: Միթէ կարծում էք, թէ փողով կարող էք կաշառել ինձ: Կորէք դուք ձեր պիտտորների հետ միասին:

Եւ նա նորից քրքջաց:

— Մի բոսէ ժամանակ եմ տալիս քեզ մտածելու: Եթէ դու մեր պահանջը չը կատարես, այն ժամանակ մենք քեզ այս ծառից կը կախենք: Ես տեսնում եմ, որ մէկը վեր է առել այստեղից կախուած անպիտանին, բայց մնացած պարանը բաւական է քեզ կախելու համար:

Եւ երկուսը միասին մօտեցան երրորդ թիւրքին:

— Իսկոյն և եթ դործ չը դնենք արդեօք պարանի ծայրը—ասաց նրանցից մէկը—գուցէ նա այն ժամանակ ասէ մեզ զուտ ճշմարտութիւնը:

Բայց նստած թիւրքը լուծթեամբ դուխը շարժեց:

Միտսոսն անօգնական նայում էր իր շուրջը—նա տեսաւ լուսինը, որ դանդաղ բարձրանում էր ամպերի ետևից, զգում էր արևելեան քամու շշուկը, որը շարժում էր ծառից կապած պարանը, լսում թփի միջից դուրս թռած թռչնակի ճռուողիւնը:

Վերջապէս դահիճները մօտեցան նրան, մի օղակ շինեցին պարանի ծայրին և անցկացրին նրա վիզը:

— Դէհ, քաջ սղոյն, խօսիր: Դեռ ուշ չէ,—ասաց նրանցից մէկը:

Միտսոսը փակեց աչքերը և ատամները սեղմեց: Անցաւ մի վայրկեան տաժանելի սպասողութեան մէջ:

— Դէհ, քաշիր,—լսեց նա:

Միտսոսի սիրտը ճմլուեց, և նա սպասում էր, թէ պարան իսկոյն կը ձգի իր վիզը, բայց մի մարդ գրկեց նրան և բացագանչեց:

— Միտսոս, իմ բնտիր, քաջ Միտսոս:

— Պատանին բայ արաւ աչքերը— նրա առաջ կանգնած էր Նիկողայոսը:

— Դու այստեղ ես, — չնջաց նա:

— Այո, ես եմ: Ներքի ինձ, Միտսոս: Ես քեզ լիովին հաւատում եմ, բայց ուրիշներին անհրաժեշտ էր քո քաջութեան ապացոյցը: Դէհ, բաւական է դողաս: Այժմ ամեն ինչ անցաւ: Այժմ մի բան խօսիր, զաւակս:

Բայց Միտսոսը գունատուած, դողողալով նստեց գետնին:

— Մի քիչ օղի խմիր, — աւելացրեց Նիկողայոսը, ամանը նրա չրթունքներին մօտեցնելով:

Միտսոսը խմիչք երբէք չէր գործածած, և օղին նրա վրայ կենարար ազդեցութիւն գործեց: Նա շուտով կազդուրուեց և երեխայական ժպիտը գէմքին հարցրեց.

— Ուրեմն ես ինձ լաւ պահեցի, Նիկողայոս մօրեղբայր:

— Ի՞նչ ասել կ'ուզէ: Քո հայրը ճշմարիտ էր ասում, թէ դու կարող ես գաղտնիք պահել:

— Այդ դէպքում ես ո՞չ մի բանի վրայ չեմ ամիստում: Միայն ցաւում եմ, որ դանակս կորել է:

— Ահա նա, — պատասխանեց Նիկողայոսը ծիծաղելով, — ես հանեցի գօտկիցդ, երբ դու ձիու վրայ նիւնում էիր: Վախեցում էի, թէ մի գուցէ դու առանց պատճառի միւս աշխարհն ուղարկես մի խաղաղ յոյնի:

— Ե՛, ժամանակ է տուն գնալու, — ասաց Միտսոսը, դանակը գօտկի ետեւ խրելով:

— Ես քեզ քիչ կ'ուղեկցեմ, իսկ յետոյ կը բաժանուենք:

Իրաւ որ մի քանի քայլ գնալուց յետոյ Նիկողայոսը կանդ առաւ և հրաժեշտ տալով՝ առաց:

— Դէհ, գնա, Աստուած քեզ հետ: Դու քաջի նման դուրս եկար դժուար փորձութիւնից: Ես հաւատացած էի քեզ վրայ և շատ ուրախ եմ, որ դու արդարացրիր իմ յոյսը: Յունաստանը վրէժխնդիր կը լինի իր թշնամիներից, և դու նրա վրիժառուների առաջին շարքում կը կանգնես:

Նրանք բաժանուեցին, և առաւօտեան՝ արեգակի առաջին ճառագայթները ծագելիս Միտսոսն արդէն տանն էր:

V

Ամառը Նաւալիբայում խաղաղ անցաւ, թէն երկրի միւս մասերից լուրեր էին ստացուում թիւրքերի գործած անտանելի անգթութիւնների, նորանոր ծանր հարկերի և ամեն տեսակ ճնշումների մասին: Բայց այս գաւառում՝ չնորհիւ նահանգապետի առողջ դատողութեան, թէ նոյնիսկ անհաւատարիմ չների վերաբերմամբ էլ սահմանից չը պէտք է անցնել, մինչև վրէժխնդրութեան օրը հասնի,—խաղաղութիւնը չը խանգարուեց:

Յուլիսին և օգոստոսին սաստիկ շոգ էր, բայց Դրանից խաղողը հասունանում էր, և այդ պատճառով չէր կարելի գանգատուել, մանաւանդ որ սեպտեմբերի կիսին արդէն կարելի կը լինէր քաղել, այնինչ ուրիշ տարիներ այդ ուրախագիթ դիպուածին հարկ էր լինում մինչև հոկտեմբերի կէսն սպասել:

Նիկողայոսի գնալուց յետոյ Միստոսը բոլորովին փոխուեց, Անսպասելի կերպով նա զգաց իւր հասունութիւնը, դադարեց կատունների ետեից ընկնել և իւր ամբողջ ազատ ժամանակը մօրեղբոր խորհրդի համաձայն որս անելով և ծովածոցում ու նրանից դուրս մակոյկով զբօսանքներ կատարելով էր անցկացնում: Որովհետև թէ ցամաքի և թէ ջրի վրայ նա միշտ միայնակ էր լինում, այդ պատճառով նա ազատ մտածում էր այն ամենի մասին, ինչ որ լսել էր Նիկողայոսից և հարևաններից հայրենիքի զարհուրելի դրութեան վերաբերմամբ: Բայց առանձնապէս նրա վրայ մեծ ազդեցութիւն էին գործել մօրեղբոր խօսքերը, որին նա ամբողջովին հպատակուում էր:

Ինչ վերաբերում է Կոստանդինին, նա որդուն չէր խնայարում մօրեղբոր խորհուրդներին հետեւելու, մանաւանդ որ Նիկողայոսը խնդրել էր նրան չը զբաղեցնել երիտասարդին ձեռքի չափազանց աշխատանքով, որը կարող էր խլել նրան հայրենիքին ծառայելու նախապատրաստութիւնից: Նա մինչև անգամ խոստացել էր հարկաւոր դէպքում մշակներ վարձելու համար փող տալ այն գումարից, որը Աթէնքի մասնաժողովը յանձնել էր նրան: Սակայն այդ ամիսների ընթացքում այդումէջ զործ կար, այնպէս որ ինքը Միստոսն էլ տեսնելով որ հայրն օգնակաւնի կարօտութիւն չ'ունի, իւր ժամանակը հանգիստ անց էր կացընում որսորդութեամբ ու նաւավարութեամբ, իսկ երեկոյններըն այցելում էր սրճարանը, որտեղ լսում էր խօսակցութիւնները և թուղթ կամ նարդի խաղում: Վերջին խաղի մէջ նա այնքան վարժուեց, որ առաջնակարգ խաղացող դարձաւ:

Այգեկութից փոքր ինչ առաջ մի անգամ երեկոյեան

Միտսոսը սովորականից չուտ և դժգոհ դէմքով վերադարձաւ տուն:

— Դու լսել ես, թէ թիւրքերն ինչ են մտածել այգեկութի վերաբերմամբ, — բացադանչեց նա, մտնելով սրահը, որտեղ հայրը նստած էր:

— Ի՞նչ:

— Փոխանակ սասանորդը վճարելու, մենք այսուհետեւ հարկահաններին պէտք է այգեկութի եօթերորդ մասը վճարենք, այն էլ զինով:

— Այդ անկարելի է: Ո՞ւմնից լսեցիր:

— Հրապարակի սրճարանում բոլորն այդ մասին են խօսում: Այնտեղ բոլորը դողողում ու հայհոյում են, իսկ փողոցների մէջ զինուորներ են շրջում:

— Ինձ հարկաւոր է այնտեղ գնալ, — ասաց Կաստանդինը, վեր թռչելով տեղից, — ա՛յ, հէնց դրանից էր վախենում Նիկողայոսը: Ի՞նչ է, դեռ հօ յոյների ու թիւրքերի մէջ կռիւ չէ պատահել:

— Ի՞նչպէս չէ: Եանկօն մի թիւրք զինուորի բոլոր ատամները ջարդ ու փշուր արաւ, որովհետեւ վերջինս նրան չուն տուանեց: Նրան բանտը տարան:

— Իսկ երբ դուրս թողնեն, ես ցոյց կը տամ այդ յիմարին: Նա կարելի է իւր սովորութեան համեմատ հարբած էր: Ա՛յ քեզ յիմար... Միթէ մի զինուորի ատամները ջարդելով կարելի է նոր հարկը փոխել տալ: Իսկ հայր Անդրէասն այնտեղ է:

— Ես նրան ճանապարհին պատահեցի — քաղաք էր գնում:

— Տանը կ'աց, Միտսոս, ես հայր Անդրէասին կը համեմատ ու կը ստիպեմ նրան համոզելու ժողովրդին, որ հանդարտուի: Նրա պերճախօսութեամբ կարելի է ամեն բան անել:

— Իսկ միթէ ես էլ չեմ կարող քեզ հետ գալ, — հարցրեց Միտսոսը, որովհետեւ չէր ցանկանում, որ կռիւն առանց իրան լինի:

— Դու ուզում ես, որ քո կողերը ջարդեն: Համբերիր: Կռիւը քեզանից չի փախչիլ, միայն թէ լաւ բանի համար լինի դա: Կոստանդինն արագ քայլերով հեռացաւ և քաղաքի մօտ հասաւ հայր Անդրէասին:

— Հայր Անդրէաս, — ասաց նա, — հանդարտեցրո՛ւ յիմարներին. նրանք քեզ կը լսեն: Յիշում ես, թէ ի՞նչ էր ասում քեզ Նիկողայոսը:

— Ես դրա համար էլ քաղաք եմ գնում, — պատասխանեց քահանան, — ինձ լուրեր հասան յոյների և թիւրքերի ընդհարման մասին: Նիկողայոսը ճիշտ էր ասում: Մենք պէտք է վճարենք

այն ամենը, ինչ որ կը պահանջեն մեզանից, բայց իւրաքանչիւր իզուր վճարուած գինու գոյլի փոխարէնը մենք յետոյ մի գոյլ թիւրքի արիւն կը վերցնենք:

— Կամայ, կամայ... Թիւրք զինուորներն են դալիս:

Պահապաններն սկզբում չէին կամենում նրանց քաղաք թողնել, բայց հայր Անդրէասն առանց մի բոպէ մտածելու առայ, թէ գնում է մի մահամերձի հաղորդելու, իսկ Կոստանդինը իր ծառան է: Թիւրքերը հաւատացին և ներս թողեցին երկուսին էլ:

— Աստուած ինձ կը ներէ այս ստախոսութեան համար, — ասաց հայր Անդրէասն ամալի փողոցը մտնելով. — Կէ որ ես նրա սուրբ գործի յաղթանակի համար եմ սուտ խօսում:

Միտոսի գնալուց յետոյ անկարգութիւնը հետզհետէ աւելանում էր: Յիսուսի չափ յոյներ հաւաքուել էին հրապարակի վրայ, իսկ թիւրք զինուորներն ամեն կողմից վազում էին այնտեղ: Յոյներն իրանց մօտ միայն դանակներ ունէին, իսկ թիւրքերն ատրճանակներով ու հրացաններով էին զինւած: Ժողովրդի միջից մի սպառնալի տրտունջ էր լսում և գործն արիւնհեղութեամբ կը վերջանար, եթէ հայր Անդրէասը ժամանակին չը հասնէր:

Կոստանդինին պատուիրելով, որ ամբոխի մէջ չը մտնէ, նա սկսեց շտապով անցնել ժողովրդի շարքերի միջից՝ բարձր գոռալով.

— Թողէք ինձ, ես եկեղեցու պաշտօնեայ եմ:

Յոյները յարգանքով ետ էին քաշում նրա առաջից, և թէպէտ մի քանի թիւրք զինուորներ ուղում էին փակել նրա ճանապարհը, բայց նա մի այնպիսի հրամայական շարժումով կանգնեցրեց նրանց, որ թիւրքերը ետ-ետ քաշուեցին: Հայր Անդրէասն արդէն հասել էր ամբոխի կենտրոնին, երբ յանկարծ նրա առաջ մի յոյն և մի թիւրք կռուութեամբ հայհոյեցին միմեանց, որից յետոյ յոյնը դանակով խփեց իր հակառակորդի ուսին: Սա էլ ատրճանակն արձակեց, և յոյնը մեռած փռուեց գետին:

Ամբոխը յուզուեց, և վայրենի աղաղակներ լսուեցին, բայց հայր Անդրէասը ձեռքը վերեւ բարձրացնելով՝ բացադանչեց.

— Ես հայր Անդրէասն եմ: Չէ որ դուք բոլորդ էլ ինձ ճանաչում էք: Յանուն Աստուծոյ երգուեցնում եմ ձեզ, Լսեցէք, թէ ինչ եմ ասում:

Տիրեց լուսթիւն, և հայր Անդրէասը շարունակեց.

— Թող անիծուած լինի այն յոյնը, որը կը շարունակէ այս արիւնալից ընդհարումը: Ո՛վ է այստեղ առաջ սպան:

— Ես եմ, — պատասխանեց մի երիտասարդ թիւրք սպայ՝ մօտենալով քահանային. — և քեզ հրամայում եմ հեռանալ, եթէ ոչ մենք քեզ էլ կը ձերբակալենք միւս խոռվաքարների հետ:

— Ես չեմ գնալ, այստեղ իմ տեղն է:

— Տես, ես քեզ վերջին անգամն եմ ասում — հեռացիր:

— Ես պատրաստ եմ իբրև պատանդ մնալ, որ յոյներն այլևս կարգը չեն խանգարիլ, — հանդարտ արտասանեց հայր Անդրէասը. — դժբաղդաբար արիւնն արդէն թափուած է, բայց ես նրա համար եկայ այստեղ, որ այդ բանն այլևս չը կրկնուի: Թոյլ տուր ինձ մի քանի խօսք ասել նրանց, իսկ յետոյ ձերբակալիր, մինչև անգամ սպանիր ինձ, եթէ անկարգութիւնները կրկնուեն:

— Լաւ, — պատասխանեց սպան, — ես քո մասին լսել եմ և պատրաստ եմ քեզ միջոց տալ սանձահարելու ամբոխին: Ես էլ քեզ նման ամենեւին չեմ ցանկանում, որ արիւնհեղութիւնը շարունակուի:

Ամբոխը տենդային անհամբերութեամբ սպասում էր, թէ ինչով կը վերջանայ հայր Անդրէասի և թիւրք սպայի խօսակցութիւնը:

— Յիմար երեսաներ, — բացադանչեց քահանան, — ինչ էք անում դուք: Ծշմարիտ է, սուլթանը եղած հարկերի վրայ մի նորն էլ է աւելացրել, բայց միթէ ձեր զրութիւնը կը թեթեաւանայ, եթէ չների նման ձեզ էլ թակեն: Դուք միայն դանակներ ունէք, իսկ թիւրքերը հրացաններ: Այս մեռած թշուառականը հասկացաւ այդ տարբերութիւնը, բայց արդէն ուշ է: Ի՞նչ օգուտ նրան այն փաստը, որ վիրաւորեց իր հակառակորդներին: Իսկ ձեզ բոլորիդ կը կախեն, եթէ անկարգութիւններին վերջ չը տաք: Ես, ինչպէս եկեղեցու պաշտօնեայ, զինուած չեմ, և եթէ դուք հանդարտ չը ցրուէք ձեր տները, այն ժամանակ ինձ էլ կը կախեն, որովհետեւ ես երաշխաւոր եղայ ձեզ համար: Դէհ, գնացէ՛ք տներդ:

Ամբոխն ուշադրութեամբ լսեց քահանայի խօսքերը, և մի քանիսն երբ դանակները գօակի հտնը խրեցին, բայց և այնպէս ոչ ոք տեղից չը շարժուեց:

— Գնացէ՛ք տներդ, — կրկնեց հայր Անդրէասը, — և եթէ ձեր մէջ զինատուն պահող կայ, թող փակէ այն, որովհետեւ այսօր քրիստոնէի արիւն թափուեց:

Բայց ամբոխն առաջուայ նման կանգնած էր իր տեղում, և մինչև անգամ արտունջի ձայն լսուեց նրա միջից: Այն ժամանակ հայր Անդրէասը բռնեց առաջին պատահած մարդուն և ասաց.

—Էհ, օրինակ, դու, Քրիստափոր, ինչու չես գնում տուն:
 Չէ որ դու չափ մօտ ես ապրում, և քեզ կինդ սպասում է տա-
 նը. աւելի լաւ է ինքդ գնալ, եթէ ոչ քեզ ուրիշները կը տա-
 նեն և այն էլ տոներդ դէպի առաջ բռնած:

Հայր Անդրէասի խօսքերը վերջապէս ազդեցութիւն ունե-
 ցան, և ամբողջ կամաց-կամաց ցրուեց:

Երբ հրապարակում մնացին միայն հայր Անդրէասն ու
 թիւրք զինուորները իրանց սպայի հետ, նա դարձաւ դէպի
 վերջինը:

—Ես քո հրամանին եմ սպասում: Արն, ինչ որ ուզում
 ես, մինչև բոլորովին համոզուես, որ կարգը վերականգնուած է:

—Ես չէի ցանկանալ քեզ հետ անվայել կերպով վարուել,—
 բողբոջական լուսթիւնից յետոյ պատասխանեց սպան.— բայց ընդ-
 հանուր խաղաղութեան համար ես կարծում եմ, որ չես մեր-
 ժիլ մի-երկու ժամ նստել մեր օրապահական սենեակում: Եթէ
 թոյլ կը տաս, ես կը հրամայեմ տանել քեզ այնտեղ:

Նա ձեռքով նշան արաւ երկու զինուորի, և նրանք տա-
 րան հայր Անդրէասին: Իսկ ինքն սպան դարձեալ մի ժամաչափ
 մնաց հրապարակում և երբ բոլորովին համոզուեց, որ անկար-
 գութիւններն այլ ևս չեն կրկնուիլ, զիմեց դէպի զօրանոցները,
 հայր Անդրէասի մօտ:

—Ի՞նչ ես ուզում—ծիսել, թէ իմել,—հարցրեց նա քահա-
 նային, հանելով իր սուրը և դնելով սեղանի վրայ:

—Ես ոչ ձխում եմ և ոչ խմում,—պատասխանեց հայր
 Անդրէասը:

Դու պէտք է որ մեզ ատելիս լինես,—ասաց սպան՝ ու-
 չաղբութեամբ նրան նայելով.—բայց եթէ քո միջամտութիւնը
 չը լինէր, այն ժամանակ արիւն կը թափուէր և այն էլ—բազ-
 մաթիւ յոյների արիւն: Ես կը ցանկանայի իմանալ, թէ դու
 ինչու դադարեցրիր խռովութիւնը:

—Միթէ բաւական չէ այն պատճառը, որը ես բացատրեցի
 ամբողջին,—ժպտալով նկատեց հայր Անտրէասը:

—Ի հարկէ բաւական է, բայց միայն ես կարծում էի, որ
 դու ուրիշ պատճառ էլ ունես: Էհ, դէհ, միւսնոյն է: Ես քեզ այլ-
 ևս բանտարկուած չեմ պահիլ, որովհետև անկարգութիւններն
 այսօր կրկնուելու չեն:

Հայր Անդրէասը վեր կացաւ, և նրանք հպարտութեամբ
 միմիանց երես նայեցին: Նրանցից իւրաքանչիւրը իր ազդի հա-
 րադատ տիպն էր՝ յոյն—համարձակ և կրքոտ, իսկ թիւրքը—
 համարձակ և պաղարիւն:

—Բարի գիշեր,—ասաց սպան,—դուցէ մենք երբ և իցէ

նորից պատահե՞նք միմիանց: Ինձ կոչում են Մահմէտ-Սալիկ: Մենք իրար ոչ մի բանով պարտական չենք—դու դադարեցրիր խռովութիւնը և անախորժութիւններից ազատեցիր ինձ: Ես քեզ հսկողութեան տակ առայ, մինչև համոզուեցի, որ անկարգութիւններ այլևս չեն լինիլ: Այդ պատճառով եթէ մենք երբեք չէ՛ն հանդիպենք, այն ժամանակ իբրև թշնամի՝ միմիանց չը պէտք է խնայենք:

—Այդպիսի հանդիպման ժամանակ ես ոչ ոքի չեմ խնայիլ և ուրիշի կարեկցութիւնն էլ չեմ ցանկանալ, — պատասխանեց հայր Անդրէասը:

Հետեւալ շաբթին սկսուեց այգեկութն ու գինու պատրաստութիւնը: Միտոսն ստիպուած էր առժամանակ հրաժարուել մակոյկով զրօսանքներ անելուց, որովհետև միայն նա լաւ ծանօթ էր Կոստանդինի գինեգործութեան բոլոր եղանակներին: Քանի որ գործը դժուար էր, Կոստանդինն իրան օգնելու համար հրաւիրեց մի քանի հարևան ջահէլ աղջիկների և Սօրպէ անունով մի տղայի, որ վերջին օրերն այդուց թոշուներ էր վոնդում: Նրանք սկսեցին խաղողը քաղել, և երբ երկու մեծ կողով հասուն, հիւթալի ողկոյզներով լցուեցին, այն ժամանակ հիւթը քամելուն ձեռնարկեցին: Այդ պարտականութիւնը միայն Միտոսը յանձն առաւ, և երբ Սպէրօն առաջարկեց օգնել նրան, նա արհամարանքով բացազանչեց.

—Մենք գինին չենք պատրաստում նրա համար, որ դու ոտներդ մէջը լուանաս: Գնա, խաղող քաղիր:

Իսկ ինքը Միտոսը անդրաւարտիլը մինչև ծնկները ետ ծալեց, տաք ջրի մէջ խնամքով լուացաւ ոտները և հիւթալի խաղողով լիքը չանի մէջ ցատկելով՝ սկսեց առանց յոգնելու տրորել այն Քանի մթնադոյն հիւթը շատանում էր, խաղող հաւաքողները նոր-նոր կողովներ էին դատարկում չանի մէջ: Միտոսն այսպէս աշխատեց մինչև ժամը իննը: Այն ժամանակ Կոստանդինը մօտեցաւ նրան և ասաց.

—Կարծեմ բաւական է մի տակառի համար: Բայց թէպէտ մենք գինին բաց կը թողնենք, այնուամենայնիւ դու մենակ չես կարող հասցնել: Խաղողը քո տրորելուց չուտ են հաւաքում:

—Ես էլ յոգնեցի, — պատասխանեց Միտոսը, ձեռքով քրքրախնքը սրբելով. — Եթէ դու կարծում ես, թէ, ես մենակ չեմ կարող կատարել, ուրեմն մի աղջիկ ուղարկիր, միայն հրամայիր, որ ոտները մաքուր լուանայ:

Կոստանդինը ծիծաղեց:

Մի քանի րոպէից յետոյ Մարիամը Միտոսին օգնութեան եկաւ: Սա մի գեղեցիկ, տաճնեկօթը տարեկան, խոշոր աչքե-

րով և կաթնագոյն գէմքով աղջիկ էր: Երբ նա մօտեցաւ չանին, բարձրացրեց շրջազգեստն ու իր վարդագոյն ոտները բացեց, Միտսոսը նկատեց նրանց գեղեցիկ զծագրութիւնները: Նա ձեռք մեկնեց, որ օգնէ նրան չանի մէջ ցատկելու, և նրանց աչքերը հանդիպեցին միմեանց:

—Էհ, այժմ մեր գործը շատ լաւ կ'երթայ—ասաց նա:

Իրաւ նրանք այնպիսի աշխոյժով սկսեցին աշխատել, որ երբ փոքր ինչ յետոյ Կոստանդինը տակաւը ձեռին եկաւ, չը տարորուած խաղողի մի հատիկ էլ չէր մնացել:

—Խցանք բաց արաւ,—ասաց Կոստանդինը:

Միտսոսն ու Մարիամը վազեցին նրա հրամանը կատարելու, բայց նրանք իսկոյն չը գտան խցանը և ձեռներով որոնելիս, պատահմամբ թէ դիտմամբ, շարունակ միմեանց էին դիպչում: Վերջապէս Մարիամը գտաւ, բայց խցանն այնպէս էր ուռել, որ մինչև անգամ Միտսոսն էլ մեծ դժուարութեամբ հանեց այն:

Միևնոյն ժամանակ Կոստանդինը տակաւը դրաւ անցքի մօտ, և ծիրանագոյն հիւթը հատիկների և վերնամաշկի հետ խառն աղմկալի կերպով սկսեց լցուել նրա մէջ: Միտսոսն ու շաղրութեամբ նայում էր թափուող հեղուկին, և հէնց որ տակաւի երեք քառորդ մասը լցուեց նրանով, անցքը ծածկեց, որովհետև թթուելիս հեղուկը բարձրանում է մինչև վերելը: Յետոյ Կոստանդինն ու Սպէրօն տակաւը տարան սրահը և քաթանով ծածկեցին:

Կէսօրին հասաւ ընդհանուր հանգստութեան ժամը, և բոլոր աշխատաւորները ճաշեցին ջրհորի մօտ, սօսու ստուերի տակ: Նրանք իրանց հետ հաց էին բերել, բացի Մարիամից, որը հաւատացնում էր, թէ քաղցած չէ: Բայց Միտսոսը, որի մօտ նա նստած էր, նկատեց նրա յոգնած գէմքը և անխօս վեր կենալով՝ նրա համար հաց ու պանիր բերաւ, որոնք նորափ աղջկայ ախորժակը բաց արին, և նա մեծ բաւականութեամբ կերաւ:

Ճաշից յետոյ բոլորը պառկեցին քնելու—սրը սրահում, որը ծառերի տակ: Մի ժամ անցած, Միտսոսն արթնացաւ բոլորից շուտ և գնաց միւսներին էլ արթնացնելու: Մարիամը պառկած էր հեռաւոր սօսու տակ, և նրա կարճ շրջազգեստի տակից երևում էին ծնկներից վերև մերկ ոտները: Միտսոսը նորից նկատեց նրանց գեղեցիկութիւնը և առհասարակ զարմացաւ, որ մինչև այժմ նա մի այնպիսի սիրուն աղջկայ վրայ ուշադրութիւն չէր դարձրել:

Մինչդեռ երիտասարդը հիացած նայում էր Մարիամին,

սա բայց արաւ աչքերը և մերկ ոտները ծածկելով, կարմրեց:

—Աշխատելու ժամանակ է,—ասաց նա,—բայց զգուշիքն ատի նման քնել եմ այստեղ:

—Օգնեմ քեզ վերկենալու,—հարցրեց Միտսոսը՝ ձեռք մեկնելով:

Բայց նա ձգուեց և առանց որևէ օգնութեան վեր թռաւ:

Գործը վերանորոգուեց և ընդհատուեց արեգակը մայր մտնելու ժամանակ միայն, որովհետև երկու տակառ էլ գինով լցուեցին, իսկ չորրորդը մինչև մութն ընկնելը չէր կարելի վերջացնել:

Միտսոսն ու Կոստանդինը միասին ընթրեցին և երիտասարդն այդ օրը սրճարան չը գնաց, այլ փռուեց սրահի յատակին՝ դժուար աշխատանքից հանգստանալու համար:

Ժամը իննին նա վեր կացաւ և առաց յօրանջելով:

—Ես գնում եմ քնելու: Բայց, հայրիկ, դու նկատեցիր, թէ ինչպէս գեղեցիկ է Մարիամը: Զարմանալի է, որ մինչև այսօր ես չէի նշմարել այդ:

—Ամեն մարդ իր ժամանակին նկատում է, որ աշխարհում գեղեցիկ աղջիկ կայ,—ժպտալով պատասխանեց Կոստանդինը: Ես էլ քո հասակիդ այդ գիտակցութեանն եկայ:

—Եւ ի՞նչ արիւր դու այն ժամանակ:

—Աստուծոյ ողորմութեամբ ամուսնացայ այն աղջկայ հետ, որն ինձ համար ամենից գեղեցիկ էր:

—Իմ մօր հետ: Ես հազիւ եմ յիշում նրան: Իսկ ես մըտադիր չեմ ամուսնանալ Մարիամի հետ, բայց և այնպէս նա չատ, շատ գեղեցիկ է:

Հետևեալ օրն այգեկութը շարունակուեց, իսկ Միտսոսն ու Մարիամը առաջուայ նման ոտներով աշխատում էին չանի մէջ. բայց այժմ Միտսոսն աչքը նորահաս աղջկանից չէր հեռացնում, պատմում էր նրան որսորդութեան ժամանակ արած քաջադործութիւնները և առհասարակ իրեն պահում էր այնպէս, ինչպէս ջահէլ աքաղաղը հաւի մօտ:

Որովհետև այգեկութի երրորդ օրուայ համար աղջիկների կարիք չը կար, այդ պատճառով երկրորդ օրուայ երեկոյեան Կոստանդինը նրանց հաշիւը վերջացրեց: Այսպիսով Միտսոսը պէտք է բաժանուէր գեղեցիկ Մարիամից և նա հրաժեշտ տալիս բալկնու մօտ տարաւ նրան, ճարպկութեամբ բարձրացաւ ծառը և սկսեց նրա համար ամենահասուն պտուղներ ցած թափել: Յետոյ նա իջաւ և մինչև գոնակը ճանապարհ գնելով՝ զարմացած նկատեց, որ նա մի ինչ որ բանի վրայ ծիծաղում է:

—Մնաս բարձր,—փոքրիկ Միտոսոս,—ասաց նա, կարծես ծաղրելով երիտասարդին։—արի՛ իմ հարսանիքին։

Միտոսոսը ցնցուկեց այդ խօսքերից, չը նայելով որ նախընթաց օրը նա հօրն ասել էր, թէ ցանկութիւն չ'ունի Մարիամի հետ ամուսնանալու։

—Դու ամուսնանում ես։ Իսկ ում հետ։

—Եանկօ Վլաքոսի հետ։ Գոնէ նա ինձ առաջարկութիւն արաւ և ես չը մերժեցի։

—Եանկօյ։ Բայց չէ՞ որ նա մի կոպիտ հրէշ է։

—Ես նրան հրէշ չեմ դանում։

—Բայց թէպէտ նա հրէշ է,—իր սխալմունքն ուղղելու համար ասաց Միտոսոսը,—ես նրան շատ եմ սիրում, նա քաջ մարդ է։ Անցեալ շաբաթ Եանկօն մի թիւրքի այնպէս խփեց, որ նա երկար ժամանակ խնկրի չի գալ։

—Այո, նա շատ լաւ մարդ է,—աւելացրեց Մարիամը և հեռացաւ՝ առաջուայ տարօրինակ ժպիտը դէմքին։

Այգեկութի երրորդ օրը նուիրուեց խաղողի ամենաընտիր անասիկից գինի պատրաստելուն, և այժմ Միտոսոսին թւում էր, թէ ոտներով միայնակ աշխատելն աւելի ձանձրալի է, քան թէ այն ժամանակ, երբ ղեղեցիկ Մարիամն էլ աշխատում էր իր կողքին։ Երբ այդ ընտիր հիւթով տակառը լցուեց, այն ժամանակ սկսուեց այգեկութի ամենազերծին գործողութիւնը, որ հեթանոսական սովորութիւններն էր յիշեցնում։ Միտոսոսը մի մեծ աման բերաւ տանից, իսկ Կոստանդինը վազերի վրայ մընացած խաղողը քաղելով՝ լցրեց նրա մէջ։ Յետոյ նրանք ամանը զրին այգու մէջտեղը, որ թռչունները կտցահարեն պտուղը։

Խաղողը հաւաքելուց և գինին պատրաստելուց յետոյ Միտոսոսը կարող էր հանգստանալ և սկսեց առաջուայ նման երեկոսներն ու գիշերները ձուկ որսալ։

Մի անգամ արեգակը մայր մտնելու ժամանակ նա նստեց մակոյկը և ծովածոցով լողաց դէպի հակառակ ափը։ Աղջամուղջը շուտով տեղի տուաւ գիշերային խաւարին, և երբ Միտոսոսը իր նպատակակէտին հասաւ, դժուարութեամբ նկատեց իր դէմ բարձրացած Արգոլ-Ահմէդի տան սպիտակ պարիսպը։ Այդ միջոցին քամին բոլորովին դադարել էր, և հէնց որ նա ուզում էր վեր առնել թիւն՝ ուղիղ ջրի մէջ իջած պարսպի մօտով անցնելու համար, յանկարծ լսեց մի կանաչի ձայն, որ յունարէն գինեգործների ժողովրդական երգն էր երգում։

Միտոսոսը չէր կարող երգչուհուն տեսնել, բայց նրա ախորժելի, քաղցր ձայնը մի տեսակ տարօրինակ կերպով յուզեց երիտասարդի սիրտը։ Անշարժ, կարծես զմայլած, նա լսում էր

այդ երգեցողութիւնը. իսկ երբ անտեսանելի երգչուհին լռեց, նա կանգնեց իր մակոյկի դեկի մօտ և բարձր ձայնով երգեց երգի երկրորդ տունը: Յետոյ տիբեց մի խորին լուսթիւն, և Միտսոսն սկսեց զարմացմամբ ինքն իրեն հարց տալ, թէ արդեօք ո՞վ կարող էր լինել այդ կինը, որ թիւրքական հարեմում յունարէն էր երգում: Յանկարծ նա մտաբերեց, որ Նիկողայոսի հետ մակոյկով զբօսնելիս տեսել էր, թէ ինչպէս մի չար թիւրք այդ իսկ պարսպի մօտ պատշգամբի վրայ խփեց մի կնոջ, որը բացազանչեց յունարէն՝ «ինչու ես խփում»:

Այդ մտածմունքներն այնպէս գրաւեցին Միտսոսին, որ նա բոլորովին մոռացաւ ձուկ որսալու դիտաւորութիւնը, իսկ մակոյկը, որ բազդի բերմունքին էր թողուած, կամաց-կամաց բայ ծովը դուրս եկաւ: Յանկարծ մտածմունքներից սթափուելով և տեսնելով այդ, նա ամենին չը վախեցաւ, այլ բարձրացած քամուց օգտուելով՝ առագաստը զրաւ, ինչպէս հարկաւոր էր, և մակոյկն արագութեամբ դարձաւ դէպի ծովածոցը: Հեռոււմ լեռների գագաթին փայլեց կայծակը, և խոշոր անձրև տեղաց, բայց Միտսոսը մտածում էր միայն, թէ ինչպէս վերագառնայ սպիտակ պարսպի մօտ կնոջից լսէ անտեսանելի կնոջ երգը:

Շուտով նա հասաւ այդ պարսպին, բայց ի հարկէ պատըշգամբի վրայ ոչ ոք չը կար, և Միտսոսն ստիպուած եղաւ այդ սարսափելի վատ եղանակին անցնել ամբողջ ծովածոցի երկայնութեամբ, որի վրայ գորշագոյն ալիքներ էին ծփում: Շատ աշխատանք կրեց նա իր մակոյկը ծովածոցի բոլոր վտանգաւոր տեղերից դէպի հօր բնակարանն ուղղելու համար և միայն գիշերը շատ ուշ դուրս եկաւ ավր, որտեղ նրան սպասում էր հայրը:

—Միտսոս, այսպիսի փոթորկալից գիշերներն ի դուր ես մակոյկով ման գալիս,—ասաց նա.—ամենավաթ ծովադնայն էլ դժուարութեամբ կարող է զիմադրել այս եղանակին:

—Ես սիրում եմ կուել քամու և ալիքների դէմ,—պատասխանեց Միտսոսը՝ գինեգործների երգը կիսաձայն երգելով: Կոստանդինը նրան հարցուփորձ չ'արաւ և տաք սուրճ խմայնելով՝ արձակեց քնելու:

Երկու օր Միտսոսն զբաղուած էր գինեգործութեան յետագայ գործողութիւններով, բայց երրորդ օրը երեկոյեան Կոստանդինը դնաց Նաւալլիա, իսկ երիտասարդը թռաւ մակոյկը և սլացաւ դէպի սպիտակ պարիսպը, որը բոլոր ժամանակը դուրս չէր գալիս նրա գլխից: Ո՛րպիսի աննկարագրելի երջանկութեամբ փայլեց նրա դէմքը, երբ հեռուից պատըշգամբի վրայ տեսաւ մի աղջիկ: Միտսոսը համոզուած էր, որ

հէնց դո՛ւ էր այն զիւթիչ երգչուհին, որի ձայնն այնպէս զրաւիչ կերպով դեռնա հնչում էր նրա ականջների մէջ:

Մակոյկի ղեկի մօտ նստած այդ երիտասարդին տեսնելով՝ աղջիկը նոյնպէս հասկացաւ, որ նա էր զիշերային խաւարի մէջ զինեղործների երգի երկրորդ տունը երգողը: Նրանց աչքերը պատահեցին միմեանց, և արեգակի ձառագայթներով լըցուած պարզ օդի մէջ կաղմեցին մի ոսկէ կամուրջ՝ նրանց սրտերը միացնելու համար:

Սակայն երբ մակոյկը պարսպին մօտեցաւ, աղջիկը կախեց զլուխը, պարսպի վրայ հիւսուած վարդերից մի բանի հատ քաղեց և սկսեց կամաց պոկոտել նրանց թերթիկներն ու ցած, կրտսծայն զինեղործների երգի առաջին տունը երգել: Յետոյ երգեց երկրորդը, բայց երրորդի վրայ նա կանգ առաւ, կարծես մոռացաւ խօսքերը: Միտսոսն աչքերը նրանից չը հեռացնելով՝ վերջացրեց այն: Գլուխն առանց բարձրացնելու աղջիկը նրա ետեից կրկնեց թողած տունները, իսկ յետոյ երկրորդ ամբողջ տունը նորից երգեց:

Արեգակն արդէն նստել էր, բայց լեռների դաղաթները դեռ լուսավառուում էին արեւելքում: Սակայն Միտսոսը տեսնում էր միայն սպիտակազգեստ, ոսկէ դօտիկով երիտասարդ աղջկան, նրա վարդերով լի ձեռքը և մինչև աչքերը քօղով ծածկուած գէմքը:

— Դեռ երրորդ տուն էլ կայ, — ասաց նա:

Աղջիկը զլուխը բարձրացրեց, և նրա սև աչքերն ուրախ ժպտացին:

— Դու ինձ հետեւալ անգամ կը սովորեցնես երրորդ տունը: Ահա քեզ նուէր այս դասի համար: Իսկ այժմ հեռացիր, գալիս եմ:

Նա հաւաքած վարդերը ձեռք մակոյկի մէջ և հեռացաւ պարսպից:

Մօտակայքում ձայներ լսուեցին, և Միտսոսը յենուեց թփերին:

Նրա սիրտը երջանկութեամբ լցուած էր: Միտսոսն առաջին անգամ հասկացաւ, թէ ինչ բան է սէրը:

Հետեւալ առաւօտ Մարիամի պսակն էր, և Միտսոսն առանց որևէ թշնամական զգացմունքի գնաց հարսանիքին: Մինչև անգամ նրան թւաց, թէ նորապսակները հիանալի զոյգ են կաղմում:

Ժամը չորսին Միտսոսն արդէն պատրաստուում էր գնալ ծովափը մակոյկի մօտ, երբ հայրը կանգնեցրեց նրան՝ ասելով.

— Մենք այսօր զինին կը վերջացնենք: Օգնիր ինձ, Միտսոս:

— Ես հէնց այս է ուզում էի գնալ մակոյկով գրօսներու, — պատասխանեց երիտասարդը. — միթէ մինչև վաղը չէ կարելի սպասել:

— Ո՛հ, մենք չուտով կը վերջացնենք: Դու դեռ ժամանակ կ'ունենաս գրօսներու:

— Նիկողայոս մօրեղբայրը հրամայել է ինձ իւրաքանչիւր օր... — սկսեց Միտսոսը, բայց հայրն ընդհատեց նրան.

— Նա քեզ հրամայել է նմանապէս լսել ինձ:

Միտսոսը մի բոպէ տատանուեց, բայց յետոյ արտասանեց հնազանդութեամբ.

— Այո, հայր: Ես շատ ափսոսում եմ, բայց զնանք:

Հէնց որ գործը վերջացաւ, երիտասարդն առանց ընթրելու ցատկեց մակոյկի մէջ և սկսեց բոլոր ոյժով թիավարել:

Շուտով երևաց սպիտակ պարիսպը, և սքանչելի ձայնը նորից հնչեց մթութեան մէջ:

VI

Միտսոսից բաժանուելով՝ առաւօտ կանուխ Նիկողայոսն անլնաս հասաւ Կորնթոս, բայց Պատրաս գնալու համար ստիպուած եղաւ երկու օր կայիկի *) սպասել: Պելագօնէսում (հարաւային Յունաստան) յեղափոխութեան նախապատրաստութիւնը կենտրոնացած էր Հերման արքեպիսկոպոսի ձեռքում: Նիկողայոսի նման նա էլ շատ տանջանքներ էր կրել թիւրքերի ձեռքից և համաձայն էր յետաձգել իր վրէժխնդրութիւնը մինչև այն ժամանակ, երբ հատուցման ընդհանուր գործը բոլորովին կը հաստենանար: Նրա սուրհանդակը Կորնթոսում պատահեց Նիկողայոսին և յայտնեց, թէ արքեպիսկոպոսը ցանկանում է, որքան կարելի է շուտ տեսնել նրան: Բայց Նիկողայոսը մտադիր էր ուղղակի Պատրաս գնալ և սուրհանդակին հրամայեց ասել արքեպիսկոպոսին, թէ չուտով կը գայ, միայն աւելի անվտանգ լինելու համար նախադասում է ծովային ճանապարհը: Նա լաւ գիտէր, որ թիւրքերը կասկածում են նրա վրայ իրանց դէմ դաւադրութիւն կազմելու մէջ, իսկ որովհետև նրա ապստամբութեան նախագիծն արդէն հետզհետէ իրագործւում էր, և ինքը Մօրէայի յեղափոխական յանձնաժողովի գլխաւոր ներկայացուցիչն էր, ուստի չէր ցանկանում իրան վրտանդի ենթարկել՝ անցնելով ծովածոցի այն քաղաքներից, որտեղ բերդապահ զօրքեր կային:

Սակայն երկրորդ օրը թզով բեռնաւորուած կայիկը դուրս

*) Փոքրիկ թիւրքական նաւ:

եկաւ Կորնթոսից, և նրա տախտակամածի վրայ էր Նիկողայոսը, որը մթնշաղին նաւն էր մտել:

Կէս գիշերին մօտ նրանք ճանապարհ ընկան: Սկզբում մի բարակ քամի էր փչում, բայց առաւօտեան մօտ ժամը չորսին նա բոլորովին հանգարտուեց, և ծովի մակերեսոյթն ապակու նըմանութիւն ստացաւ: Հիւսիսային կողմում առաւօտեան արշալուսին երևում էր Պարնասը, իսկ ուղիղ նրա դէմուդէմը գտնւում էր Իտալիան: հակառակ եղբրքին լեռնային զագաթներին վրայ սպիտակին էին տալիս անցեալ տարուայ ձեան մը: նայորդները, որոնք շլացուցիչ կկրպով փայլիլում էին արեգակի առաջին ճառագայթներին տակ:

Այդ ճառագայթներն սթափեցրին Նիկողայոսին, և նա անսաւ, որ իր մօտ կանգնած է նաւավարը:

— Բոլորովին քամի չը կայ, — ասաց նա, — և մենք ստիպուած ենք մի քանի ժամ տանջուել այստեղ: Դու չափ ես շտապում:

— Ես երբէք չեմ շտապում, — պատասխանեց Նիկողայոսը՝ ծխաքարչի մէջ ծխախոտ լցնելով. — և կարելի էլ չը կայ շտապելու, քանի որ կային շտապեցնել չէ կարելի: Ես չեմ կարող քամի ստեղծել, նշանակում է հարկաւոր է սպասել: Ի՞նչ է, բնուդ ծանր է:

— Այո, և դա աւելի ծանր կը լինէր, եթէ անիծեալ դեները Կորնթոսում վեց անգամ աւելի թուզ չը խլէին:

— Ո՞վ, թիւրքերը:

— Հապա էլ ո՞վ: Նրանք հաւատացնում էին, թէ դա նաւահանգստեան հարկն է: Աքանջելի նաւահանգիստ ունի Կորնթոսը — քարերի մի կոյտ է դիզած ջրի մէջ և հինգ աստիճան չինած, ուրիշ ոչինչ:

— Նաւահանգստեան հարկ: Դա ինչ որ նոր բան է: Վաղուց է դրուած արդ հարկը:

— Մի ամսի չափ է, բայց ես կարծում եմ, թէ դա երկար չի տևի:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետև չուսով կը մորթոտեն այդ խողերին: Ես ամբողջ կեանքս անց եմ կացնում ծովի վրայ և նորութիւններ շատ քիչ եմ լսում: Բայց չէ որ դու Կորնթոսումն էիր: Մեթէ չը լսեցիր, որ այնտեղ խօսում էին, թէ մի տարի էլ չի անցնիլ, երբ յոյները կ'ազատուեն իրանց բարբարոսների ձեռքից:

Այդ խօսքերն արտասանելով՝ նաւավարը ձեռքով նշան արաւ մօտը կանգնած նաւաստիին, որ հեռանայ:

— Ես չեմ սիրում այդ մասին իմ մարդկանց մօտ խօսել, բայց քեզ ինչու չ'ասեմ: Դու Պատրասում կ'իջնես, իսկ ես կը

շարունակեմ ճանապարհս: Բայցի այդ, թէպէտ դու թիւրքական հագուստով ես, բայց թիւրք չես. նրանք կարճ ոտներ ունեն, իսկ դու երկար: Երեկ երեկոյ սրճարանում ես լսեցի այս խօսակցութիւնը. չորս թիւրք ասում էին, թէ գիւղացիք զէնք են հաւաքում: Բայցի դրանից նրանք մի ինչոր նիկողայոս Վիդալիս անունով մարդու մասին էին խօսում, որին ուզում էին ձերբակալել, հէնց որ նա Կորնթոս կը հասնէ, որովհետև այդ մարդը պարագլուխներից մէկն է:

—Եւ ի՞նչ, նրանց յաջողունել է բռնել: Իսկ ո՞վ է այդ Նիկողայոսը:

—Ես նրան չեմ ճանաչում: Ես ծնուած եմ կղզիներից մէկում և կարծում էի թէ գուցէ դու ինձ ասէիր, ի՞նչ մարդ է նա:

—Իսկ որ կղզուց ես դու:

—Պսարա կղզուց:

Նիկողայոսը պառկեց, ուշի-ուշով նայեց իր խօսակցին և հանգարտ ասաց.

—Ե՛ս եմ Նիկողայոս Վիդալիսը, այն իսկ մարդը, որին թիւրքերն այնքան ցանկութիւն ունեն բռնելու: Այժմ դու կարող ես այս երկսից մէկն անել—կամ Պատրաստ մատնել ինձ թիւրքերի ձեռքը, կամ օգնել ինձ միւս սուրբ գործում: Մի այսպիսի գործի ժամանակ չէ կարելի ասել, թէ ես հնուու կը մնամ: Դու պէտք է այս կամ այն կողմը բռնես: Ես քեզ վրայ վստահացայ, որովհետև դու մեզ կարող ես օգտակար լինել: Դու Պսարայի բնակիչ ես, և հաւանական է, որ Յունաստանի եզերքը շատ լաւ ծանօթ է քեզ: Մենք բաւական մարդ ունենք ցամաքի վրայ կուելու համար և բաւական փող, բայց մեզ հարկաւոր են նաև փղերիկ նաւակներ թիւրքերին հալածելու համար, եթէ նրանք մտածեն ծովի վրայ փրկութիւն որոնել:

Այդ խօսքերի վրայ Նիկողայոսի աչքերը շիկացած անուխի նման փայլեցին:

—Ես քեզանից չեմ թագցնիլ,—բացազանչեց նա բարձր,—մօտ է արշալոյսը, որը պէտք է լուսաւորէ այդ անիծեալ դեւերի կործանումը: Դու գիտես, թէ մարդկային կրքերից որն ամենից աւելի զօրեղ կերպով է տիրում սրտին: Դա ո՞չ սէրն է, և ո՞չ էլ երկիւղը, այլ վրէժխնդրութիւնը: Իսկ եթէ որ դու էլ այնքան տանջուած լինէիր, որքան ես, կը հասկանայիր, թէ ինչպէս զարհուրելի է մշտապէս միմիայն ատելի թշնամիների վրայ մտածել... Ես արիւն եմ տեսնում թէ արեամազի և թէ արեամտի մէջ. ես այժմ մարդ չեմ, այլ Աստուծոյ բազուկով առաջնորդուող մի հրեղէն սուր: Ես այն ժամանակ միայն նորից մարդ կը լինեմ, երբ այլևս ո՞չ մի թիւրք չի մնալ մեր երկրում,

և երբ այդ երկիրը ազատ ազգի բնակավայր կը դառնայ: Դէ՛հ, պատասխանիր, որք կողմն ես բռնում:

Նիկողայոսը վեր կացաւ, և խօսակիցն էլ հետեւեց նրա օրինակին: Նրանց աչքերը հանդիպեցին միմիանց: Նիկողայոսի ամբողջ էութիւնը վառոււմ էր հայրենասիրական կրակով, որից ակամայ նաւավարն էլ վարակուեց:

—Դարձեալ մի բան ասն այդ սուրբ գործի մասին,—ասաց նա աշխոյժով.—բայց սպասիր, քամին բարձրանում է:

Նաւաստին շտապեց նաւաստիներէ մօտ, և շուտով լսուեց նրա բարձրաձայն հրամանը: Թէպէտ ծովը մի ջինջ հարթութիւն էր ներկայացնում, բայց հեռոււմ ջուրն սկսեց տատանուել, յետոյ փոքրիկ կոհակներ գոյացան, որոնք հետզհետէ ահագին ալիքների փոխուեցին: Նաւաստիներն շտապով առագաստներն ամրացրին և կայիկն ուղիղ քամու դէմ դարձնելով թիւրը ձեռք առան: Նրանք ալիքները պատառելով արագութեամբ լողացին դէպի առաջ:

Նիկողայոսն ուշադրութեամբ դիտում էր նաւաստիների բոլոր շարժումները և մեծ բաւականութեամբ նկատեց, որ նրանք շատ լաւ տեղեակ էին իրանց դործին: Նա երբէք առիթ չէր բաց թողնում իր յիշողութեան մէջ արձնագրելու այս կամ այն հանգամանքը, որը կարող էր օգտակար լինել թիւրքերի հետ հաշիւը վերջացնելու օրը: Ինչէս որ ասել էր նաւավարին, Նիկողայոսը գտնում էր, որ նաւեր ու ծովագնացներ կը հարկաւորուեն հայրենիքի ազատութեան համար: Ապստամբութիւնը պէտք սկսուէր Պիլօպօնէսում և այնտեղից տարածուէր դէպի հիւսիս: Պատրաստ ու Միսալօնգին ծովի ճանապարհով մի քանի մղոն միայն հեռու էին միմիանցից, բայց որպէսզի նրանք կարողանային միմիանց օգնութիւն հասցնել, հարկաւոր էր ապահովել նրանց միջի ջրային հաղորդակցութիւնը:

Կէս ժամ անցած Նիկողայոսն ու Կանարինը (այսպէս էր կոչուում նաւավարը) նստած էին նախաճաշի: Նիկողայոսն իր նոր բարեկամին յայտնեց ազգային շարժման բոլոր գաղանիքը ցամաքի ու ծովի վրայ, միասին գործելու անհրաժեշտութիւնը: Նա ցանկութիւն յայտնեց, որ Կանարիսը ձևի համար շարունակէ առևտրով պարապուել, բայց միշտ պատրաստ լինի գործելու: Հէնց որ ապստամբութիւնը բռնկուի, թիւրքերը, մանաւանդ ծովափին բնակուողները հաւանականաբար ծովի վրայ փրկութիւն կ'որոնեն, բայց այդ բանը նրանց չը պէտք է թոյլ տալ, որովհետև առաջիկայ պատերազմը քաղաքագիտական բնաւորութիւն ունենալու չէ, այլ հէնց սկզբից մի անխնայ արիւնալից կոտորած պէտք է լինի: Նիկողայոսը մանրամասնաբար բացատր-

րեց այն պատերազմական գործողութիւնների նախագիծը, որոնց մի մասն էր կազմում և՛ ջրի վրայ թիւրքերի փախստեան ճանապարհը կտրելը: Կանարիսը բորբոքուած սրտով լսում էր նրան և Աստուծոյ անուամբ երգուեց ամէն բան անել սուրբ գործի յաջողութեան համար:

Կէսօրին մօտ քամին նորից դադարեց, և կայիկն սկսեց ծուլութեամբ տատանուել հարթ մակերևոյթի վրայ: Նիկողայոն օգտուեց այդ ժամանակից և մանրամասնաբար հարց ու փորձ արաւ Կանարիսին նրա անցեալի վերաբերմամբ: Ինչպէս յայտնուեց, նա ծագում էր ծովագնացների մի բազմանդամ ընտանիքից, որոնք սերնդից-սերունդ ամբողջ կեանքը ծովի վրայ են անցկացրել, և ծովը իրանց հինգ մատերի նման ծանօթ էր նրանց: Նիկողայոսը խոստացաւ տարուայ վերջին՝ եթէ միջոցը ներէ՝ այցելել Պսարան:

Երեք ժամ յետոյ քամին սկսուեց, և Կանարիսը հրամայեց առագաստները դնել, իսկ ինքը շարունակում էր խօսել Նիկողայոսի հետ, որ բոլորովին դերել էր նրան:

Հետևեալ առաւօտ Պատրասի Հերման Եպիսկոպոսը դեռ անկողնից չէր վեր կացել, երբ սուրհանդակը ներս մտաւ և հաղորդեց, թէ Նիկողայոսը չուտով կը գայ: Բացի դրանից նա յայտնեց սրճարաններում տարածուած այն լուրերը, որոնց մասին ասում էր Կանարիսը: Եպիսկոպոսը ժպտաց և հրամայեց սուրհանդակին լուր տարածել, թէ Նիկողայոն ընկել է թիւրքերի ձեռքն ու սպանուել:

— Թիւրքերը մեծ բաւականութեամբ կը հաւատան այն բանին, ինչ որ ցանկանում են, — աւելացրեց նա, — իսկ յոյները գիտեն, որ Նիկողայոսին այժմ ոչինչ չէ պատահել: Նա չափազանց հարկաւոր է սուրբ գործին: Մի սենեակ պատրաստիր իմ հանգուցեալ բարեկամի համար և լողարանը մաքրիր նրա մեռած մարմինը լուանալու:

Հերմանը մաքուր, անխառն արեան տէր յոյնի գեղեցիկ տիպ էր: Նրա ընտանիքը ծագումով Դիլոս կղզուց էր, և սերընդից-սերունդ նրա անդամները ընակուել են միայն այդ կղզում: Հերմանը միջահասակ էր, բայց իր սև վեղարի շնորհիւ աւելի բարձր էր երևում: Եկեղեցական կանոնադրութեան համաձայն նա երկար մազեր էր պահում, որոնց սև զանգուրներն ընկած էին ուսերի վրայ, և նոյնպիսի սև մօրուքը ալիքաման ծածկում էր նրա կուրծքը: Թէպէտ վերջին երեք թէ չորս տարիների ընթացքում նա եռանդուն կերպով կազմակերպում էր իր հայրենակիցների ապստամբութիւնը, այնուամենայնիւ թիւրքերը չէին կասկածում, թէ նա էլ մասնակից է այդ բանին, և այս

ինարկէ շատ էր նպաստում նրա պրօպագանդայի յաջողութեանը։ Չը նայելով որ Հերմանը Նիկողայոսի նման աշխարհի հետ լաւ ծանօթ չէր, այնուամենայնիւ նա զարգացած, կրթուած մարդ էր, մի կողմ թողնելով ի՛ նրա խելքն ու ճարպիկութիւնը։ Այդ պատճառով Նիկողայոսը միշտ անկիրթ գիւղացիների հետ գործ ունենալուց յետոյ մեծ հաճութեամբ էր հանդիպում նրան։

Ճաշից քիչ առաջ Հերմանի մօտ հասնելով՝ Նիկողայոսը շատ սիրալիր ընդունելութիւն գտաւ վերջինիս կողմից և սեղան նստելով՝ ասաց.

— Ես մի շատ լաւ մարդու հետ ծանօթացայ։ Դա այն նաւի նաւավարն էր, որով եկայ ես։ Ուզում էի նրան քեզ մօտ բերել, բայց նա զբաղուած է նաւի բեռները դատարկելով և խոտաղաւ վաղն առաւօտ մեզ մօտ գալ։

— Դու շատ ժրջան մարդ ես, Նիկողայոս բարեկամ, — պատասխանեց Հերմանը. — ես կարծում եմ, որ աշխարհիս վերայ ոչ ոք չէր մտածիլ անգամ մի կռակտ ծովագնացի հայրենասէր զարձնել։ Ախո՛ս, որ քահանայ չես։ Բայց ինչից հասկացար, թէ նա կարող էր մեր սուրբ գործի կողմնակիցը դառնալ։

— Ես քիչ-քիչ հասայ այդ համոզմունքին։ Նա շատ սառը կերպով էր խօսում Կորնթոսի նաւահանգստեան հարկի մասին, և ես այն ժամանակ վստահացայ ամեն ինչ յայտնել նրան։

— Ի՞նչ նաւահանգստեան հարկ, քանի որ դեռ նաւահանգիստ չը կայ։

— Նա այդպէս էլ ասում էր։ Բայց և այնպէս, նրանից վեց հակ թուղ են վերցրել։

— Թէպէտ Աստուած հրամայում է սիրել բոլոր մարդկանց, բայց ես ատում եմ թիւրքերին և իւրաքանչիւր օր ազօթում, որ ինչքան կարելի է՝ նրանցից շատ մարդ տեղափոխուի երկնից արքայութիւնը կամ ուրիշ մի որեւէ տեղ։

Նիկողայոսը ժպտաց։

— Դու իսկական քրիստոնեայ ես։ Ազօթում ես ոչ թէ քո թշնամիների կործանման, այլ նրանց փրկութեան համար։

— Ես չեմ կարող թիւրքերին սիրել, թէպէտ Աստուած հրամայում է այդ, որովհետեւ սիրում եմ իմ հայրենիքը, իսկ այնտեղից թիւրքերի հեռանալը մեծ բարիք կը լինի։ Բացի դրանից, սաղմոսերգու սուրբ մարգարէն թէի թիւրքերին ճանաչելիս չէ եղել, ասում է՝ «Լուսցից զոտս իմ յարիւն անօրինաց»։

— Որքան ինձ յայտնի է, Կորնթոսում թիւրքերն աշխատելիս են եղել ինձ բռնել, — ասաց Նիկողայոսը, — բայց ձեռներից փախցրել են։ Նրանք իմ գնալուն Կորնթոսում սպասում

էին այն ժամանակ, երբ ես արդէն դուրս էի եկել այնտեղից։
— Իսկ Նաւալիայում գործերն ինչպէս են։

— Աւելի լաւ, քան սպասում էի։ Իմ երիտասարդ ազգականը ճիշտ այնպիսի մէկն է, որպիսին ինձ հարկաւոր էր։

— Միտոսոսի մասին ես ասում։ Իսկ քանի տարեկան է նա։

— Տասնեութը, բայց նա բարձրահասակ է, շատ ուժեղ, և ես կարող եմ յոյս դնել նրա վրայ։

— Տասնեութը տարին դեռ քիչ է։ Իսկ որն է մէկին հաւատ ընծայելու վերաբերմամբ զգոյշ եղիր։

Իբրեւ պատասխան այդ նկատողութեանը՝ Նիկողայոսը պատմեց այն փորձը, որին ենթարկել էր Միտոսոսին։

— Թերեւս դա ճշմարիտ է, — նկատեց Հերմանը, — և յամենայն դէպս երիտասարդն աւելի քիչ կասկած է յարուցանում, քան մի որն է հասակաւոր մարդ։ Բայց ինչպէս կարողացար այդքան խիստ վարուել նրա հետ։

— Ճշմարիտ է, դա շատ անգութ բան էր, բայց ինձ երկաթէ մարդիկ են հարկաւոր, և ես ցանկանում էի համոզուել, թէ կարելի է արդեօք նրա վրայ յուսալ։

— Բայց նրան ինչ ես ցանկանում անել։

— Ա՛յ, հէնց դրա համար էլ ես եկել եմ քեզ մօտ։ Ժամանակ է գործի լինելու։ Դու գիտես, որ հայրենասէրների ժողովն ինձ ամենամեծ լիազօրութիւններ է տալիս և անսահման վարկ է բաց արել։ Միտոսոսը կը չրջագայէ բոլոր գիւղերը, մանաւանդ Սպարտայի շուրջը և ամեն տեղ կ'առէ, թէ պէտք է պատրաստ լինել գործի համար։ Թիւրքերն ինձ որոնում են, և ես չեմ կարող անվտանգ շրջել երկրի մէջ։

— Ի՞նչից կը հրամայես սկսել։

— Դու դեռ հարցնում ես։ Իհարկէ, ես նրանց կը հրամայեմ սև հատիկ ազալ թիւրքերի համար։ Այդ պէտք է շատ լինի և դադունի կերպով, մանաւանդ Մայնայի գիւղերում է՛, իսկ այստեղ դու գէնք հաւաքում ես։

— Ոչ թէ այստեղ, այլ Միգասպէլյաօնի մենաստանում։ Զէնքի մեծ մասը թիւրքերից է դնուած, իսկ վարդապետները սիմինդրի և եղէգնների տակ թագաւորած կրում են այն։ Վանահօրը մօտ օրերս թիւրք զինուորներ են պատահել և հարցրել, թէ վարդապետներն ինչու են այդքան եղէգ կտրում, իսկ նա պատասխանել է, թէ վանքի կտուրը ծածկելու համար։

— Եւ նրանք ոչինչ չեն կասկածում։

— Ո՛չ, կասկածում են, բայց չեն կարող մի բան դտնել։ Ես հաճութեամբ թոյլ կը տամ նրանց խուզարկելու ամբողջ մենաստանը։ Յիշում ես այնտեղի մատուռը։

— Ի հարկէ:

— Սեղանի տակ վարդապետները յատակի մի սալաքարը հանել և ծակ են բաց արել դէպի ներքնայարկը, իսկ նրա դուռը քարով ծածկել և այնպէս սպիտակացրել են, որ պատի մէջ ոչինչ չէ երևում: Անցեալ շաբաթ այնտեղ գնացել էր Տրիպօլիսի նոր նահանգապետը, Մահմէդ-Սալիկը: Թէպէտ չը նայելով նրա երիտասարդ հասակին՝ այդ մարդը շատ կասկածաւոր է երևում, բայց նա գննել է ամբողջ մենաստանը և ոչինչ չէ գտել:

— Այդ լաւ է: Բայց քանի հրացան ունէք դուք:

— Մօտաւորապէս հազար, և երկու անգամ աւելի սուր: Մի ամսից յետոյ մեզ մօտ ամեն ինչ պատրաստ կը լինի: Մեզասպէլայօնն աւելի լաւ կենտրոն է, քան Պատրասը, որովհետև նա աւելի մօտ է Տրիպօլիսին: Այնտեղից պէտք է սկսել կռիւը:

— Ո՞վ գիտէ: Երբ ամեն ինչ պատրաստ լինի, այն ժամանակ որտեղ որ յարմար է, կը սկսենք: Ես լաւ կը համարէի, որ առաջին հարուածը Կալամատում կամ Նաւապլիայում տրուէր: Մենք չէ որ ոչ թէ միջազգային իրաւունքի կանոններին համաձայն պատերազմ ենք ցանկանում, այլ մի արիւնալից կոտորած:

— Արիւնալից կոտորածը քրիստոնէի գործ չէ: Մէկ մտածիր կանանց և երեխաների մասին...

— Ի՞նչ ինչ թիւք կանայքն ու երեխաները, — բացաղանչօղեց Նիկողայօսը վեր ցատկելով և սաստիկ յուզուած ետ ուռաջ անելով սենեակի մէջ. — Ես մի ժամանակ խնայում էի ներանց, բայց արդեօք թիւքերը խնայեցին կնոջն ու դստերս: Եթէ Աստուած արդարադատ է, նա ուրեմն կ'օգնէ ինձ նոյնպիսի ցաւակցութիւն ցոյց տալ նրանց, որպիսին իրանք ցոյց տուին ինձ:

Հերմանը ոչինչ չը պատասխանեց և կարճատև լուռ թիւնից յետոյ ասաց.

— Էլի գինի ուզում ես: Եթէ չէ, դնանք պատշգամբը: Տաք երեկոյ է: Ես կարծում եմ, որ դու ճշմարիտ ես ասում, և յիշաւի, աւելի լաւ է թիւքերին առաջին հարուածը մի որևէ հարաւային տեղում տալ, որովհետև նրանք այն ժամանակ կը շտապեն Տրիպօլիսում, իրանց այս ամենազօրեղ ամբոցում փրկութիւն գտնել: Ես առաջ կարծում էի, թէ աւելի յարմար էր գործը կենտրոնում սկսել, բայց այժմ տեսնում եմ, որ քո նախապիծը շատ գործնական է: Դուրս գնանք մաքուր օդը, Նիկողայօս:

Հերմանի տունը դանդաղէր քաղաքի սահմանի մօտ, բարձր բլրի վրայ, և նրա պատշգամբից երևում էին ներքիւ տարա-

ծուած ամբողջի լոյսը, լուսնի արծաթագոյն ճառագայթներով լցուած ջրի հարթ տարածութիւնը և հակառակ ափը, որտեղ հեռոււմ սեխն էր տալիս Միսալօնդին:

Մի մանուկ ըստ թիւրքականի եփած սուրճ և երկու ծը-
խաքարչ բերաւ նրանց: Նիկողայոսն ու Հերմանը սկսեցին ծխել
և երկար ժամանակ լուռ էին:

— Կրկնում եմ, — ասաց Նիկողայոսը՝ լուռ թիւնը խանգա-
րելով, — որ երբ հատուցման օրը հասնէ, ինձանից ոչ ոքի դը-
թութիւն չի լինի:

— Իսկ ես, — պատասխանեց Հերմանը, — չեմ մասնակցիլ
անպաշտպանների ոչ մի կոտորածին: Ի հարկէ, հաքիււոր է
արիւն թափել, առանց դրան չի լինիլ, բայց բացի ինձանից,
դահիճներ շատ կան: Կուէի ժամանակ ոչ ոքի մի խնայիլ, Նի-
կողայոս, բայց երբ գործը կը վերջանայ, այն ժամանակ թող որ
թիւրքերն իրանց ընտանիքներով խաղաղ հեռանան մեր երկրից:

Նրանք նորից լռեցին, բայց քիչ յետոյ Հերմանը դարձեալ
արտասանեց ժպտալով.

— Այնուամենայնիւ կեցցեն թիւրքերը: Նրանք կարծում
են, թէ դու մեռել ես: Ես մեր տղային հրամայեցի լուր տա-
րածել, թէ քեզ Կորնթոսում սպանել են: Թող նրանք հաւատան
այդ անհիմն լուրին: Այսօր Մահմէդ-Ահմէդն այստեղ էր և իր
ցաւակցութիւնն էր յայտնում քո մահուան մասին, թէպէտ նրա
աչքերը հակառակն էին ցոյց տալիս: Այստեղ քեզ բոլորը ճա-
նաչում են:

— Ո՛չ: Ո՛չ ոք: Այդ ինձ ձեռնտու է: Բայց դու վազն ի՞նչ
ես մտադիր անել:

— Ինչ որ ուզում ես: Մենք լաւ կ'անէինք, եթէ միասին Մե-
դասպէլայօն գնայինք: Եթէ քամին յաջողակ լինի, մի օրում կը
հասնենք: Ես արդէն քեզ ասացի, որ վարդապետները մի շատ
հետաքրքիր ներքնայարկ ունեն, և աւելորդ չի լինիլ, որ դու
տեսնես այն:

Նիկողայոսը ժպտաց:

— Որքան շատ մարդ տեսնէ, այնքան լաւ է, — պատասխա-
նեց նա. — բայց ժամանակ է իմ յետագայ գործողութիւնների
նախադիժը յայտնելու քեզ: Ես մտադիր եմ նոյեմբերին Նաւ-
պլիա գնալ, իսկ մինչև այդ ժամանակ կը դնամ Մայնա իմ հօրեղ-
բօրորդու Պետրոս Մաւրումիսալիի մօտ իմանալու համար, թէ
արդեօք նա իր ամբողջ տոհմով պատրաստ է միանալու ընդ-
հանուր ապստամբութեանը: Յետոյ ինձ դարձեալ հարկաւոր է
տեսնել Կանարիսին. նա շատ հմտութեամբ էր կառավարում իր

հաւը, թէպէտ ես համոզուած եմ, որ Միտսոսը կը գերազանցէ նրանից: Որքան էլ զարհուրելի թւայ քեզ, բայց և այնպէս ես կարծում եմ, որ անհրաժեշտ է, այրել թիւրքաց հաւերը: Մենք չենք կարող թոյլ տալ, որ թիւրքերն անարգել զէնք և ազմամթերք ստանան ծովով: Բանի որ մենք թիւրքերի հետ մեր հաշիւը վերջացնելու օրից չուտ չենք տեսնիլ միմեանց, ուստի և ուշադրութեամբ լսիր, ես քեզ կը ծանօթացնեմ իմ բոլոր նախագծերի հետ:

Եւ մի ամբողջ ժամ Նիկողայոսը եռանդով պատմում էր իր զիտաւորութիւնները Հերմանին, որն ուշադրութեամբ լսում էր և թէպէտ երբեմն հակաճառում, բայց մեծ մասամբ գովում էր նրան: Նիկողայոսի խօսքերից յայտնուեց, որ Հիսսիսային Յունաստանի հայրենասէրների ժողովը անսահման լիազօրութիւն էր տուել նրան գործելու իր անունով մինչև այն ժամանակ, երբ նա ինքն ստիպուած կը լինի իր պաշտօնական ներկայացուցիչն ուղարկել, որովհետև եթէ թիւրքերն այժմ լսէին ապստամբութեան բոլոր նախապատրաստութիւնների մասին, գործը չէր յաջողուիլ: Յետոյ Նիկողայոսը մանրամասնաբար բացատրեց հայրենասիրական շարժումը զիւղացիների մէջ տարածելու անհրաժեշտութիւնը, որովհետև այդ վերջիններն ապստամբութեան հիմքը պէտք է կազմէին:

Վերջացնելով իր պատմութիւնը, Նիկողայոսը մի ուշադիր հայեացք գցեց Հերմանի վրայ: Նրանց աչքերը պատահեցին միմեանց և միանման փայլ արձակեցին:

VII

Կանարիսը երեկոյեան գէմ վերջացրեց իր գործը և առաջարկեց Նիկողայոսին ու Հերմանին հետևեալ օրն արշալուսին Օստիցա տանել, որը մի փոքրիկ ձկնորսական գիւղ էր և չորս մղոն հեռու էր այն կերճից, որի վրայ բարձրանում էր Մադասպէլայօնը. նրանք այնտեղ կարող էին ջութիներ ձուրք բերել և մինչև երեկոյ հասնել փանքը:

Նրանք սիրով յոժարուեցին և բարեյաջող քամու չնորհիւ չորս ժամում հասան Օստիցա, որտեղ Հերմանը Նիկողայոսի հետ, որին իբրև իր ազգականն էր ներկայացնում, ուղղակի գնաց թիւրք նահանգապետի մօտ: Նրանք երեքով սուրճ խրմնեցին և խօսակցութեան ժամանակ բոլորը միաբերան անհեթեթ համարեցին յոյների առաջիկայ ապստամբութեան մասին տարածուած լուրը, նմանապէս և ուրախութիւն յայտնեցին, որ Նիկողայոսն սպանուած է Կորնթոսում. եպիսկոպոսի տանելով Փետրուար, 1903.

նա մի անհանգիստ մարդ էր և չէր հասկանում, թէ որքան բա-
քանչևի բան է խաղաղ կեանքը. իսկ նրա ազգականն աւելա-
ցըրեց, թէ Նիկողայոսը մշտապէս խռովութիւններ էր յարու-
յանում սրճարաններում:

Տեսնելով որ խօսակիցներն այդպիսի խոհմ գատողու-
թիւններ են տալիս, նահանգապետը, Սայիդ-աղան, հրամայեց
յարգել նրանց խնդիրը—ճանապարհը շարունակելու համար եր-
կու ջորի տալու վերաբերմամբ: Նրանցից բաժանուելուց առաջ
Սայիդ-աղան հազորդեց, թէ Դիակոպտոնում, Օստիցայից երեք
մղոն հեռու, մօտ օրերս անկարգութիւններ են տեղի ունեցել,
որի ժամանակ սպանուած է թիւրք հարկահանը:

—Ա՛խ, այդ բմբոստ ժողովուրդը...—նկատեց Հերմանը.—
բայց ինչն է եղել այդ դէպքի պատճառը:

—Մի դատարկ բան,—պատասխանեց Սայիդ-աղան.—
թիւրքը յոյնի ձեռքից խլել էր կինը, որի համար նա նրան բա-
պանել է: Թէպէտ և յոյնը փախել է, բայց նրան կը բռնեն և
կը պատժեն: Իմ կարծիքով այդ բոլորը դատարկ բաներ են:
Եթէ մենք թիւրքերս տիրում ենք այս երկրին, և օրէնքը մեզ
թոյլատրում է շատ կին ունենալ, նշանակում է բոլորն էլ պէտք
է հնազանդուեն մեզ:

—Յայտնի բան է,—պատասխանեց Նիկողայոսը.—Աստուծոյ
հաճելի չէ, որ բոլոր մարդիկ հաւասար լինեն:

—Ես շատ ուրախ եմ, որ դուք յոյների ապստամբութիւնն
անկարելի էք համարում—դա մեծ յիմարութիւն կը լինէր նը-
րանց կողմից: Բայց, ճշմարիտ, չը գիտեմ ինչն, միայն այդ ա-
պստամբութեան մասին հետզհետէ աւելի շատ լուրեր են տա-
րածւում: Ա՛յ, մօտ օրերս ասում էին, թէ Մեզապէլայոնում
վարդապետները զէնքի պահեստ ունեն, և իմ ընկերս, Մահմէդ-
Սալիկը, որ մի շատ գործունեայ երիտասարդ է և նոր նըշանա-
կուած է Տրիպօլիսի նահանգապետ, այնտեղ խուզարկեց, բայց
ի հարկէ ոչինչ չը գտաւ:

Հերմանն ուրախ-ուրախ ծիծաղեց.

—Մենք Աստուծոյ սպառաւորներս խաղաղ մարդիկ ենք,
—արտասանեց նա.—Բայց մեր ջորիները երևի պատրաստ են, և
ժամանակ է մեզ գնալու: Ծնորհակալ եմ ձերդ գերազանցու-
թիւնից ձեր սիրալիր վերաբերութեան համար:

Մի քանի րոպէ անցած նրանք արդէն գնում էին դիւղի
խոշոր, անհաւասար քարերով սալաշատակած փողոցով: Բոլոր
բնակիչներն այգեկութով էին զբաղւում, և աներում ոչ ոք չէր
մնացել բացի չներից, որոնք բարձր ձայնով հաջում էին ճա-
նապարհորդների և երիտասարդ ջորեականների վրայ:

Արեգակն արդէն մայր մտնելու վրայ էր, երբ նրանք դուրս եկան մեծ ճանապարհը, որ հովտի խորքից դէպի վանքն էր տանում: Նրանց առաջից գնում էր ջորիների մի շարք, որոնց մօտով քայլում էին երկու վարդապետ. նրանք մօտեցան եպիսկոպոսին՝ նրա օրհնութիւնն ստանալու:

—Դուք եղէ՞ք էք տանում,—հարցրեց նա.—որտեղից էք բերում և ինչու համար:

—Կոլովրատայից —պատասխանեց վարդապետներից մէկը.—սենք վեց ջորի ենք բեռնաւորել եղէ՞ցով, որ մեզ հարկաւոր է վանքի կտուրը ծածկելու համար:

Երիտասարդ վարդապետը ժպտաց:

—Նորոգութեան կարօտ չափ բաներ կան, հայր,—արտասանեց նա, մենք էլ պատրաստութիւններ ենք տեսնում դրա համար:

Նիկողայոսը խփեց ջորուն:

—Իսկ սև հատիկ ունե՞ք,—հարցրեց նա,—լաւ սև հատիկ թիւրքերի համար:

—Ես չեմ հասկանում,—պատասխանեց վարդապետը, գըլուխը թափահարելով:

—Նախ պէտք է կտուրը նորոգել,—ժպտալով նկատեց Հերմանը,—իսկ յետոյ սև հատիկի ժամանակն էլ կը գայ: Դէ՛հ, զաւակս,—աւելացրեց նա, դառնալով դէպի երիտասարդ վարդապետը,—չուտով վանքը գնա և առա վանահօրը, որ ևս իմ հօրեղբոր որդու հետ շատով նրա մօտ կը լինեն: Մենք երկուօր կը մնանք այնտեղ, որովհետև ես ուզում եմ զննել ձեր կրտուրի նորոգութիւնը, որպէսզի ամեն ինչ ի փառս Աստուծոյ լաւ շինուած լինի:

Կէս ժամ յետոյ, մթնշաղին, ճանապարհորդները վանքին մօտեցան: Միմեանց մօտ շարուած նեղ, փոքրիկ պատուհաններում լոյս էր երևում, իսկ դէպի աջ, մեծ դրան մէջ փայլիլում էին լապտերներ. դա ապացոյց էր, որ միաբանները պատրաստութիւն էին տեսել զիմաւորելու իրանց իշխանաւորին: Իրաւ, դրան մօտ, պառչգամբի վրայ վարդապետները երիտասարդ նորընծաներն առաջներին, շարուած էին: Իսկ կամարի տակ կանգնած էր վանահայրը, որ մի գեղեցկադէմ, բարձրահասակ, երկար ալիքաւոր մօրուքով ծերունի էր: Նա օգնեց եպիսկոպոսին իջնելու ջորուց և ծունկ չորելով՝ նրա օրհնութիւնն առաւ: Հերմանը կանգ առաւ մենաստանի շէմքին և դառնալով դէպի միաբանութիւնը, բարձր ձայնով ասաց.

—Թող Աստուծոյ օրհնութիւնը լինի այս մենաստանի և

նրա մէջ ընակուողներին, նմանապէս և այն սուրբ գործի վրայ, որին նրանք ծառայում են:

Վանահայրը Նիկողայոսին տեսնելով, որին վաղուց ճանաչում էր, ցնցուեց, կարծես մի ուրուական երեաց նրա աչքին: — Իսկ մենք լսեցինք, թէ դու մեռել ես, — ասաց նա:

— Ես չառ ուրախ եմ, որ դու այդ լսել ես, — պատասխանեց Նիկողայոսը ժպտալով. — և խնդրում եմ քեզ, լուր մի տարածիր, թէ կենդանի եմ:

Նրանք երեքով մտան վանահօր խուցը և երբ միայնակ մնացին, Հերմանն ասաց:

— Ես տեսնում եմ, որ կտուրի նորոգութիւնը լաւ է առաջ գնում: Մենք ճանապարհին միքանի բեռնաւորուած ջութիներին պատահեցինք: Նիկողայոսը ցանկանում էր անձամբ համոզուել, թէ ինչ էք անում այստեղ: Նա մեր... ինչպէս ասեմ... կարգադրւիչն է, իսկ մենք մշակները: Նա մեզ կ'ասէ, թէ երբ պէտք է դործը վերջացնել: Է՛հ, այժմ գնանք եկեղեցի և գոհութիւն տանք ձեր մենաստանի հիմնադիր ս. Ղուկասին և ս. Աստուածամօրը մեր անվորձ տեղ հասնելուն համար: Այդ է Աստուծոյ բոլոր ճշմարիտ ծառաների պարտականութիւնը:

Վանահայրն առաջ ընկաւ և եկեղեցու բրոնզէ ծանր դուռը բանալով, թող տուաւ Հերմանին ներս մտնելու: Արքեպիսկոպոսը մօտեցաւ սեղանին և ծուռի չոքեց Աստուածամօր պատկերի առաջ, որ ըստ աւանդութեան Ղուկաս աւետարանչի ձեռքով էր նկարուած, և գոհարանական աղօթք կարդաց իր և Նիկողայոսի համար: Յետոյ նրանք վերադարձան վանահօր խուցը և կրկին անգամ դնացին եկեղեցի:

Այս անգամ վանահայրը դուռը փակեց իւր ետևից, որովհետեւ միաբաններից քչերին էր յայտնի ներքնայարկի դաղանիքը: Նա լապտերը փռեց, որովհետեւ եկեղեցում մութն էր, և միայն տեղ-տեղ կանթեղներ էին փայլելում: Դիմելով դէպի եկեղեցու արևելեան անկիւնը, նա բարձրացաւ սեղանը և այնտեղից քլունկը դուռն բերելով, յատակից մի քառանկիւնի սալ հանեց, որի տակ մի մարդ անցնելու համար բաւական մեծ բացուածք կար: Մի փայտէ սանդուխ տանում էր՝ դէպի ներքեւ, և նրանք մէկը միւսի ետևից ցած իջան: Ներքնայարկը քառասուն ոտնաչափ երկայնութիւն և քսան ոտնաչափ լայնութիւն ունէր, և լապտերի լոյսի տակ բոլոր պատերը պարզում էին սրբազանի փայլով: Հերմանի վերջին այցելութիւնից յետոյ պատերից կախուած հրացանների թիւր բաւական մեծացել էր, և առաջին հայեացքից Նիկողայոսին այնպէս թւաց, թէ դրանք հազար հինգհարիւրից պակաս չեն լինիլ: Նրա աչքերը փայլատակեցին, և լապ-

տերը բարձր բռնած, նա սկսեց չափով զննել բոլոր պատերը:

—Է՛, դուք բաւական հաւաքել էք,—ասաց նա,—միայն այժմ այս եղէգը կը սկսէ կերակուր պահանջել, և հարկաւոր է մեծ քանակութեամբ սե հատիկ աղալ:

—Արդէն,—հարցրեց վանահայրը:

—Արդէն: Այժմ օգոստոս ամիսն է, իսկ գարնանը կը սկսուի հունձը, արխնալից հունձը: Ո՞րտեղ պէտք է տեղաւորես այս քաղցած կոկորդները կերակուրը:

—Այստեղ բաւական տեղ կայ, բայց սե հատիկ չէ կարելի պահել: Առանց լապտերի այստեղ դալ չի լինիլ, և, Աստուած ազատէ, կարող է մի փորձանք պատահել: Աւելի լաւ է, Նիկողայոս, վաղն առաւօտ գնանք և նայենք ամբողջ մենաստանը: Է՛հ, այժմ դու գոհ ես:

—Ինձ համար միշտ ամեն բան քիչ է երևում: Եթէ որ նոյն իսկ երկնքի բոլոր հրեշտակներն էլ հրեղէն սրերով ցած իջնէին երկրիս վրայ, դարձեալ ինձ քիչ կը թաւայն: Բայց բաւական է զատարկարանութիւն անենք: Քանի մարդ կարող ես դուրս հանել:

—Հինգ հարիւր հոգի մի բոսէի մէջ և երկու հազար—այնքան ժամանակուայ, որքան որ կը հարկաւորուի այստեղից մինչև Կալամատա հասնելու համար:

—Ա՛յ, այդ լաւ է: Դէհ, լախ ինձ: Մենք գուցէ սինչի հանդիսաւոր բոսէն այլ ես չենք տեսնուիլ: Չորս ամիս յետոյ, բայց օրը նշանակել չէ կարելի, կը սկսուի փառաւոր դործը, և դու պատրաստ եղիր, ասեն բանում հնազանդուիլ արքեպիսկոպոսին, ինչպէս ինձ: Մենք նրա հետ միասին ենք գործում: Որ զլխաւորն է, հայր, տես, որ այդ փառահեղ օրը ոչ որ իր մասին չը մտածէ: Ու՛մ էլ որ բաժին ընկնի փառքն ու պատիւը, միևնոյնն է—միայն թէ Յունաստանն աղատ լինի: Եթէ դու, օրինակ, հայր, պատիւ ու հարստութիւն ես ցանկանում, ես քեզ կը տամ այն ամենը, ինչ որ կարող է ինձ բաժին ընկնել: Երբիք, որ այսպէս եմ խօսում, բայց մեր գործը կարող է վնասուել անձնական ետաւորութիւնից, և ես զբանից աւելի երկիւղ ունեմ, քան թէ տասն սուլթանից: Ինձ յանձնուած է վարել Մորէայի գործը, և ես իմ կեանքն ու ամեն բան, ինչ որ ունեմ, նուիրել եմ այդ սուրբ գործին: Ինձ հետ միասին գործում են արքեպիսկոպոսը, մայնեցի Պետրոս Մաւրոմիխային և ուրիշները: Երգւում եմ, որ Աստուծոյ օգնութեամբ աղնաւաբար կը կատարեմ իմ պարտականութիւնը և ինձ համար ոչ մի բանի աչք չեմ ունենալ: Մենք միասին կը կազմենք գործողութիւնների նախադիւր, բայց երբ ժամանակը գայ իրագործելու,

այն ժամանակ ես կը հրաժարուեմ առաջնորդ լինելուց և մի հասարակ զինուորի տեղ կը գրաւեմ: Կրկնում եմ, քանի զեռ կռիւն սկսուած չէ, միասին կը խորհնէք և կը պատրաստուենք, բայց հէնց որ որոտը թնդայ, բոլորը պէտք է մի մարդու հընադանդուեն: Մեր յաջողութիւնն շտապելուց և միաբանութիւնից է կախուած, իսկ դրան առանց պարտ ու պատշաճ հնազանդութեան չէ կարելի հասնել:

—Բայց մենք ինչպէս իմանանք քո կարգադրութիւնը, թէ երբ պէտք է սկսել գործը,—հարցրեց վանահայրը.—արդեօք լաւ չի լինիլ, որ եթէ դու այստեղ չը լինես, ես ինքնազուխ գործեմ:

—Ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ,—պատասխանեց Նիկողայոսը,—այն ամէն բանից, ինչ որ տեսնում եմ այստեղ Մեզասպէլայոսում և Պատրաստում, պէտք է ենթադրել, որ առաջին հարուածն ու առաջին յաջողութիւնը այստեղ է լինելու: Թէ յետոյ պատերազմն ինչպէս կը գնայ,—միմիայն Աստծուն է յայտնի, բայց յամենայն դէպս ես անպայման հնազանդութիւն եմ պահանջում: Դու ինձանից լուր կը ստանաս, և հնազանդութիւնը ոչինչ:

—Բայց ինչպէս իմանամ, թէ լուրը քեզանից է:

—Շատ հասարակ կերպով, երբեիցէ, մի ամբարային տարօր կամ ձմրան ցուրտ գիշեր քեզ մօտ կը մտնէ մի վարդապետ և կ'ասէ՝ «վանահայր, քեզ մի մարդ կամ մի մանուկ և կամ նոյն իսկ մի աղջիկ ուզում է տեսնել»: Դուրս գնա ուղարկուած մարդու մօտ, և նա քեզ կ'ասէ. «ինձ յանձնարարուած է հարցընել, թէ դու հատիկ ունես այն մարդկանց համար, որոնք կարօտութիւն ունեն դրան...» Իսկ դու պատասխանիր. «քեզ հարկաւոր է ս'ը հատիկ և ո՛ւմ համար—քաղցածներն թէ թիւրքերն»: Այն ժամանակ ուղարկուած մարդը կ'ասէ. «սե հատիկ ուղարկիր թիւրքերի մօտ Կալամատա կամ Կալաւրիտա կամ ուրիշ մի որեւէ տեղ, և թող երկու հարիւր կամ հինգ հարիւր կամ հազար մարդ տանեն այդ»: Գուցէ դու ուրիշ կարգադրութիւններ էլ ստանաս, բայց միշտ միեւնոյն ձևով, և եթէ սրբութեամբ կատարես դրանք, այն ժամանակ Աստուած քեզ համար տեղ կը պատրաստէ երկնքում իր հաճելիների մէջ:

—Ճշմարիտ ես ասում, Նիկողայոս,—պատասխանեց վանահայրը,—և ես երդում եմ ս. Աստուածամօր անունով, որ կուրօրէն կը հնազանդուեմ քեզ: Դէհ, վերս բարձրանա՛նք:

Նրանք նորից եկեղեցի մտան, սանդուխտով իջան ներքին յարկը, որտեղից մի մաքուր սպիտակացրած նախասենեակ տանում էր դէպի դրաղարանն ու վանահօր խուցը: Ճանապարհ-

հին Նիկողայոսը իր ձեռնադրոյով թրիկթրիկացնում էր պատերը:

—Այստեղ կարծես պատն աւելի բարակ է, քան թէ միւս տեղերում,—ժպտալով ասաց նա և կանգ առնելով, ուշադրութեամբ նայեց վանահօրը,—սակայն Մահմէտ-Սալիկն այնքան խորամանկ է, որ ուշադրութիւն չէ դարձրել մի այսպիսի դատարկ բանի վրայ:

—Փնօք Աստուծոյ, որ մեր թշնամիներն այդքան խելօք են,—նկատեց Հերմանը, որ գնում էր Նիկողայոսի հետ:

Վանահօր խուցը վերադառնալով, Նիկողայոսն սկսեց ծրիկ և ասաց, որ եթէ վանահայրը թոյլ կը տայ, կը պառկէ քրնելու, որովհետեւ հետեւալ առաւօտ պէտք է վաղ վերկենար և չարունակէր ճանապարհը:

—Իսկ ուր ես գնալու:

—Դէպի հարաւ: Ես պէտք է այցելեմ Մեսինիայի շատ տեղերը և տեսնեմ իմ ազգական Պետրո-Բէյին: Նա յանձն է առել ոսքի կանդնեցնել Մայնայի դաւառը: Մենք պէտք է աշխատենք, որ գործի սկիզբը որոտի նման թնդիւն արձակէ, իսկ յետոյ ամեն ինչ լաւ կը գնայ:

Իրաւ, հետեւալ օրը գեռ առաւօտեան ժամերգութեան զանգակները նոր էին սկսել զողանջել, երբ Նիկողայոսը վեր կացաւ անկողնից: Նա ուղղակի եկեղեցի գնաց, իսկ ժամերգութիւնից յետոյ վանահօր և Հերմանի հետ դուրս եկաւ պատըշգամբը: Վարդապետները հեռուից նայում էին նրանց. դրանց մէջ արդէն լուր էր տարածուել, թէ ով է Նիկողայոսը և ինչու համար է եկել նա այս խաղաղ մենաստանը: Կուշտ խօսելուց և սուրճ խմելուց յետոյ Նիկողայոսն սկսեց հրաժեշտ տալ:

—Օրհնիր ինձ, հայր,—ասաց նա վանահօրը,—մենք գուցէ մինչև գործի սկիզբը տեսնուենք, գուցէ և ոչ: Յամենայն դէպս ես երբեք միեւնոյն դաշտի մշակներ ենք, թէպէտ այդ դաշտը մեծ է, և դու հարկադրուած կը լինես հիւսիսային մասում աշխատել, իսկ ես գուցէ հարաւային:

VIII

Նոյեմբերը վերջանում էր ցրտաբեր անձրևներով և կատաղի քամիներով: Փայտմորիկների երամները լցուել էին Նաւալիայի չրջակայ դաշտավայրը: Հեռում Իլիաս լեռան գագաթների վրայ ձիւն էր երևում, իսկ մառախուղն ու անձրևը անթափանցելի մշուշի նման պատել էին չրջակայքը:

Միտսոսն անդադար նզովում էր վատ եղանակը, որ թոյլ

չէր տալիս նրան մակոյկով լողալ ծովածոցի վրայ: Իսկ եթէ նա երբեմն համբերութիւնից դուրս էր գալիս և նստում մակոյկ, վերջիվերջոյ թրջուած, առանց իր նպատակին հասնելու վերադառնում էր տուն: Վերջին ժամանակները կոստանդինը զարմանում էր որդու վարմունքի վրայ, բայց ենթադրում էր, որ նոյն իսկ իրան՝ երիտասարդին անհասկանալի ֆիզիքական զարգացումն էր դրա պատճառը և ամեն ինչ Աստուծոյ կամքին թողնելով, հարց ու փորձ չէր անում նրան, որովհետեւ գիտէր, որ նա ծածկամիտ լինելով ոչինչ չէր ասիլ: Բայց և նոյնպէս նրան միտիթարում էր այն միտքը, թէ Միտսոսն ամեն կողմով էլ զարգանում էր, և թէ նիկողայոսը, որի մասին ոչ մի տեղեկութիւն չը կար, վերադառնալուց յետոյ նրան արդէն չափահաս դառնելով՝ շատ գոհ կը լինէր:

Բայց հայրը չը գիտէր, թէ ինչ է կատարւում Միտսոսի հոգու մէջ: Նրա ծանօթութիւնը Զիւլէյմայի—հարուստ թիւրքի հարեմի երիտասարդ յոյն աղջկայ հետ շարունակւում էր նոյնպիսի տարօրինակ կերպով, ինչպէս որ սկսուել էր: Իւրաքանչիւր գիշեր նա մակոյկով մօտենում էր սպիտակ պարսպին և ամբողջ ժամերով խօսում նրա հետ մինչև այն բոլէն, երբ Զիւլէյման հարեմի մի ուրիշ աղջկայ կամ ծառաների մօտենալը նկատելով, ձեռքով նշան էր անում, որ հեռանայ:

Այդպէս շարունակուեց մինչև մի երեկոյ, մինչև վառ կղանակի սկիզբը, երբ Միտսոսը իր հետ վեր առաւ և մի պարանէ սանդուխ: Զիւլէյման խոստացել էր սովորականից ուշ դուրս գալ պատշգամբը, բայց իջնել մակոյկը և չրջել ծովածոցի վրայ:

Այդ երեկոն, կամ աւելի լաւ է ասել գիշերը՝ յախտեան անմոռանալի մնաց նրանց երկսի համար էլ: Զը նայելով որ Զիւլէյման երկիւղ էր կրում, թէ մի գուցէ նկատեն իրան, այնուամենայնիւ շատ ուրախ էր, որ գոնէ երկու ժամ կարող է ազատ լինել Միտսոսի խնդրեաձքի համաձայն նա ուրախութեամբ վերցրեց քօղը երեսից և երեան հանեց դէմքի սքանչելի զծագրութիւնները: Յետոյ նա պատմեց, թէ ինչպէս շատ տարիներ դրանից առաջ իբրան փախցրել էին թիւրքերը, և թէ ինչպէս իր մանկութիւնից միայն յիշում էր այն, որ հայրը սիրարձրահասակ և սև հագուստով մարդ էր: Զիւլէյման շատ քաղցր, բայց զժուարութեամբ էր խօսում յունարէն և Միտսոսի հետ վարւում էր, ճիշտ ինչպէս մի մանուկի հետ, թէպէտ ինքը մի տալով փոքր էր նրանից: Առհասարակ նրա համար այդ զրօսանքը երեսպական մի գուարճութիւն էր, իսկ Միտսոսին թւում էր, թէ ինքը եօթներորդ երկնքումն է:

Վերադառնալիս երիտասարդն սկսեց հարցնել նրա զփրազդ կեանքի մասին, բայց Զիւլէյման պատասխանում էր, որ շատ գոհ էր իր գրութիւնից, թէպէտ ծերունի Արդուլ-Ահմէդը մի կատարեալ խող էր. բայց նա հանգիստ կեանք էր վարում, ոչինչ չէր անում, լաւ ուտում էր, և միայն մերթ-մերթ Արդուլը բարկանում էր, իսկ ներքինին հարուածներ էր տալիս նրան: Բացի դրանից Արդուլի հարեւում ինչպէս ուրիշ հարեւներում, կեանքն աչքքան էլ խիստ չէր: Արդուլը շատ ծեր էր և կանանցից միայն մէկի հետ էր ապրում: Ինչ վերաբերում է Զիւլէյմային, նա իսկապէս հարեմին չէր պատկանում, այլ Արդուլի գլխաւոր կնոջ սիրելի աղախինն էր: Ընդհանրապէս նրա ապրուստը վատ չէր, և եթէ որ Միտսոսը ժամանակ առ ժամանակ նրան զբօսնելու տանէր, նա բոլորովին երջանիկ կը լինէր, մանաւանդ որ երիտասարդը դուր էր գալիս նրան: Վատ եղանակին չ'արժէր դուրս գալ, որովհետեւ հարեմն այդ ժամանակ վաւերաւ է լինում, և Զիւլէյման չէ կարող դուրս գալ պարտէզը:

Այս սքանչելի զբօսանքից յետոյ վրայ հասաւ վատ եղանակը, որ տեւեց երկու շաբաթ: Այդ տխուր ժամանակը Միտսոսն անհամբերութեամբ սպասում էր, թէ երբ պէտք է եղանակն աչքքան բացուի, որ կարելի լինի մակոյկը մտնել: Այդ պատճառով հէնց որ բնութիւնը մի քիչ սկսեց ժպտալ, նա ճաշից յետոյ որոշեց բազդը փորձել և մակոյկով ուղեորուել դէպի սպիտակ պարիսպը: Բայց այժմ նա նախ և առաջ իր արտաքինի մասին սկսեց հոգալ. Նա ամաչում էր իր հին կարկատած շորերը հագնել, այլ հագաւ լաւ հագուստը, խնամքով մազերը սանրեց, մինչև ծնկները կապեց սանդալները և ֆէսը դէպի մի կողմ ծռեց:

Արդէն ժամը ինն և կէսն էր, երբ նա ճանապարհ ընկաւ, իսկ լուսինը բարձրացաւ երկնքի երեսին: Մօտաւորապէս մի ժամում հաղիւ կարողացաւ հասնել սպիտակ պարսպին: Հեռուից տեսնելով աղջկան՝ Միտսոսն զլաց, որ սիրտն սկսեց սաստկութեամբ բարախել, և նա լարեց ուշադրութիւնը, որպէսզի չուտով համոզուի, թէ դա իրօք իր սիրած էակն է: Ճիշտ որ մի ինչ որ սպիտակ բան էր երեւում պարսպի վրայ, և նա շտապով մակոյկն առաջ տարաւ դէպի քարէ պատուանդանը:

Միննոյն րոպէին մի ուրախ ձայն հնչեց.

— Նա համոզուած էի, որ դու կը գաս, որովհետեւ այսօր առաջին աստղալից գիշերն է: Մեր տանը բոլորը քնած են: Նա ականջ էի դնում Մահմէդի դրան առաջ և այն ժամանակ միայն հեռացաւ, երբ նրա բարձր խոմիոցը լսեցի:

Միտսոսը ոչինչ չը պատասխանեց, վեր թռաւ մակոյկի մէջ
և պարանէ սանդուխը հմտութեամբ գցեց պարսպի վրայ:

—Այն, ես եկայ այստեղ, հէնց որ հնարաւորութիւն եղաւ
գալու,—ասաց նա,—իսկ այս բոլոր ժամանակը անիծում էի
անձրերը, մեղս քեզ, Աստուած:

—Ի՞նչ դուգուած ես դու այսօր,—նկատեց Զիւլէյման, ու-
շագրութեամբ նայելով նրան:—Միթէ յոյները միշտ իրանց ա-
սեմնալաւ հագուստով են ձուկ որսում:

Միտսոսը ժպտաց և շատ դո՛հ մնալով այն բանից, որ
դուգուել էր, պատասխանեց.

—Մենք այդ մասին մակոյկի մէջ կը խօսենք: Ճած իջիր:
Երբ նա անկտանդ մակոյկն իջաւ, Միտսոսը հարցրեց.

—Ո՞ւր գնանք այսօր:

—Դէպի ծովը, ազատ ծովը, հեռու այս անիծեալ տե-
ղից,—բացադանչեց Զիւլէյման ծիծաղելով,—բայց որտեղ նրս-
տեմ:

Միտսոսը ուռկանի միջից հանեց տանից վերցրած բարձր
և դրաւ նաւաթում դրած նստարանի վրայ:

—Ահա տեսնում ես,—շարունակեց նա.—ես յիշեցի, որ
անցեալ անգամ իմ ուռկանի վրայ նստելով՝ դու ասացիր, թէ նը-
րանից ձկան հոտ է փչում, այդ պատճառով էլ քեզ համար իմ
բարձր վեր առայ: Այժմ դու թաղուհու պէս կը նստես:

Զիւլէյման անխօս նստեց, իսկ Միտսոսը թիւերով մի քա-
նի չարժում գործեց պարսպից հեռանալու համար և յետոյ առա-
գաստը բարձրացրեց: Մակոյկն արագութեամբ լողաց դէպի ծո-
վածոցի անցքը:

—Ի՞նչ է, վերջացրի՞ր գործդ,—հարցրեց Զիւլէյման:

—Այն: Այժմ մենք կարող ենք զբօսնել, որքան կամենաս:

—Դէհ, ուրեմն նստիր մօտս,—պատասխանեց երիտասարդ
աղջիկը:

Մի քանի րոպէ նրանք լուռ մնացին: Զիւլէյման ուրախ
ժպտում էր, իսկ Միտսոսը լուրջ, ուշի-ուշով նայում էր նրան:
Վերջապէս Զիւլէյման զրպանից մի փոքրիկ արկղ հանեց և բաց
արաւ այն:

—Ես քեզ համար քաղցրեղէն եմ բերել,—ասաց նա վեր-
ջապէս,—սա ուս հաթ-լոխ ու մի է: Ես չը գիտեմ, թէ ինչպէս
է կոչւում սա ձեզանում, Յունաստանում: Դու քաղցրը սի-
րում ես:

Նա մատներով մի կտոր կտրեց այդ մածուցիկ, քաղցրա-
հոտ անուշեղէնից և անմեղ ժպիտը երեսին ինչպէս իր ընկե-
րովը հիւրասիրող մի երեխայ՝ տուաւ նրան:

—Ի՞նչ է, դուր է գալիս քեզ,—հարցրեց նա.—երեկ երեկոյ այս արկղը Աբգուլը տուաւ ինձ, բայց ես խոստովանում եմ, վախեցայ նրա հափազանց սիրալիր վարմունքից: Ձէ որ քեզ ասել եմ, թէ ես հարեմին չեմ պատկանում:

Միտոսը կարմրեց. նրա համար անտանելի էր այն միտքը, որ ծերունի թիւրքը կարող էր նուէրներ տալ Զուլէյլան:

—Ինչո՞ւ ես լուռ, Միտոս,—շարունակեց երիտասարդ աղջիկը,—սպտմիր ինձ, թէ ի՞նչ էիր անում դու այս բոլոր ժամանակը: Իսկ ես ոչինչ չէի անում, ոչինչ: Ծշմարիտ, ես երբէք այդքան ձանձրացած չեմ եղել:

Միտոսը շտապով նայեց նրան:

—Իսկ այժմ չեմ ձանձրանում,—հարցրեց նա.—դու սիրում ես զրօսանքը ինձ հետ:

—Ի հարկէ,—պատասխանեց նա,—եթէ ոչ ես քեզ մօտ չէի գալ, ես քեզ կարօտել էի, և այդ շատ տարօրինակ է, որովհետեւ առաջ ոչ ոքի չէի կարօտում: Տանը ոչ մէկին չեմ սիրում, իսկ մի քանիսին ատում եմ:

—Սոստացիր, որ ինձ երբէք չես ատիլ,—ասաց Միտոսը նրա ձեռքից բռնելով:

—Այդ դժուար է խոստանալ,—պատասխանեց նա ծիծաղելով.—«երբէք» խօսքերից ամենաւեճն է, մինչև անգամ «միշտ»-ից էլ մեծ է, բայց դժուար թէ ես քեզ երբևիցէ ատեմ: Դու ինձ մի անգամից դուր եկար, նոյն իսկ քեզ տեսնելուցս էլ առաջ, այսինքն երբ մթուշիան մէջ լսեցի միայն քո ձայնը: Բայց սիր պարսպի տակ երգելը շատ անզգոյշ բան էր, որովհետեւ եթէ Աբգուլը լսէր այդ, առանց երկար մտածելու կը հրամայէր գնդակահար անել քեզ: Ա՛յ, եթէ ես ես չը լինէի և քո երգելուդ մասին ասէի նրան, այն ժամանակ դու այլ ես չէիր երգիր:

—Բայց դու այդ չ'արիր, որովհետեւ դու դու ես,—պատասխանեց Միտոսը,—և եթէ դու դու չը լինէիր, ես չէի էլ երգիր:

—Դատարկ բաներ ես խօսում: Բայց ահա Զուլէյլան:

—Ո՞վ է այդ Զուլէյլան:

—Դա մի կին է և նայում է, որ մեր տեսակցութիւնները ոչ ոք չը նկատէ: Նա պառաւ է, թէպէտ Աբգուլի տարիքին չի գալ, և քեզանից վարձատրութիւն է սպասում: Գիտես, նա պայման է դրել, որ մեր իւրաքանչիւր տեսակցութեան փոխարէն դու համբուրես նրան: Նա արդէն հաշուում է, թէ մենք չորս անգամ ենք տեսնուել, բայց իմ կարծիքով սա երրորդն է միայն: Ե՞րբ պէտք է նրա պարտքը վճարես:

Միտոսը վեր ցատկեց տեղից:

— Ինչիս է հարկաւոր Զուլէյկան, — բացադանչեց նա զայն-
բացած:

Երիտասարդ աղջիկն ուշի-ուշով նայեց նրան:

— Ինչո՞ւ ես բարկանում, Միտոս, — ասաց նա, — բարկա-
նալու ոչինչ չը կայ: Զուլէյկան ասում է, որ դու շատ դեղե-
ցիկ ես, ուրեմն ինչո՞ւ ես զայրանում:

— Թողնենք Զուլէյկային, — պատասխանեց Միտոսը. — ա-
ւելի լաւ է՝ դու քո մասին մի բան ասա՛: Ես չափազանց սիրում
եմ լսել քո ձայնը: Եւ ձեռքդ ինձ տուր: Այսպիսի սպիտակ և
կոկիկ ձեռք ես երբեք չեմ տեսել:

Զուլէյման ծիծաղեց:

— Դատարկ բան է: Բայց այդպէս պինդ մի տեղմիր ձեռ-
ներս, ցաւում են: Ի՞նչ ասեմ իմ մասին: Ծնւարիտ՝ չը դիտեմ:
Այս օրերս ինձ հետ ոչինչ չէ պատահել: Զուլէյկան...

— Նրա մասին մի խօսիր:

— Ես չեմ էլ ուզում նրա մասին խօսել: Բայց տե՛ս, Միտ-
ոս, որքան հեռացել ենք մենք: Նաւալիան մեր ետեւ մնաց:
Վերադառնանք:

— Ո՛չ, դեռ վաղ է:

— Ժամանակ է, ժամանակ: Դեռ մի ամբողջ ժամ էլ կը
հարկաւորուի վերադառնալու համար: Խնդրում եմ, Միտոս, ես
դնանք:

— Միտոսը սչինչ չը պատասխանեց և բոլեալափ լուռ-
թիւնից յետոյ հարցրեց ցած ձայնով.

— Ասա՛, որ չեմ ուզում վերադառնալ:

— Ի հարկէ, չեմ ուզում: Ես կը ցանկանայի յաւիտեանս
քեզ հետ, միմիայն քեզ հետ լինել:

Միտոսը վեր թռաւ:

— Լաւ, — ասաց նա, — ալ ժամ մենք կը վերադառնանք:

Նա առադաստը դարձրեց, և երբ մակոյկն սկսեց արագու-
թեամբ դէպի ետ լողալ, Միտոսն առաջուայ նման նստեց Զուլ-
լէյմայի կողքին:

— Այժմ լաւ եղանակ կը լինի, — ասաց նա, — իսկ դու
միշտ կը գտնաս ինձ մօտ: Զէ՛ որ ասացիր, թէ այս վրօսանքները
քեզ դուր են գալիս:

— Այո՛, սրանք ինձ շատ են դուր գալիս, բայց հարկաւոր
չէ շուտ-շուտ կրկնել, — պատասխանեց երիտասարդ աղջիկը,
կաշկելով նրան. — դու իւրաքանչիւր օր կարող ես մօտենալ պա-
րըսպին, և ես քեզ կ'ասեմ, թէ արդեօք կարելի՞ է դնալ զբօսնե-
լու: Իսկ հետեւալ անգամ, Միտոս, հետդ վեր առ ե՛՛ ձկնորսա-

կան գործիքներդ: Ես ուզում եմ նայել, թէ ինչպէս ես ձուկ որսում:

—Սատանան տանէ ձուկը: Ես աւելի լաւ եմ համարում խօսել քեզ հետ:

—Որքան ծիծաղելի է: Իսկ ես չառ եմ ցանկանում տեսնել, թէ ինչպէս ես ձուկ որսում. սակայն եւ այնպէս այդ բանը չի խանգարիլ ե՛մ մեր խօսակցութեանը: Բայց դու թոյլ կը տաս ինձ օգնելու քեզ:

—Դու չես էլ կարող լի ուռկանը վարել,—ասաց նա՝ նորից ձեռքը բռնելով.—դու չը գիտես, թէ որքան ծանր է այդ:

—Իսկ որքան ձուկ կը լինի լի ուռկանի մէջ:

—Իւրաքանչիւր մատիդ—յիսնական եւ դեռ մի հարիւր էլ աւելորդ,—ասաց Միտսոսը ծիծաղելով.—ես մի անգամ ցանցի պարանոյ մատս մինչեւ ոսկորը կտրեցի:

Նա բարձրացրեց մեծ, սեպցած ձեռքը, եւ Զիւլէյման իր փոքրիկ մատով շօշափեց նրա ցուցական մատի սպինը:

—Որքան զարհուրելի է,—բացագանչեց նա,—չառ արիւն գնաց:

—Կէս դոյլ:

Այդ ժամանակ քամին զովացաւ, եւ Զիւլէյման իր թիկնոցի մէջ վաթթաթուելով, առաջուանից աւելի պինդ կպաւ Միտսոսին:

—Ի՞նչ մըսում ես,—հարցրեց երկտասարդը:

—Ո՛չ, եթէ դու հանգարտ նստես: Ուզում ես էլի մի կըտոր ոահաթ—լոխումի:

—Այո, միայն ինքդ դիր բերանս:

Տասն րոպէ յետոյ նրանք կանգ առան սպիտակ պարսպի մօտ, եւ Զիւլէյման մի ոտն արդէն պարանէ սանդուխի վրայ դրած՝ գլուխը թեքեց եւ համբուրեց Միտսոսի ճակատը:

—Բարի գիշեր, սիրելի Միտսոս,—չինչաց նա եւ բարկացած աւելացրեց,—չը համբուրես Զիւլէյլիային, նա զարչելի պառաւ է:

Եւ առանց պատասխանի սպասելու նա սանդուխով վեր բարձրացաւ եւ անհետացաւ մթութեան մէջ:

Միտսոսը երկար ժամանակ անշարժ նստած էր մակոյկի մէջ. արիւնը հոսեց դէպի նրա քունքերը: Նա զգաց, որ ինքն աչքն երեխայ չէ, եւ անսպասելի կերպով իր մէջ գլուխ է բարձրացրել բորբոքուած կրքերով մի մարդ: Վերջապէս նա բութավուցեց եւ երջանկութեան ժպիտն երեսին դիմեց դէպի տուն:

Սակայն այս զբօսանքը Զիւլէյմային էփան չը նստեց: Պարտիզում ներքինին բռնեց նրան, եւ թէպէտ նա աշխատում էր հաւատացնել, թէ զլխացաւի պատճառով էր դուրս եկել

պարտէզ, և Զուլէյիան էլ ոչինչ չ'առաց, իսկ Միտսոսին ոչ որ չէր տեսել, այնուամենայնիւ մի լաւ ծեծ կերաւ և որոշեց այլևս գոնէ մի առժամանակ հրաժարուել գլխացաւից։ Այդպիսով երկու շաբաթ շարունակ նա դուրս չէր գալիս պատշգամբը։ Բայց սիրահարուածներին բարեբաղդ աստղի չնորհիւ ծերունի ներքինին մի անգամ հարբեց, և Արդուն իսկոյն արտաքսեց նրան։ Զիւլէյման սկսեց ուշադրութեամբ հետամուտ լինել նրա յաջորդի սովորութիւններին և գոհութեամբ նկատեց, որ նա վաղ պառկում էր և պինդ քնում։ Այդ պատճառով որոշեց նորոգել մակոյկով զրօսանիւր և 1821 թ. յունուարի 1-ին դուրս եկաւ պատշգամբը։

Բայց նա էլ Միտսոսի նման այդ ժամանակի ընթացքում բոլորովին փոխուել էր, վերջին զրօսանքից և համըղրից յետոյ նա զգում էր, որ մի ինչոր առանձին զգացմունք է տածում դէպի երիտասարդը և հասկանում էր, որ նա էլ դէպի ինքը միևնոյնն է զգում։

Պայմանաւորուած ժամանակից կէս ժամ առաջ դուրս գալով պատշգամբ, Զիւլէյման անհամբերութեամբ սպասում էր նրան և մինչև անգամ լաց եղաւ, մտածելով որ նա կարող է ի՛նչ գալ։ Ո՛չ, նա պէտք է գայ, Զիւլէյման առանց նրան չէ կարող ապրել։ Ի՞նչ նշանակութիւն ունէր նրա համար երկու շաբաթ ապարդիւն այստեղ գալը, չէ որ պէտք է հասկանար, որ դուրս չէ գալիս լոկ այն պատճառով, որ չէր կարող վերջապէս մթութեան մէջ սպիտակ առազաստն երևաց, և մակոյկը կանգ առաւ պարսպի մօտ։

—Այդ դու ևս, Միտսոս,—բացազանչեց նա ցած ձայնով, և այդ իսկ բուպէին երիտասարդը պարանը գցեց դէպի պատըշգամբը, իսկ յետոյ ինքն էլ կանգնեց նրա կողքին։

Նրանք անխօս իջան մակոյկը, բայց հէնց որ Զիւլէյման նստեց ետին նստարանի վրայ, Միտսոսը մօտեցաւ նրան և ասաց կամացուկ.

—Դու, Զիւլէյմա, անցեալ անգամ համբուրեցիր ինձ, կարող եմ արդեօք այժմ ետ տալ քեզ այդ համբուրը։

—Այո՛,—պատասխանեց նա, և սիրտն ուրախութեամբ լըցուեց։

Միտսոսն էլ ցանկանում էր նրա ձակառը համբուրել, բայց նրանք այժմ արդէն երեխաներ չէին,—և սիրահարների շրթունքներն առաջին անգամ պատահեցին միմիանց...

Այս անգամ մակոյկը ոչ թէ դէպի ծովը սլացաւ, այլ ծովածոցի այն կողմը, որտեղ Միտսոսը մի ժամանակ ձուկ էր որսում Նիկողայոսի հետ։ Նա իր հետ վերցրել էր ուռկանը, սը-

բաժայր կարթն ու ջահերը: Կէս ժամ անցած նրանք կանգ առան ավի մօտ, և Միտսոսը Զիւլէյմային ձեռներէ վրայ առած տարաւ աւազի վրայ և եղէգներից նրա համար մի յարմար բռն պատրաստելով, ինքը մտաւ ջուրը և սկսեց ձուկ որսալ:

Զիւլէյման հետաքրքրութեամբ նայում էր նրա բոլոր շարժումներին և ջահի շողշողուն լոյսով լուսաւորուած գեղեցիկ կերպարանքին: Որսն յաջողակ էր, և իւրաքանչիւր անգամ, երբ Միտսոսը նրան մի որևէ մեծ ձուկ էր ցոյց տալիս, երիտասարդ աղջիկն ուրախ ծիծաղում էր: Շուտով նա այնպէս յախտակուեց այս իր համար նոր տեսարանով, որ թողեց իր բռնը և Միտսոսից աչքը չը հեռացնելով՝ սկսեց շտապ-շտապ կտ ու առաջ անել աւազոտ ավի վրայ:

Վերջապէս Միտսոսը բաւականաչափ ձուկ առած իր հետ՝ մօտեցաւ Զիւլէյմային, որն սկսեց հետաքրքրութեամբ դիտել որսը: Յետոյ նա գրպանից թիւրքական ծխախոտ հանեց, լցրեց ծխաքարչը և վառեց: Այդ ծխախոտը նա բերել էր հարեմից, որտեղ բացի նրանից բոլոր կանայք ծխում էին:

Գիշերը շատ յաջողակ էր սիրահարների համար. օդը թարմ էր և սքանչելի. լուսինը թագնուեց լեռների ետեւը, և միայն աստղերն էին լիայլիլում անամպ երկնքի երեսին: Աւազի մէջ տնկած ջահը հանդարտ վառուում էր: Սիրահարները գրկախառնուած նստել էին, և ջերմ, կարօտազին համբոյրը չէր հեռանում նրանց շրթունքներից:

Որքան ժամանակ էր անցել այս երկնային երջանկութեան մէջ, իրանք էլ չը գիտէին, բայց յանկարծ ավից, լարձը եղէգների ետեւից Միտսոսը ջորու ծանր ոտնաձայններ լսեց: Երիտասարդի սիրտը թնդաց, և նա մի տեսակ ընադդարկան երկիւղով սկսեց ականջ դնել: Մի քանի րոպէ ճանապարհի վրայ մի ձիաւորի կերպարանք երևաց: Ուղիղ Միտսոսի դէմուղէմը, որ պահուած էր եղէգների մէջ, նա կանգ առաւ, կայծաքարով կրակ հանեց, վառեց ծխաքարչը և ճանապարհը շարունակեց:

Միտսոսը ճանաչեց, որ դա Նիկողայոսն էր: Նրա դէմքը դունատուեց, և բիրերը լայնացան, կարծես նա մի ուրուական տեսաւ:

— Այդ ո՞վ է, — կամացուկ հարցրեց Զիւլէյման, քնքշութեամբ նրա ձեռը բռնելով. — նա մեզ չը տեսաւ:

— Դա իմ մօրեղբայրն է, — խուլ ձայնով պատասխանեց Միտսոսը. — Ի հարկէ, նա մեզ չը տեսաւ: Բայց ես վախենում եմ, թէ մի գուցէ իմ ետեւից է եկել:

— Քո ետեւից Այդ ի՞նչ է նշանակում:

— Ես պէտք է գնամ: Բայց, վկայ է Աստուած, քեզ չեմ

կարող թողնել: Ես չը գիտեմ, թէ ինչ է մտադիր անել, միայն նա ինձ կը տանէ, և դուցէ մենք այլեւ չը տեսնուենք: Ո՛չ, ո՛չ, ես չեմ կարող, չեմ կարող:

—Այդպէս մի խօսիր, Միտսոս, դու սիրտս կտոր-կտոր ես անում, — բացազանչեց վախեցած Զիւլէյման արտասուք թափելով:

—Ներիր ինձ, գեղեցկուհի, — քնքշութեամբ պատասխանեց Միտսոսը, աշխատելով հանգստացնել նրան: — Ամեն բան լաւ կը գնայ, և ես կը վերադառնամ, այո՛, անպատճառ կը վերադառնամ: Սակայն ես խօսք եմ տուել օգնել նրան իր գործի մէջ և պարտաւոր եմ պահել խոստումս:

— Իսկ մի՞թէ դու ինձ չես կարող ասել, թէ այդ ինչ գործ է:

— Չեմ կարող: Մի բան միայն կարող եմ ասել քեզ, բայց դու խօսք տուր, որ ոչ ռբի չես ասիլ: Ասում են՝ որ շուտով յոյները կ'ապստամբուեն և կը վռնդեն թիւրքերին: Քանի որ դու էլ ինձանից պակաս չես ատում թիւրքերին, ուստի ուրախ կը լինես, որ այդ բանն իրագործուի: Գուցէ և Արգուլի տան վերայ էլ յարձակում գործեն, բայց դու մի վախենար, քո կեանքն անվտանգ կը լինի, եթէ ասես, թէ յոյն ես: Աղաչիր Աստծուն և ս. Աստուածամօրը, Զիւլէյմա, որ շուտով կատարուի այդպէս ժամանակ մենք ամբողջովին միմիանց կը պատկանենք...

— Ա՛յ թէ ինչո՞ւ համար ես գնում:

— Ո՛չ, իմ դնալու նպատակը բոլորովին ուրիշ է, — ասաց Միտսոսը, Նիկողայոսին տուած խոստումը մտաբերելով: — Ներիր ինձ, Զիւլէյմա, որ այդպէս վախեցրի քեզ: Դատարկ բան է դա, որքան կարելի է շուտ-շուտ դուրս արի պատշգամբը: Եթէ ես գնամ էլ, երկար չի տեիլ, և հէնց որ վերադառնամ, իսկոյն քո պատշգամբի տակ կը լինեմ:

Զիւլէյման հանգստացաւ, երկու ձեռով բռնեց նրա գրկուիքը, մօտեցրեց և համբոյրներով ծածկեց այն:

— Ես հէնց որ միջոց գտնեմ, դուրս կը գամ պատշգամբը, որովհետեւ դու ամեն բանից թանգ ես ինձ համար: Դէ՛հ, այժմ տար ինձ դէպի մահոյցը, քաջդ իմ: Ժամանակ է տուն վերադառնալու:

Միտսոսը ձեռների վրայ առաւ նրան, իսկ Զիւլէյման թեւերը փաթաթեց նրա վզովը: Բայց երիտասարդն այժմ էլ նոյն երջանկութիւնը չէր զգում. նրանից անջատուելու միտքը խորտակում էր սիրտը: Ինչո՞ւ արգեօք իր անձն ու երջանկութիւնը նա պէտք է զոհէր հայրենիքի համար, քանի որ այդ հայրենիքն ուրիշ այնքան ընտիր ծառաներ ունէր... Ի՞նչ էին նրա համար փառքն ու պատիւը, երբ նրանց սիրոյ դնով պէտք է ստանար...

Այսպիսի մտածմունքներից յուզուած նա հասաւ մակոյ-
կին, չքնաղ աղջկան զրաւ նստարանի վրայ և դէպի տուն տա-
րաւ նրան: Բայց մինչդեռ նա վրդովւում էր, Զիւլէյման մա-
կոյկի մէջ կիսով չափ պառկած՝ գլուխը դրել էր նրա կրծքին,
և բոլորովին հանգստացած՝ ուղիղ նրա աչքերի մէջ էր նայում:

Մակոյկից դուրս գալով նա լուռ գրկեց Միտսոսին, և նը-
րանց չրթունքները մի անգամ էլ երկար միացան: Յետոյ երի-
տասարդ աղջիկը վաղեց դէպի տուն, իսկ Միտսոսը վերադար-
ձաւ հօր մօտ:

Զը նայելով որ բաւական ուշ էր, Կոստանդինն ու Նիկո-
ղայոսը նստած՝ մի ինչոր բանի մասին տաք-տաք խօսում էին:

—Ա՛, այդ դու ևս, Միտսոս,—բացագանչեց Նիկողայոսը՝
երիտասարդին տեսնելով:—Ժամը հասել է, դու պէտք է իսկոյն
ճանապարհ ընկնես:

Միտսոսը լուռ նայեց մօրեղբօրը և հաստատուն ձայնով
ասաց.

—Ես պատրաստ եմ: Ո՞ւր պէտք է գնալ:

(Կը շարունակուի)

Թարգմ. Յ. ԱՐԱՅԱՋԵԱՆ